

ŘÍDÍ REDAKČNÍ RADA / PŘEDSEDA
 OTTO PICK
 ŠÉFREDAKTOR
 ZDENĚK ZBORIL
 ZÁSTUPCE ŠÉFREDAKTORA
 ROBERT SCHUSTER
 ODPOVĚDNÁ REDAKTORKA
 MILENA STREJČKOVÁ
 SEKRETÁŘKA REDAKCE
 IRENA KREJČOVÁ
 GRAFICKÝ NÁVRH PETR TĚŠÍNSKÝ
 GRAFICKÁ ÚPRAVA MILENA BOUČKOVÁ
 AUTOR OBÁLKY FILIP SOJKA
 DISTRIBUCE DAGMAR ČERVINKOVÁ

REDAKČNÍ RADA:

LADISLAV CABADA, MILOŠ CALDA,
 ADAM ČERNÝ, PETR DOSTÁL,
 MARTIN EHL, JIŘÍ FÁREK,
 JOSEF FUČÍK, RADEK KHOL,
 MIROSLAV KUNŠTÁT, KAI-OLAF LANG,
 KRISTINA LARISCHOVÁ, PETR LEBEDA,
 PAVEL MÁŠA, ALOIZ NEUSTADT,
 KAREL PEZL, OTTO PICK,
 MILOŠ POJAR, PAVEL PŠEJA,
 RICHARD SEEMANN, JIŘÍ SCHNEIDER,
 IVO ŠLOSARČÍK, JIŘÍ ŠTĚPANOVSÝ,
 KVĚTA ŠUBRTOVÁ, FRANTIŠEK ŠULC,
 FILIP TESAŘ, JOSEF VESELY,
 TOMÁŠ VESELY

Jednotlivé příspěvky vyjadřují názory autorů, nikoli vydavatele. Nevyžádané rukopisy redakce nevrací.

All rights reserved. Copyright under the International Copyright Convention. No part of this publication may be reproduced, stored in retrieval systems or transmitted in any form or by any means without the prior permission of the International Politics editorial office. Reprints are available upon request. Reprints and permissions: Write to International Politics, Nerudova 3, 118 50 Praha 1.

Redakce a administrace: Nerudova 3, 118 50 Praha 1. Telefon 251 108 107; fax: 251 108 222; e-mailová adresa umvedo@iir.cz.

Objednávky a předplatné přijímá administrace redakce. Vychází měsíčně. Cena výtisku 29,50 Kč. Předplatné na rok činí 294 Kč, pro studenty a důchodce 244 Kč, ve Slovenské republice 584,40 Sk.

Registrováno MK ČR E 5210

Tiskne ProKonzult s. r. o., závod Vrútky, Švermova 8, 038 61 Vrútky.

Rozšiřuje redakce a další distributoři v drobném prodeji. Ve Slovenské republice rozšiřuje ProKonzult, s. r. o., závod NADAS, Švermova 8, 038 61 Vrútky, tel.: 00421/43/4281434, fax: 0042143/4281696. Informace o MP a ediční činnosti ÚMV na www.iir.cz

Podávání tlačevoiny povolené SsRP Banská Bystrica č. j. OPč-3215/B-96 zo dňa 12. 9. 1996.

OBSAH 1/2004 ROČNÍK XXVIII

STR.

SVĚTOZOR	2
ČESKÁ ZAHRANIČNÍ POLITIKA 2003/2004 / -zz-	3
ČESKÁ ZAHRANIČNÍ POLITIKA 2003/2004	
PERSPEKTIVY ČESKÉ ZAHRANIČNÍ POLITIKY (ROZHOVOR S MINISTREM ZAHRANIČNÍCH VĚCÍ ČR CYRILEM SVOBODOU)	4
USKUTEČNĚNÍ PŮVODNÍCH PRIORIT ČESKÉ ZAHRANIČNÍ POLITIKY / Otto Pick	6
JAK DÁL S ČESKOU ROZVOJOVOU SPOLUPRACÍ? / Petr Jelínek	8
OHLÉDNUTÍ ZA ČESKÝM PŘEDSEDNICTVÍM VALNÉHO SHROMÁŽDĚNÍ OSN / Šárka Krčálová	11
VZTAHY A PROBLÉMY	
MIESTO A ÚLOHA SR V EÚ / Eduard Kukan	13
ČR A SR V EURÓPSKOM GEOPOLITICKOM PRIESTORE / Štefan Volner	15
OBSE A BOJ S TERORISMEM: DŮSLEDKY PRO JEJÍ ROLI / Jan Karlas	18
RAKOUSKÁ TRANZITNÍ PROBLEMATIKA / Michal Kořán	21
EKONOMICKÝ OBZOR	
POLITIKA A EKONOMIE VÝCHODNÍHO ROZŠÍŘENÍ EU / Irah Kučerová	22
ZEMĚMI SVĚTA	
ISLÁMSKÝ TERORISMUS V PÁKISTÁNU (II.) / Jaroslav Olša	26
PŘÍPAD HOHMANN – INTEGROVAT, NEBO VYLOUČIT? / Lukáš Novotný	30
VOLNÁ TRIBUNA	
WHITE VERSUS KEYNES / Renata Mudrová	32
NÁVRH EVROPSKÉ ÚSTAVY ZŘIZUJE EVROPANSKÝ KVAZISUPERSTÁT / Miloslav Bednář	34
POMŮŽE „HVĚZDNÝ ŠTÍT“ SPOJENÝM STÁTŮM V BOJI PROTI ZBRANĚM HROMADNÉHO NIČENÍ? / Petr Anděl	37
ANTIAMERIKANISMUS A LE MONDE DIPLOMATIQUE / Ondřej Matějka	40
RECENZE	
LŽE PSÁT BELETRISTICKY O MEZINÁRODNÍCH VZTAZÍCH? / Jaroslav Foltýn	42
ATLAS VÁLKY A MÍRU / Jan Eichler	43

V PŘÍŠTÍM ČÍSLE MP 2/2004

(které má vyjít do 29. 2. 2004)

► *Mezinárodní právo, organizace a suverenita* ► *Česká strategie v Evropské unii* ► *Iránský nukleární program* ► *Volby do ruské Státní dumy* ► *Všechna moc pochází z Kremlu* ► *Miesto a úloha Česka a Slovenska v európskom geopolitickom priestore (II)* ► *Terorizmus ako osobitný druh vojny*

1. – v Ženevě byl vyhlášen neoficiální mírový plán pro Blízký východ. Navrhuje komplexní řešení všech sporných otázek. Počítá s palestinským uznáním Izraele jako státu židovského národa, se vznikem palestinského státu a stažením Izraele z 97,5 procenta západního břehu Jordánu a pásma Gazy, s rozdělením pravomocí nad svatými místy v Jeruzalémě mezi Palestince a Izraelce. Palestinci by se měli vzdát práva palestinských uprchlíků na návrat. Zmíněná iniciativa byla v minulých dvou letech zformulována palestinskými a izraelskými politiky a intelektuály; izraelská vláda i palestinské radikální skupiny ji ovšem odmítají.

2. – litevský parlament uznal prezidenta Rolandase Paksase vinným z ohrožování bezpečnosti státu a zahájil přípravu na jeho sesazení poté, co prezident opětovně odmítl podat demisi. Podle zprávy zvláštní komise litevského parlamentu se prezident Paksas osobně podílel na stycích svých poradců s mafií, čímž ohrozil bezpečnost státu.

3. – slovenský parlament schválil zkrácení povinné vojenské služby z dosavadních devíti na šest měsíců.

4. – Interpol vydal předběžný zatykač na bývalého liberijského prezidenta Charlese Taylora, který čelí obviněním z válečných zločinů, jichž se měl dopustit v Sierra Leone.

4. – americký prezident George W. Bush se pod tlakem Evropské unie a dalších zemí rozhodl zrušit cla na dovoz oceli a výrobků z Unie do Spojených států.

4. – americký ministr zahraničí Colin Powell vyzval spojence v NATO, aby se více než dosud zapojili do stabilizačního procesu v Iráku. Požádal je také, aby poskytl více jednotek pro síly ISAF v Afghánistánu.

4. – zástupci 12 palestinských opozičních frakcí jednali v Káhiře o eventuálním omezení či ukončení protiizraelských ozbrojených aktivit. Dohodli se jen na zastavení útoku na izraelské civilisty, nikoli vojáky a osadníky. Izrael přiměřeně považuje za nedostatečné a nehodlá proto omezit vlastní zátky proti teroristickým skupinám.

4. – belgický parlament ratifikoval smlouvu o rozšíření Evropské unie. Ratifikační proces k tomuto datu plně proběhl v Dánsku, Británii, Irsku, České republice, Polsku, Litvě, na Slovensku, Maltě a Kypru

5. – při sebevražedném útoku na příměstský vlak u ruských Miněralnych vod zahynulo na 40 lidí. Oficiální místa obvinila z činu české povstalec.

7. – parlamentní volby do ruské Státní dumy vyhrálo prokremelské hnutí Jednotné Rusko, které obsadí 222 křesel ze 450. Komunisté Gennadije Zjuganova ztratili pozici většinové frakce a budou mít jen 53 poslanců. Svaz pravových sil a Jablko liberála Grigorie Javlinského se do parlamentu nedostaly. Liberálnědemokratická strana ultranacionalisty Vladimira Žirinovského získala 38 křesel

7. – zimbabwský prezident Robert Mugabe oznámil odchod své země z britského Společenství poté, co summit tohoto uskupení prodloužil pozastavení členství Zimbabwe kvůli porušování občanských práv.

8. – bývalý slovenský ministr obrany Ivan Šimko a dalších šest poslanců sdružených v platformě Svobodné fórum oznámilo, že vystupuje z poslaneckého klubu Slovenské demokratické a křesťanské unie premiéra Mikuláše Dzurindy. Od ledna začne Svobodné fórum fungovat jako samostatná parlamentní frakce a zformuje se v novou stranu.

9. – irácká prozatímní vládní rada schválila ustavení tribunálu pro válečné a další závažné zločiny spáchané svrženým režimem Saddáma Husajna.

10. – po Národním shromáždění schválil i francouzský Senát zákon umožňující ratifikaci smlouvy o rozšíření EU.

10. – Mezinárodní tribunál pro zločiny v bývalé Jugoslávii v Haagu odsoudil bosenský Srba Dragana Obrenoviče k 17 letům odnětí svobody za účast na masakru 7000 muslimů ve Srebrenici v červenci 1995.

11. – byl zveřejněn materiál, podle něhož budou mít přístup ke klíčovým kontraktům pro obnovu Iráku v celkové hodnotě 18,6 mld. dolarů jen státy, které se podílely na jarní válce proti režimu Saddáma Husajna, a ty, jež později dodaly své jednotky do okupačních sil spravujících Irák. Američané tak od těchto kontraktů zcela odřízli Francii a Německo.

11. – bylo oznámeno, že v Katalánsku převezme po 23 letech, kdy tomuto regionu vládli umírnění nacionalisté, vládu levicová koalice tvořená socialisty, levicovými republikány a bývalými komunisty.

12. – v Bruselu byl zahájen summit EU a přistupujících států, který se zabývá zejména přijetím tzv. evropské ústavy. Během prvního dne bylo dohodnuto, že Unie vytvoří vlastní vojenský štáb, investuje 62 mld. eur do velkých dopravních projektů a v roce 2007 k ní přistoupí Bulharsko a Rumunsko. Ke schválení ústavní smlouvy nakonec nedošlo pro nastrovou neshodu o příštím systému rozhodování v rozšířené Evropské unii.

12. – bývalý kanadský ministr financí Paul Martin se stal nástupcem Jeana Chrétiéna ve funkci premiéra.

12. – na klinice v americkém Clevelandu zemřel ve věku 80 let bývalý ázerbájdžánský prezident Gejdar Alijev.

13. – američtí vojáci zadrželi svrženého iráckého prezidenta Saddáma Husajna. Byl bez odporu zatčen v úkrytu pod venkovským domem v Daúru asi 15 km jižně od Tikritu. Podle pozdější zprávy jordánského listu Al-Arab al-Júm zradil Saddáma jeho bratranec a tělesný strážce generál Muhammad Ibráhím Umar Muslit. Spojené státy si vyhrazují právo Saddáma soudit.

14. – parlamentní volby v turecké části Kypru skončily patem. Opoziční strany podporující sjednocení ostrova na základě plánu OSN zaznamenaly volební úspěch, ale nezišly většinu v parlamentu. Vládní i opoziční strany získaly v 50členném sněmu po 25 křeslech.

16. – Izrael úspěšně vyzkoušel protiraketový systém Arrow. Byl to jedenáctý test zbraně, která má být ochranou proti balistickým střelám, jichž podle izraelského vedení v oblasti stále přibývá.

17. – člen irácké vládní rady Muvařaff Rúbáfi oznámil, že Saddám Husajn je vězněn v Bagdádu a bude veřejně souzen v Iráku.

17. – zvláštní aténský soud odsoudil dva předáky teroristického Hnutí 17. listopadu šéfa Alexandrose Jotopolose a operačního šéfa Dimitrise Kufontinase k doživotnímu vězení. Obžalovaní nesou odpovědnost za dva a půl tisíce trestných činů včetně vražd amerických, britských a tureckých diplomatů.

18. – bylo oznámeno, že ruský prezident Vladimir Putin bude kandidovat v březnových prezidentských volbách.

18. – švédský parlament ratifikoval smlouvu o rozšíření EU.

18. – Írán podepsal ve vídeňském sídle Agentury pro atomovou energii dodatkový protokol ke Smlouvě o nešíření jaderných zbraní. Na jeho základě budou moci inspektoři neočekávaně kontrolovat všechna iránská jaderná zařízení.

18. – izraelský premiér Ariel Šaron představil plán na oddělení Izraele od palestinských území. Pohrozil Palestincům, že pokud nebudou plnit mezinárodní mírový plán, začne se Izrael sám „odtrhávat“. Plán počítá s rozmístěním izraelských vojáků podél bezpečnostní zdi, kterou chtějí Izraelci oddělit palestinská území, jež však nerespektuje mezinárodně uznanou hranici okupovaných území.

19. – libyjský vůdce Muammar Kaddáfí prohlásil, že Libye zruší svůj program vývoje zbraní hromadného ničení. Učinil tak po

devítiměsíčním vyjednávání s USA a Velkou Británií. Podle úřadu britského premiéra měla Libye na dosah jadernou zbraň a disponuje raketovými systémy vhodnými k nesení chemických a biologických zbraní.

19. – bylo oznámeno, že americké ministerstvo obrany schválilo vybudování dvou lehkých brigád pozemního vojska typu Stryker. Má jít o brigády zcela nového typu s velkou palebnou silou.

22. – v Bělehradě začal proces s vrahy srbského premiéra Zorana Djindjiče. Před soudem stanulo 21 mužů, mimo jiné Zvezdan Jovanović, jenž podle obžaloby střelil ze zálohy, a Milorad Luković, jenž byl zřejmě hlavním organizátorem vraždy.

25. – na planetu Mars měl dosednout modul Beagle-2, který vyslala Evropská vesmírná agentura mateřskou lodí Mars Expres. Ani šestý pokus o zachycení signálu z modulu nebyl úspěšný.

26. – iránské město Bam postihlo zemětřesení o síle 6,7 Richterovy stupnice a způsobilo smrt až 50 000 lidí.

28. – předčasné parlamentní volby v Srbsku vyhrála Srbská radikální strana Vojislava Šešelje, souzeného v Haagu Mezinárodním tribunálem pro zločiny v bývalé Jugoslávii. Obsadí 81 z 250 křesel v parlamentu. Druhou nejsilnější stranou se stala nacionalně konzervativní Demokratická strana Srbska bývalého prezidenta Jugoslávie Vojislava Koštunice. Nacionalisté mohou počítat jen s podporou Miloševićovy Socialistické strany Srbska, která získala 22 mandátů.

28. – britský tisk oznámil, že saúdské bezpečnostní síly zabavily poblíž letiště v Rijádu malá letadla naložená výbušninami, jimiž chtěli sebevražední atentáčníci zničit velká dopravní letadla západních společností na rozjezdové dráze.

29. – severokyperský prezident Rauf Denktas pověřil sestavením vlády opozičního předáka Mehmeta Alího Talata, který je přívržencem vstupu do Evropské unie.

30. – litevský Ústavní soud dospěl k názoru, že prezident Rolandas Paksas porušil ústavu tím, že 1. dubna udělil dekretem státní občanství ruskému obchodníkovi, který finančně podporoval jeho volební kampaň.

30. – zvláštní komise předložila afghánskému shromáždění Loja džirga návrh ústavy navržené prezidentem Karzáím, která dává velké pravomoci hlavě státu. Část delegátů žádala, aby se hlasovalo o parlamentním návrhu, který preferuje zásady šarií. K hlasování nedošlo, protože část delegátů opustila jednací stan. Prezidentský návrh byl schválen začátkem ledna.

Česká zahraniční politika 2003/2004

Tradiční a jubilejní připomínání všeho, co se v uplynulém roce přihodilo u nás i v zahraničí a má nějakou souvislost s národními, státními a životními zájmy občanů České republiky, je tentokrát příležitostí hned několikanásobně pozoruhodnou. Jednak je to již jedenáct let od doby, kdy se samostatná Česká republika a Slovenská republika staly, byť jako sukcesoři zaniklého Československa, samostatnými subjekty mezinárodních vztahů a vstoupily do jejich nejrůznějších struktur, jednak obě země uvažují o tom, jaké bude jejich postavení v rozšiřující a prohlubující se Evropské unii a jaký bude materiální i morální prospěch z této nové situace, která je historicky jedinečná a nová. *Sentimental journey*, jak bylo možné označit cestu do Evropy z počátku devadesátých let minulého století, nebyla jen připomínkou Dienstbierova *Snění o Evropě*, ale měla svou předehru i v deziluzích počátků let padesátých. Dnes už jen zestárlí trampové vzpomínají, jak cesta na Západ zarostla travou, a jsou momentem, že ani v bývalém Československu, v letech největších oslav proletářského internacionalismu, to nebyly jen optimistické *košile modré a srdce rudá*, které věděly, kam patří, ale že zde byli i ti, kteří chtěli patřit někam jinam. Málokdo dneska už také ví, že ty dvě zde připomenuté písně se velmi často zpívaly ve věznicích a za ostnatými dráty.

Dnes, kdy už dospívá generace, která se mimo jiné zabývá i studiem české zahraniční politiky a mezinárodních vztahů a neví, co to byly výjezdní doložky a Tuzex, odborně řečeno, jak obtížně překonatelné byly bariéry bránící volnému pohybu osob, zboží, služeb a kapitálu, není na místě jakýkoli sentiment. Vstup České republiky do Evropské unie je tak blízko, že jsou už jasně nejen celkové kontury, základní hodnoty a organizační principy, ale už i víme, jak pracují různé instituce a struktury, kde lze najít porozumění a nepochopení, a konečně, i kolik to všechno bude stát a kolik to vynesou.

Malá zahraniční politika každého jednotlivého občana České republiky je ovšem stále ještě tvořena na základě útržkovitých znalostí a citových sympatií nebo averzí. Jedna z dnes e-mailem rozesílaných anekdot říká, že dokument o vyhlášení nezávislosti Spojených států amerických tvořilo 297 slov, Vyhlášení práv člověka a občana, přijaté francouzským Konventem v roce 1789, trochu víc než tři sta, ale předpis EU o dovozu a vývozu karamelových bonbonů má už slov 26 732. (Konečně Benjamin Kuras vypsal z britského tisku podobných a rafinovanějších kritik různých eu-schválností desítky.) Na úrovni politických sdružení, která mají právo a možnost jmenovat své kandidáty do komunitárních struktur podobného humoru, valem ubývá a nominace se stávají bratro-, soudruho- i přítelovražednými boji, v nichž se používají velmi nevybíravé prostředky. (Mezi nimi označení Vladimíra Laštůvky za agenta StB a Jana Kasala za zavazaného KGB patří mezi ty nejpokleslejší.)

Na úrovni prohlášení politických stran má kritika nebo adorace vstupu České republiky do EU povahu již kvalifikovanější. Stále se zde ještě jiskří tvrzeními a bonmoty, které nemají daleko k nactiutrhání, ale s výjimkou několika mimoparlamentních skupin, dnes neexistuje v ČR politická strana, která by vstup do Evropské unie od-

mítala. A i tato kritika má, až na výjimky, které bychom ovšem také měli znát, spíše povahu rozčarování z reality než vyhledávání důvodů k zaujímání negativních postojů. Pokud se projevuje ve vztahu k Evropské unii na různých úrovních české zahraniční politiky nějaké výrazné nepochopení, pak je to především to, že EU je vnímána jako organismus, který za zvláštních okolností vznikl, vyvíjel se a rostl a mohl by dospět k možnému zániku nebo vyšší formě své existence. Většinou se totiž zapomíná na to, že EU je dlouhodobě úspěšně fungující proces jednání a vyjednávání, při kterém jsou důležitější zvolené prostředky než dosažené konkrétní výsledky. Pochopení toho, proč má stále ještě význam připomínat si vznik Evropského společenství uhlí a oceli, Evropského hospodářského společenství a dalších ujednání, jak je shrnuje Amsterodamská smlouva z roku 1997, je právě v porozumění evropskému předporozumění. A také domnělý neúspěch při přijímání ústavní smlouvy EU je komentován bez uvědomování si toho, že důraz v pojmenování tohoto dokumentu není na slově *ústava* nebo *ústavní*, ale na slově *smlouva*.

Na té nejvyšší úrovni vytváření a výkonů české zahraniční politiky samozřejmě také existují stále určité dizonance, pokud jde o vztah České republiky k EU (připomeňme alespoň vztah prezidenta a vlády, rozdílnost názorů různých skupin poslanců a senátorů v Parlamentu ČR aj.), ale obecně lze konstatovat, že česká zahraniční politika na té nejvyšší úrovni má své autonomní zdroje, je sebevědomá, vychází z demokratických principů, které přijala za své většina občanů ČR, a je, řečeno hrůzostrašně aktuální, kosmopolitní, internacionální a globální terminologií, dostatečně kvantitativně i kvalitativně zabezpečena lidskými zdroji.

Mezinárodní politika chtěla při této tradiční příležitosti využít toho, co lze označit za obecné i zvláštní. Je to především skutečnost, že nelze považovat zlom roků 2003/2004 za nic jiného než za časový předěl, jehož význam je spíše evidenční a statistický. Kontinuita české zahraniční politiky je dnes zajímavá nikoli tím, co se v minulém roce přihodilo, ale spíše tím, co se v nadcházejícím roce přihodí. To vystihl i ministr zahraničí ČR Cyril Svoboda, když v interview, o které jsme jej na sklonku minulého roku požádali, zcela spontánně definoval priority české zahraniční politiky s výhledy do bližší i vzdálenější budoucnosti. Nepřímo, ale také v souvislosti s takovým pojetím komentování zahraničněpolitických dějů a aktivit svého ministerstva, navazuje na toto interview článek Eduarda Kulkana, ministra zahraničních věcí Slovenské republiky. Oba tyto texty jsou zároveň příspěvkem k poznání, jak se zahraniční politika obou zemí v prvním desetiletí své samostatnosti vyvíjela a jak její nejvyšší představitelé hodnotí její současný stav. Článek profesora Picka pak otevírá soubor bilancujících úvah, mezi kterými jsme se snažili nezapomenout ani na ukončení českého předsednictví Valného shromáždění v OSN, ani na jiná angažmá ČR v mezinárodněpolitických institucích a činnostech.

Chtěli jsme také otevřít kvalifikovanou diskusi o proměnách evropských vyjednávání a zahajujeme ji příspěvkem Miloslava Bednáře, jehož argumentace je sice známá, ale přesto se snažil napsat pro Mezinárodní politiku text nový a původní. V této diskusi, která má i své nepřehlédnutelné politické pozadí, bychom chtěli pokračovat a současně také připomínáme, že odbornější a teoreticky kvalifikovanější analýzu stavu smlouvání v EU, s podtématy *evropské rozšiřování*, *européizace* a *genetická modifikace*, přinese první číslo Mezinárodních vztahů, které vydá ÚMV v prvních měsících roku 2004.

První číslo Mezinárodní politiky je sice tentokrát opět částečně bilancující, ale přece jen bylo naším úmyslem sestavit spíše jakési *vzpomínky na budoucnost* české zahraniční politiky než sumář zahraničněpolitických aktivit různých vládních i nevládních nebo politických a komerčních organizací a institucí. Snad tím také připomeneme, že i zahraniční politika je také *politikou chýšů a paláců* a že hledání vztahů a proporcí je nekonečně se opakujícím procesem, jehož povaha je dána nejen kvalitou a výkonností státních úředníků nebo profesionálně výkonu zahraniční služby, ale i úrovní domácí politiky a účinnosti jejích demokratických institucí.

-zz-

zboril@iir.cz

Perspektivy české zahraniční politiky

Rozhovor Mezinárodní politiky s ministrem zahraničních věcí ČR Cyrilem Svobodou

Jaké budou priority české zahraniční politiky v roce 2004, resp. jaké možnosti má v zahraničněpolitické oblasti země s 10 miliony obyvatel, jako právě Česká republika?

Priority naší země v zahraniční politice na příští rok byly nastíněny na poradě velvyslanců v srpnu 2003, kde jsem prezentoval cíle a diskutoval je dále s tituláři.

Pochopitelně na prvním místě bude vyvrcholení příprav na vstup do Evropské unie. Půjde zejména o to, dotáhnout do konce smluvní texty a také se zabývat otázkou ústavní smlouvy.

Další prioritou bude pokračování v úsilí o dobré vztahy s našimi sousedy, což je velice důležité.

Neméně významným cílem bude zcela určitě posilování euroatlantického partnerství. To bude mimořádně důležité, protože to, co se děje v Evropské unii – vytváření společné bezpečnosti, zahraniční a obranné politiky – musí být kompletní k euroatlantickým vztahům. Severoatlantická aliance je a bude pro nás nejdůležitější organizací pro zabezpečení naší bezpečnosti. Jsme zastánci myšlenky, že je správné, aby NATO operovalo mimo euroatlantický prostor, jako například v Afghánistánu. Je docela možné, že tuto roli bude muset sehrát také na Blízkém východě.

Další prioritou je ekonomická zahraniční politika. Pracovně hovoříme o zavedení tzv. „hvězdičkového systému“. Budou existovat „tříhvězdičkové“ úřady, kde bude krom obchodně-ekonomického úseku mít zastoupení též CzechTrade, potom budou úřady s dvěma hvězdičkami, kde bude samostatný obchodně-ekonomický úsek, a nakonec s jednou hvězdičkou, kde budou pouze diplomaté pověřeni ekonomickou agendou. Tento systém vzniká ve spolupráci s Ministerstvem průmyslu a obchodu ČR a cílem je nejlépe tou starou socialistickou cestou „kde je tradice, tam je diplomat“. Je především nutné si nejdříve stanovit teritorium, kde chceme naši přítomnost rozvíjet, a na to se dále soustředit. S tím souvisí otevření se především trhům zemí bývalého

Sovětského svazu, což je pro nás mimořádně důležitá oblast.

Naše bezpečnostní strategie, která s naší zahraniční politikou úzce souvisí, říká, že jsme oddáni myšlence multilateralismu, chceme vždy vyčerpat veškeré prostředky mezinárodního práva. Dojde-li ale k jejich vyčerpání, anebo pokud tyto prostředky selžou, musíme najít v našem společenství odvahu, že se rozhodneme jít cestou preventivních akcí. Takováto schopnost musí existovat a je vlastně jedinou cestou k jistému očistění a aktivizaci multilateralismu. Podívejme se na Organizaci spojených národů, jejíž klíčový orgán, Rada bezpečnosti, je stále v rukou vítězných mocností druhé světové války. Mezi stálými členy je pouze jedna země z Asie, vůbec tam není Indie, ale ani Německo jako největší stát Evropské unie, Brazílie za Latinskou Ameriku a podobně. Všichni zastánci multilateralismu lpí na tradici Charty OSN. Proti tomu namítám, že pokud by se měla Charta respektovat do důsledků, tzn. i procesně, tak zůstane řešení fakticky v rukou politických reprezentací těchto států. Stačí, aby jedna členská země v Radě bezpečnosti vetovala rezoluci, a celý systém se hroutí a nemůže být efektivně naplněn. Musíme tedy usilovat o to, aby se realizovala reforma OSN, aby rozhodování bylo pružnější, a aby se proto – a jsem rád, že jsme se na tom domluvili se zahraničním výborem naší sněmovny – jakékoli preventivní akce konaly obecně v souladu s principy Charty. Ale znovu opakují: Když všechno selže, nemůžeme lomit rukama jenom proto, že jeden stát v Radě bezpečnosti uplatní právo veta.

Další prioritou naší zahraniční politiky na příští rok pochopitelně zůstává boj s terorismem, o němž zde nemusím snad ani podrobněji hovořit.

Bude mít připravovaná evropská ústavní smlouva zpětný vliv na stávající ústavy členských států Evropské unie?

Podle toho, jak návrh ústavní smlouvy v současné době vypadá, nebude mít zásad-

ní vliv na podobu Ústavy České republiky. Ale na takovou otázku se odpovídá těžce právě nyní, tzn. v samém finále jednání o podobě ústavního textu, protože se rýsuje i možnost kompromisu, který povede k tomu, že především v institucionálních otázkách, jako je např. složení Komise, se odloží definitivní rozhodnutí až na dobu po roce 2009. Jinými slovy je možné, že bychom se v řadě otázek vrátili ke Smlouvě z Nice. Nepovažuji tuto možnost za špatnou, neboť by aspoň naši občané nemuseli nyní rozhodovat o nějaké nové evropské ústavní smlouvě, aniž by měli aspoň trochu zažité členství v Evropské unii. Podle mě je korektnější vůči občanům České republiky říct: Vážení občané, samozřejmě o tom budete rozhodovat v referendu, ale není lepší být pět let v Evropské unii, zjistit, jak to funguje podle Smlouvy z Nice, a potom teprve říci, že dotáhneme institucionální otázku do konce tehdy, až budeme my i celá Unie vědět, jak vlastně rozšíření společenství funguje? Proto italské předsednictví chtělo rozdělit ten tzv. „finální balíček“, tzn. nechat na rozhodnutí ty neinstitutcionální otázky – kde bude vyžadována jednomyslnost, strukturovaná a posílená spolupráce, ale to, co vlastně představuje předmět sváru, to znamená institucionální otázky, tj. kdo bude mít kde jaké zastoupení, by se řešily až po roce 2009. To by bylo podle mě spravedlivé vůči občanům zemí, které do Unie vstoupí.

V zemích takzvané poslední vlny rozšíření (ve Finsku, Rakousku a Švédsku) došlo po prvním roce členství v Unii mezi občany k velkému rozčarování, že se například slibované výhody nedostavily okamžitě atd. Jak hodlá česká vláda, popř. ministerstvo zahraničí čelit tomuto rozčarování, které se v největší pravděpodobnosti dostaví i v České republice?

Počítáme s tím, že se po vstupu do Evropské unie objeví určité problémy, a touto zkušeností zřejmě budeme muset projít. Naše strategie je od počátku založena na tom, že hodláme o všem informovat pocti-

vě a pravdivě všechny občany a nic nezamlčovat. Problém velké části české veřejnosti spočívá v tom, že si kladou pouze jákési statusové otázky: co se stane s jejich důchody, jejich úsporami a podobně. Na tom není v zásadě nic špatného, ovšem je nutné si klást i jinou otázku, totiž co v budoucí Evropě vlastně čeká celek českého státu, naší politiky, veřejné správy a ekonomiky. Bude hodně záležet na síle našeho hospodářství, na našem nasazení, s jakým zvládneme vstup do Společenství. Obecně totiž platí, že občané České republiky, stejně tak jako občané jiných zemí, vnímají svůj vztah k Unii prostřednictvím toho, jak může členství změnit jejich status. Pokud budou rámcové podmínky dobré nebo bude-li tu velká naděje na trvalé zlepšování, budou občané schopni hodnotit Unii lépe.

Co se stane s Visegrádskou skupinou poté, co se její členské země stanou plnohodnotnými členy Unie? Jaké mohou být další perspektivy středoevropské politické spolupráce?

Visegrád je zavedenou značkou, která se neopouští. Na druhé straně si ale musíme uvědomit, že Visegrád není Benelux. Schopnost spolupráce a míra identifikace v rámci zemí Beneluxu je mnohem větší, byť také já vidím, že zdaleka ne ve všem jsou ministři Beneluxu zajedno. Můj názor je ovšem ten, že Visegrád musí projít testem schopnosti prosazovat společné zájmy v Evropské unii. Proto se také visegrádští ministři setkávají pravidelně s kolegy z Beneluxu a diskutují s nimi své postoje. Obavy, které ale v souvislosti s naším uskupením mám, se týkají toho, že společenství V-4 je přece jenom společenstvím tří podobných zemí a jedné poněkud vyčnívající, neboť Polsko se svými 40 miliony obyvatel a některými specifiky má jistou ambici týkající se jeho role v Unii, lišící se od cílů ostatních tří států. Právě v možnosti sladit postoje s Polskem bude proto spočívat test funkčnosti visegrádského uskupení. Chceme ve spolupráci s našimi visegrádskými partnery v každém případě pokračovat a život ukáže, jak silná bude tato vůle i u našich partnerů.

Má ministerstvo zahraničí také nějaké představy o formách anebo rozsahu spolupráce s nesusousedními zeměmi, a to zejména s republikami bývalého Sovětského svazu, které někdy – zdá se – na té ekonomické úrovni mají snahu u nás investovat, a tím vlastně naším prostřednictvím proniknout na evropský trh?

Řada firem z neevropských států se chce dostat na český trh právě teď a činí tak s jednoznačnou perspektivou našeho členství v Unii. My musíme být vůči nim otevření, a to v tom smyslu, že máme zájem na posílení schopnosti české ekonomiky spolupracovat s ekonomikami jiných států, nejen v Evropské unii. Po roce 1990 jsme ně-

které trhy ztratili anebo vyklidili, např. tzv. „trhy se zbožím zvláštního určení“ (=zbrojní trhy) a jiné demokratické země na tato místa nastoupily místo nás. Myslím, že je vhodná příležitost obnovit v těchto oblastech naši tradiční přítomnost.

Jakým způsobem se v České republice utvářel v uplynulém roce konsensus o směřování naší zahraniční politiky?

Myslím si, že se někdy dělá z určitých neshod větší drama, než tomu ve skutečnosti je. Vláda má ve svých prioritách jasno, o čemž svědčí i výsledky, jichž jsme dosáhli například v oblasti vztahů s našimi sousedy. Myslím, že jsme v našich dějinách neměli nikdy tak dobré vztahy s Německem, o čemž svědčí četnost vzájemných návštěv, či přítomnost německého ministra zahraničních věcí na interní poradě našich diplomatů. To jen dokazuje, že o základní politické orientaci naší země panuje konsensus. Když se podívám do sněmovny, je zajímavé, že ministerstvo zahraničních věcí má podporu z obou dvou stran našeho politického spektra. Pokud jde o transatlantickou vazbu, naši bezpečnostní strategii nebo naši angažovanost v Iráku, máme podporu koalice, ale zároveň cítíme – a já jsem tomu rád – také velmi silnou podporu ze strany ODS, což je dobře. Na druhé straně třeba v integračních krocích naší země je zase třeba cítit poněkud chladnější přístup ODS, a to z různých vnitropolitických důvodů. Chci tím říct, že tu v zásadě neexistuje téma, které by ministerstvo zahraničních věcí prosazovalo proti mínění většiny politické reprezentace. Pochopitelně mohou existovat otázky, kde nelze najít stoprocentní shodu a ministerstvo zahraničí zde musí ve shodě s vládou rychle zaujmout postoj, který je třeba i v řadách koalice nahlížen z různých úhlů. V zásadě však vždy rámcový konsensus existuje.

Pokud jde o kritiku současné evropské politiky české vlády, tak jak zaznívá od představitelů opozice, zdá se, že je motivována výlučně vnitropoliticky, protože i ODS říká ústy svého předsedy nikoli „Evropa ano, ale...“, nýbrž „Evropa ano a...“ a je vysoce pravděpodobné, že by v případě volebního vítězství ODS svůj postoj změnila...

Nepochybně vede odpovědnost v exekutivě vždy k určité změně dříve třeba radikálních postojů, ale evropské vazby se vytvářejí stále a napříč spektrem, tzn. míra schopnosti komunikace a spolupráce se také osvědčuje bez ohledu na to, ať už zrovna jste, anebo nejste u moci. Jistá míra obezřetnosti tu ale existuje, protože Evropská unie je malý dvorek, kde se všech 15 či 25 ministrů zahraničí velmi dobře zná, všichni znají obecně velmi dobře politické prostředky v jednotlivých zemích i základní postoje jednotlivých stran a velmi pečlivě a dlouhodobě se monitorují postoje i těch stran,

které jsou zrovna v opozici. Proto se tzv. eurorealisté jejich nynější postoje nemusí vyplatit, i kdyby je chtěli v budoucnu změnit.

Pociťoval jste v únoru a březnu, kdy se schylovalo k americkému útoku na Irák, skutečnost, že většina české veřejnosti byla vůči možnosti vojenského řešení konfliktu založena negativně, jako něco, co Vás jako ministra anebo celou vládu při formulování jejího vlastního stanoviska limitovalo?

Už dlouho jsem přesvědčen o tom, že z dlouhodobého hlediska je dobré dělat správné kroky. Můžeme vést teď debatu o tom, co se v Iráku nemělo stát anebo mohlo udělat jinak: zda bylo například vhodné rozpuštění armády a policie, které je jednou z příčin současné nestability v této zemi. Ale nikdy jsem nepochyboval o tom, že se situace v Iráku měla řešit. Nebylo možné nakonec vycouvat a říci: My to vzdáváme a nebudeme se starat o to, aby byla převedena moc z dočasné koaliční správy na Iráčany, aby byla napsána irácká ústava, aby bylo možné v druhé polovině příštího roku zorganizovat volby a pomoci vytvořit prostředí bezpečí a stability v Iráku. Je to naše morální povinnost, které musíme dostát, i kdybychom naráželi na odmítavý postoj mnoha lidí.

Musíme si uvědomit, že v globalizovaném světě není žádná vzdálenost nepřekročitelná. Vstupem Kypru a možná jednou i Turecka do Evropské unie se ocitneme v situaci, kdy budeme mluvit o blízkovýchodních konfliktech jako o procesech, které se dějí na našich hranicích. Takže nemůžeme říct, že nás to nezajímá. Nesmíme žít v iluzi, že svět okolo nás je bezpečný. Jenom si vzpomeňme na dobu před první světovou válkou – nebylo snad období, kdy by byl pocit vlastního bezpečí a stability větší. Najednou se objevily síly, které toto uspořádání rozmetaly, aniž by to kdo čekal a připravil se na to. Nechci pochopitelně vyvolávat nějaké obavy, ale terorismus považuji za mimořádně nebezpečný jev. Také si myslím, že se nemá říkat, že „teroristické útoky si vyžádaly životy“, ale že teroristé někoho zavraždili – a jsou schopni to zopakovat kdykoli, kdekoli a jakýmkoliv způsobem.

Pokud můžeme ještě položit jednu doplňující otázku, tak by nás zajímalo, jakým způsobem se budou vyvíjet naše vztahy s Čínou, jestli hraje tato země nějakou roli v zahraniční politice naší země už jenom s ohledem na ekonomické aspekty?

Čína je mimořádně důležitá země – politicky i ekonomicky, a je dnes také velmi bohatá. Jsem přesvědčen, a to i na základě vlastní zkušenosti, že rozdílné pohledy na pojetí lidských práv nemají nic společného s ekonomickými vztahy našich dvou států, které jsou dány jejich zásadní vůlí. Mohu

se třeba pro srovnání zmínit o zemích, kde je vůle mít dobré ekonomické vztahy absolutně nulová, byť jsou si s námi po stránce politického zřízení blízké. Čína na hospodářské spolupráci se světem zájem má, a proto jsem ohledně ekonomických vztahů s Čínou optimista.

V posledních letech ale do České republiky pronikají také podnikatelé z Ruska, kteří jsou limitováni vízovou povinností, zavedenou před několika lety. Neuvažuje se v této souvislosti o nějaké změně vízového režimu?

Samozřejmě, že se o této věci uvažuje. Chtěl bych ale, aby tato záležitost byla vyjednána v rámci partnerství Rusko – Evropská unie, protože Evropská unie je silnější hráč než jednotlivé státy. Považuji za chybu, že se tento dialog nepodařilo znovu nastartovat, neboť na jeho úspěchu závisí otázka nejen vízového režimu společného pro celou Evropu, ale i readmisních dohod a dalších problematik. Náš postoj je, že chceme bezvízový anebo velmi liberální režim dojednaný Evropskou unií jako celkem a Ruskou federací.

Kde leží podle Vás nejvýhodnější možná hranice budoucí rozšířené Evropské unie a kam až by se mohla podle Vás v dlouhodobém časovém horizontu jednou rozšířit? Po pádu režimu v Gruzii se například i v této zemi objevily požadavky vstoupit do Evropské unie...

Právě diskuse o hranicích Evropy mě vedla k zamyšlení nad onou otázkou, kde vlastně Evropa leží, nejen geograficky, ale především kulturně a civilizačně. Toto zamyšlení mě vedlo k požadavku, aby v preambuli evropské ústavní smlouvy byly zmíněny čtyři kulturní pilíře evropské civilizace: řecká filosofie, římský právní řád, filozofická tradice osvícenství a také židovsko-křesťanské kořeny. Právě v tom posledním bodu je kámen úrazu, protože mnozí si myslí, že tento odkaz je pouze pro ty, kdo chodí pravidelně do kostela. Ale tak tomu není, protože tady jde o něco podstatnějšího. Jsou to právě zmíněné kořeny evropské civilizace, na nichž spočívá naše pojetí oddělení světské a duchovní moci, dělbá výkonné, zákonodárné a soudní moci, a také naše pojetí mravního kodexu a kultury. S tím souvisí odpověď na otázku, kde je hranice Evropy. Leží tam, kde končí prostor platnosti těchto zásad. To nemá nic společného s tolerancí vůči muslimům ve Francii anebo kdekoli jinde, protože právě evropská politická a kulturní tradice je naopak zárukou tolerance i vůči muslimům a ostatním náboženstvím. Budou-li třeba země jako Gruzie anebo Turecko schopny uplatňovat tato kritéria, proč ne, ovšem bude-li některé z těchto kritérií chybět, tak potom říkám „ano“ dobrým vztahům, ale „ne“ jejich členství.

○

Rozhovor byl natočen 29. 11. 2003

Uskutečnění původních priorit české zahraniční politiky

OTTO PICK

Zahraniční politika všech zemí vychází z určitých vnitropolitických předpokladů. Ovlivňuje ji poloha státu, jeho alianční potenciál, ekonomické možnosti a výkonnost, demografické složení obyvatelstva, a především stabilita politického řádu. Diplomacie tedy má za úkol uplatňování a prosazování takzvaných národních zájmů na mezinárodní úrovni. Definice podobného rázu jsou až banální, ale to neznamená, že nejsou platné i pro Českou republiku.

Rozhodování o národních zájmech je vždy složité, protože kromě pevných a stálých prvků se musí též vyrovnat s řadou dočasných a efemérních faktorů. Pro Českou republiku tento proces byl relativně jednoduchý. Při svém vzniku v lednu 1993 zdědila hlavní priority předcházejícího Československa: vstup do tzv. euroatlantických struktur a upevnění dobrých sousedských vztahů v regionu.

Vývoj polistopadové zahraniční politiky nově demokratického Československa vlastně začínal od zelené louky. Předválečný svět již dávno neexistoval, i když se část právě vznikající elity často oháněla hesly o demokratickém dědictví první republiky. Během studené války bylo komunistické Československo pouhou součástí tzv. socialistického tábora a o zahraniční politice se nerozhodovalo v Praze. Zahraniční politika nepatřila ani mezi priority domácího disentu. Po převratu byly proto značné potíže s určením koncepčních mantinelů nové zahraniční politiky. Chyběl též personální základ pro vytvoření minulostí nezatížené diplomatické služby. Rozpad československé federace proměnil rovnováhu sil ve střední Evropě. Trvalo to až do doby, než si česká diplomacie uvědomila, že reprezentuje menší politikum, a než se této realitě odvedla přizpůsobit.

Hovořilo se všeobecně o návratu do Evropy a poněkud naivně o novém uspořádání mezinárodních vztahů, bez vojenských paktů. Počítaly se tzv. mírové dividendy, které by umožnily značné zvýšení výdajů na sociální a podobné účely. Krátce: vidina harmonického světa.

Optimisté byli ale brzy zklamáni ve svém očekávání. Objevila se řada nových bezpečnostních problémů, rizik a ohrožení. Česká zahraniční politika se vstupem do atlantického společenství (1999) vyrovnala celkem úspěšně s novou situací a položila diplomatické základy nového uspo-

řádání bezpečnostních priorit. Členství v NATO mělo především symbolický význam – byl to první důležitý krok na cestě na západ do euroatlantických struktur. Po reálné stránce to ovšem nebylo tak jednoduché. Nová situace vyžadovala nové koncepční přístupy. Ministerstva a odborná pracoviště se dala do velkovýroby strategických dokumentů a z České republiky se téměř stala velmoc v produkci papírových podkladů. Chyběla ale konkrétní náplň – dlouho avizovaná reforma branných sil se dodnes neuskutečnila.

Další potíž je v tom, že NATO, do něhož Česká republika vstupovala v roce 1999, není NATO, které existuje dnes. Vojenské akce mimo území Aliance se rozšířily z Balkánu až do Afghánistánu. Vznikla situace, kterou Washingtonská smlouva z roku 1949 nepředvíдалa. Už kosovská krize zkomplikovala alianční proces rozhodování hlavně kvůli relativní vojenské nemožnosti evropských partnerů. Spojené státy na sebe vzaly převážnou část vojenských úkolů a zastánci unilaterálních přístupů ve Washingtonu dospěli k logickému závěru, že se Spojené státy obejdou případně bez spojenců v prosazování svých bezpečnostních zájmů. Stupňující se razance teroristických útoků přesvědčila většinu amerického veřejného mínění o legitimitě unilaterálních kroků. Koncept preventivních úderů, který definovala americká národní strategie uveřejněná v září 2002, a jeho uplatnění v tažení proti iráckému režimu se projevil jako zákonitě vyvrcholení amerického unilateralismu. Tak alespoň reagovaly vlády Francie a Německa. Zajímavé ale je, že po deklarovaném skončení vojenských operací v Iráku, při rekonstrukci a stabilizaci země se Spojené státy vzdaly unilateralismu a vrátily se prostřednictvím OSN a NATO k multilaterálním přístupům.

Vnímáný obrat americké bezpečnostní politiky se odrazil ve zvýšeném úsilí evrop-

ských zemí, obzvláště Francie, přikročit k vytvoření evropských vojenských sil. Vleklé spory a plány se snad dočkaly řešení, když koncem listopadu 2003 ministři zahraničí členských a kandidátských států Evropské unie vyslovili všeobecný souhlas s návrhem Německa, Francie, a dokonce i Velké Británie vytvořit nezávislé, čistě evropské, vojenské síly. Přestože porada v Neapoli nevedla k formální dohodě a předložený návrh nešel do podrobností, je jasné, kam vývoj evropské bezpečnostní politiky směřuje. Pro Českou republiku (a pro většinu evropských členů NATO) vzniká dilema. Česká zahraniční politika stojí krátce před dosažením konečného cíle cesty na Západ, před definitivním vstupem do Evropské unie. Většinu závažných problémů vyřešili vyjednaváči. Zbývá hlavně otázka evropské ústavní smlouvy a společná zahraniční a bezpečnostní politika. Nejde o simplifikovanou volbu mezi NATO na jedné straně a „Evropou“ na straně druhé. Česká bezpečnostní politika je zakotvena ve spojení s USA a NATO je jediný smluvní garant těchto vazeb. Podle ministra Svobody „vytváření společné (evropské) bezpečnostní i zahraniční a obranné politiky musí být komplementární k euroatlantickým vztahům. Severoatlantická aliance je a bude pro nás nejdůležitější organizací pro zabezpečení naší bezpečnosti.“ (Viz rozhovor v tomto čísle MP.)

Ovšem budoucnost Aliance není jasná. Interpretace amerických národních zájmů prochází metamorfózou a nikdo nemůže zaručit, že Američané zůstanou v Evropě na věky. Oproti tomu, ekonomické zájmy a postupující integrační proces v Evropě ovlivní českou politiku stále větší měrou. V současnosti podporuje česká bezpečnostní politika jak NATO, tak Evropskou unii. Avšak jednotky vyhrazené pro Alianci jsou tytéž, které byly přislíbeny pro evropské účely. Podobná situace existuje skoro všude v Evropě, je to symptom neochoty evropských vlád uvolnit dostatečně materiální a lidské prostředky pro vojenské rozpočty.

Česká zahraniční politika se pochopitelně koncentruje na otázky spojené se vstupem do Evropské unie a s budoucností organizace, kde Praha bude hrát svou průměrnou úlohu. V rámci diskuse o ústavní smlouvě, kterou navrhl Konvent pod vedením bývalého francouzského prezidenta Giscarda d'Estaing, se Česká republika pevně postavila na stranu menších států. To znamená, že diplomacie musí hledat spouštěcí a případně koordinovat svůj postoj se stejně smýšlejícími státy. Nikde není ovšem psáno, že konečná verze evropské ústavy se bude ve všech podrobnostech podobat návrhu vyšlému z Konventu. Tlak Německa a Francie, aby tomu tak bylo, je velmi silný, ale možná ne dost rozhodný, aby zajistil ratifikaci konventního návrhu ve všech členských státech Evropské unie.

Jde především o počet a autoritu členů Evropské komise. Malé země se nechtějí vzdát současného systému, kde každý členský stát jmenuje plnoprávného komisaře.

Po rozšíření v květnu 2004 by Komise podle toho měla nejméně 25 členů. Avšak velké státy sdílejí názor, že by se tím stala nevládnutelná, a navrhují rotaci členů Komise, případně spojenou s novou institucí druhořadých komisařů bez hlasovacího práva.

Další rozpory se točí kolem rozdělení „hlasů“ v Radě ministrů. Německo navrhuje, aby každé rozhodnutí nepodléhající pravidlům jednomyslnosti bylo schváleno nadpoloviční většinou členských států, která by zároveň měla reprezentovat 60 procent obyvatel Unie. Tomu se brání země střední (Španělsko, a hlavně Polsko) a menší velikosti s argumentem, že by tento přístup zkonsolidoval převahu velkých států. Lze předpokládat, že podle zvyklostí v EU oba tyto spory skončí komplikovaným kompromisem. V této situaci může česká diplomacie jen s těžší hrát samostatnou úlohu a pro uplatnění českých zájmů bude nucena hledat spojení.

Vstup do euroatlantických struktur, který byl jednou z hlavních pohnutek české zahraniční politiky od začátku devadesátých let, se podařil. Je to bezpochyby velký úspěch. A co dobré sousedské vztahy v regionu – ta další priorita, kterou si česká zahraniční politika uložila? Podle ministra Svobody je tu „Visegrád zavedenou značkou a něco takového se neopouští, ale naopak se využívá.“ Visegrádský koncept původně narazil na nedůvěru, hlavně v Praze, ale společně úsilí České republiky, Slovenska, Maďarska a Polska o vstup do Evropské unie logicky směřovalo k vzájemné konzultaci vyjednaváči.

Jedna z velkých výhod visegrádského uspořádání je, že se obešlo bez nákladných byrokratických struktur. Je to prostě užitečné fórum pro multilaterální konzultace. Po vstupu do Evropské unie „Visegrád musí projít testem schopnosti prosazovat společné zájmy.“ Český ministr zahraničí ale v rozhovoru v tomto čísle Mezinárodní politiky upozorňuje, že „Polsko se svými 40 miliony obyvatel a některými specifiky“ patří do jiné kategorie než ostatní účastníci visegrádských konzultací. Vývoj v Evropské unii zařadí Polsko do kategorie států střední velikosti a Varšava bude možná hledat své spojení například v Madridu.

Na bilaterální úrovni jsou vztahy České republiky s Maďarskem a Polskem bez problémů. Vzhledem ke společné minulosti jsou nadstandardní vztahy se Slovenskem úplně jiného druhu, rozvíjí se mnohostranná spolupráce obou zemí.

Středoevropský region není jen Visegrád. Hodnotné vztahy s Německem a Rakouskem patří k prioritám české zahraniční politiky dobrého svedství. Mezi Prahou a Vídní stojí Temelín. Na mezivládní úrovni se situace vyjasnila na základě dohody z Melku, která ale neuspokojila antinukleární aktivisty v Rakousku a jinde. Každá zmínka o možném rozšíření výrobních kapacit temelínské jaderné elektrárny vyvolává nové záchvěvy na neklidné hladině česko-rakouských vztahů.

Závažný problém představuje agitace kolem tzv. Benešových dekretů. Výrazně pravicová FPÖ se snaží získat podporu sudetoněmeckých organizací a hlasy jejich členů. Licitace návrhů na zrušení nenáviděných dekretů, která měla přispět k volebním úspěchům Haiderovy strany, vlastně nepomohla – preference FPÖ nadále klesají. Rakouský parlament ratifikoval 3. 12. 2003 vstup všech kandidátských zemí do Evropské unie a obavy, že by otázka dekretů mohla ratifikaci ohrozit, se prokázaly jako nepodstatné. Přestože FPÖ je součástí současné vládní koalice ve Vídni, vstřícný přístup rakouské zahraniční politiky, a především kancléře Schüssela přispěl značně k uklidnění česko-rakouských vztahů.

Význam i obsah vztahů s Německem je pro Českou republiku mnohem závažnější. Kultivace česko-německých vztahů patří k nejdůležitějším úkolům české zahraniční politiky. Musí se především překonat základní asymetrie těchto vztahů. To, co pro Českou republiku představuje absolutní prioritu, hraje v zahraniční politice SRN jen sekundární úlohu. Německo je nadále největším a nejsilnějším člen Evropské unie přes veškeré přechodné ekonomické potíže. Je to hlavní importér českého zboží, jeden z hlavních zdrojů zahraničních investic.

Stále opakujeme, že stav česko-německých vztahů nikdy nebyl tak dobrý, jako je právě teď. To je pravda, obzvláště z hlediska Berlína a Prahy. Část veřejnosti v Česku a v Bavorsku situaci vnímá jinak. Nad vývojem česko-německých vztahů stále visí stín minulosti. Destrukce první Československé republiky a vzpomínky na protektorát se zapsaly do českého podvědomí. Od sun sudetských Němců a s tím spojené problémy nadále tvoří raison d'être Landsmannschaftu a jiných sudetských organizací v Bavorsku. Většina odsunutých ze Sudet v letech 1945–46 se usadila v Bavorsku, kde hrála značnou úlohu při modernizaci země a kde dodnes vystupuje jako vlivná nátlaková skupina.

Česká republika se vlastně nevyrovнала s federálním systémem Spolkové republiky Německo. Pod zástěrkou diplomatické zásady reciprocit (státní vláda jedná jen se státní vládou) česká zahraniční politika nepovažovala vztahy s Länder, z kterých se SRN skládá, za příliš důležité. V případě Bavorska se to vymstilo. CSU, která vládne v Mnichově, se volí jen v Bavorsku, kde jí „sesterská“ CDU přenechala volné pole. Na federální úrovni ale CSU vystupuje jako normální celostátní strana a tak ovlivňuje celkovou politiku SRN, včetně politiky zahraniční.

V Bavorsku neexistuje politická strana, která by si mohla dovolit přehlížet sudetoněmecká seskupení. Vládnoucí CSU se považuje za garanta jejich nároků. Sudetských organizací je celá řada; každá má jiné požadavky, které se řadí od skromných žádostí o omluvu za křivdy spáchané českou stranou v letech 1945–46 až po restituční požadavky.

Česko-německá deklarace z roku 1997 představuje oficiální základ pro vývoj čes-

ko-německých vztahů. Měla prý narysovat tlustou čáru za minulostí. Problém je, že tlusté čáry se dají kreslit na papíře, ale ne ve vnímání a vědomí lidí. Každý požadavek sudetských organizací vyvolává ostré reakce české strany. Každý nacionalistický výbuch v Česku je příčinou obdobných ozvěn v Bavorsku a Rakousku. Eskalace vzájemných výčitek a nadávek jen slouží extrémním nacionalistům tady i tam, aby si udrželi přízeň rozvášněné části veřejnosti. Česko-německým vztahům to neprospívá.

Vyhlídky, že se vše napraví po vstupu České republiky do Evropské unie, nejsou úplně beznadějně. Je tu precedens kladného vývoje německo-francouzských vztahů v rámci evropské integrace. Koneckonců jedním z hlavních podnětů pro vznik integrované Evropy byla snaha o odstranění zastaralých předsudků a o utlumení národnostních třenic. Česká zahraniční politika vstupem do EU splnila první a hlavní z úkolů, které si uložila před deseti lety. Další vývoj dobrých sousedských vztahů, a tím dosažení druhého hlavního cíle české zahraniční politiky se dovří právě v rámci integrované Evropy.

Neúspěch bruselského summitu Evropské unie není konec diskuse o evropské ústavě. Poprvé se ale špičky EU rozešly bez kompromisního řešení zásadně sporné otázky. Zatím poběží vše dále podle Smlouvy z Nice. Avšak je jasné, že diplomacie všech členských a přistupujících států stojí před těžkým a závažným úkolem. Hrozí nebezpečí, že se Unie rozdělí na pevně integrované jádro seskupené kolem Německa a Francie na jedné straně a nesourodou sbírku zemí na okraji integrující se Evropy. Česká republika se skoro určitě bude hlásit do tzv. hlavního proudu i s vědomím, že – hlavní evropské spojenci USA – Velká Británie a Polsko – tam patřit nebudou.

Krize demonstruje, že údajně zastaralý a nepřesný pojem „národních zájmů“ nadále hraje rozhodující úlohu. Přes veškeré rétorické výlevy o jednotné Evropě hájí Německo urputně své zájmy velkého státu EU, který přispívá velkou měrou do společné kasy. Střední státy, a především Polsko, nechtějí podřídit své zájmy diktátu svých větších partnerů. Tento současný primát „národních zájmů“ obsahuje poučení pro budoucnost Evropské unie, a tím též pro evropskou politiku České republiky. Pro menší země se nabízí možnost diplomatické iniciativy při hledání řešení zablokované situace způsobené neústupností velkých a středních států v Evropské unii.

Jak dál s českou rozvojovou spoluprací?

PETR JELÍNEK

Rozvojová pomoc poskytovaná ČSSR před rokem 1989

Česká republika není nováčkem na poli rozvojové pomoci. Příslušnost k sovětskému bloku zavazovala bývalé Československo jako jednu z ekonomicky nejrozvinutějších socialistických zemí poskytovat pomoc ideologicky správným režimům třetího světa. Pomoc přitom nabývala řady forem. Jednalo se jednak o hmotnou pomoc, sestávající z dodávek potravin, léků, pracovního nářadí, pomůcek pro alfabetizační programy a podobně. Tato bezplatná hmotná pomoc se soustředila na tzv. mimo-evropské socialistické rozvojové země (Kuba, Mongolsko, Vietnam, Kambodža, Laos) a tzv. země přednostního zájmu (Afgánistán, Angola, Etiopie, Mosambik a Jižní Jemen,¹⁾ ve druhé polovině 80. let též Nikaragu²⁾.

Dalším aspektem byla technická pomoc, která spočívala ve vysílání odborníků (zpravidla prostřednictvím podniku Polytechna), ve zřizování výcvikových a učebních zařízení a v přijímání stážistů. Na tomto místě je ovšem zapotřebí zdůraznit, že většina odborníků byla vysílána za úhradu, a tuto položku lze tedy jen obtížně zařazovat do rozvojové pomoci. Bezplatné poskytování technické pomoci bylo omezeno na země přednostního zájmu. Na druhou stranu experti jevíli zpravidla mnohem větší zájem o práci v takových zemích, jako bylo Alžírsko, Tunisko, Kuvajit nebo Malta, kde byly podmínky pro jejich práci výrazně výhodnější. Další významnou formou rozvojové pomoci bylo poskytování stipendií ke studiu na českých a slovenských vysokých školách (ročně se jednalo o přibližně 500 stipendií). Celkově bylo na tuto bezplatnou pomoc počátkem 80. let vynakládáno přibližně 200 milionů korun ročně, dalších více než 700 milionů Kčs bylo ale poskytováno ve formě přírůžek k cenám dovážených surovin, zvláště pak kubánského cukru. Další položkou byly ovšem dlouhodobé vládní úvěry poskytované za zvýhodněných podmínek.³⁾ Institucionálně bylo poskytování rozvojové pomoci zajištěno zřízením Komise pro koordinaci poskytování pomoci rozvojovým zemím a národněosvobozenecím hnutím v roce 1979 a zvláštního odboru pomoci rozvojovým zemím v rámci Federálního ministerstva zahraničního obchodu ČSSR v roce 1980, který se podílel na formulaci dohod o vědecko-technické spolupráci a prováděcích dokumentů.

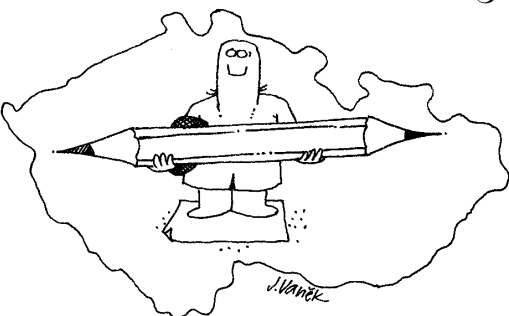
Česká rozvojová pomoc v 90. letech

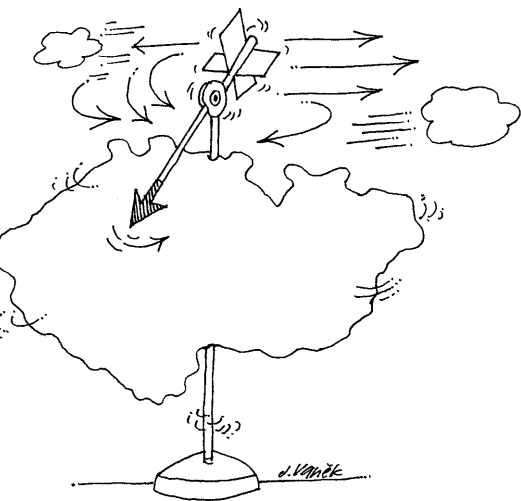
Poskytování rozvojové pomoci před rokem 1989 zanechalo jisté pozitivní dědictví, jako jsou tradice dobrých vztahů k některým zemím

nebo osobní vazby vyplývající ze studia občanů některých rozvojových zemí na území dnešní České republiky, jakkoli udržování dobrých vztahů vyžaduje permanentní zájem a závažné přehmaty mohou dlouhodobě budované vztahy během okamžiku zmařit. Ne zcela využitým potenciálem jsou zkušenosti expertů, kteří v rozvojovém světě působili, byť je zapotřebí zdůraznit, že se současné pojetí rozvojové pomoci od pojetí převládajícího v 60.–80. letech liší, stejně jako se výrazným způsobem odlišovala organizace poskytování rozvojové pomoci v plánovaných ekonomikách východního bloku od systémů rozvojové pomoci západních demokracií.

Toto dědictví zaběhnutých postupů a představa o podobě rozvojové pomoci se tak stalo též i jistou zátěží pro budoucnost. Mnohem závažnější negativní dopad ale pomoc poskytovaná minulým režimem měla na postoje veřejnosti. Nedůvěra občanů ve veškeré mezinárodněpolitické kroky komunistického režimu vyústila v averzi značné části veřejnosti vůči jakýmkoli projevům mezinárodní solidarity, zejména ovšem k těm, které organizoval stát. Tato apriorně negativní stanoviska občanů vůči rozvojové pomoci do značné míry sdílela i nová elita a program rozvojové pomoci tak po roce 1989 zaznamenal výrazný útlum. Vzhledem k absenci dostatečně nahlas artikulované domácí veřejné poptávky po solidaritě s rozvojovým světem a po přijetí odpovědnosti za globální problémy sehrál rozhodující roli v obnově českého programu rozvojové pomoci impuls vnější.

Zahájením jednání o vstupu do Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD) dala Česká republika najevo, že se hlásí k příslušnosti k bohatší části světa, a nezbývalo jí než přistoupit na organizaci deklarovaný princip solidarity se zeměmi méně bohatými. S perspektivou vstupu do OECD učinila Česká republika v průběhu roku 1995 kroky k obnově svého programu rozvojové pomoci, přičemž formálním východiskem se staly Zásady pro poskytování zahraniční pomoci,⁴⁾ které vláda v březnu 1995 schválila. Česká republika se dokumentem přihlásila k postojům mezinárodního společenství vyjádřeným v rezolucích OSN a zásadách OECD. Zásady stručně definovaly postupy a kompetence resortů a vlády při poskytování rozvojové a humanitární pomoci. Dokument potvrdil dosavadní systém opírající se o rozhodující pozici jednotlivých resortů. Ministerstva odpovídala za přípravu a realizaci projektů rozvojové pomoci a za nakládání s vy-

členěnými finančními prostředky, ministerstvu zahraničí připadla role koordinátora pomoci. Zde je zapotřebí zdůraznit skutečnost, že dominantní pozice resortů není organizačním modelem, který by standardně uplatňovaly státy poskytující rozvojovou pomoc.

O humanitární pomoci měla podle dokumentu rozhodovat vláda nebo v naléhavých případech její předseda. Zásady též stanovily, že pomoc může být poskytována multilaterálně nebo bilaterálně, přičemž příspěvky mezinárodním organizacím mohou být účelově vázány. Jako rozhodující kritéria pro určování priorit bilaterální rozvojové pomoci ČR byly stanoveny naléhavost poskytnutí pomoci (tedy potřebnost vyjádřená sociální a ekonomickou úrovní přijímající země), vztah příjemce k ČR, úroveň demokracie a dodržování lidských práv v partnerské zemi a míra efektivního využití pomoci. Ne ve všech případech se ovšem na tato kritéria dbalo, například velice nízký podíl nejméně rozvinutých zemí (LDC) mezi příjemci české zahraniční pomoci nesvědčil o tom, že by se kladl zvláštní důraz na kritérium potřebnosti.

Ačkoliv měla mít česká rozvojová pomoc podle schválených zásad koncepční charakter, nabývala v následujících letech podoby izolovaných projektů, často generovaných ne na základě jasně stanovených priorit, ale vycházejících z individuální iniciativy. Důsledkem byla značná teritoriální a sektorová roztržitost české rozvojové pomoci. V letech 1996–2000 byly realizovány významnější projekty české zahraniční rozvojové pomoci ve čtyřech desítkách států. Tato roztržitost v kombinaci s nízkým objemem pomoci znamenala, že pomoc byla poskytována ve formě relativně malých projektů, což zásadním způsobem problematizovalo přínos vynaložených prostředků jak ke zlepšení hospodářské a sociální situace příjemců, tak k udržování dobrých vztahů mezi Českou republikou a partnerskými zeměmi. Teritoriální roztržitost systému také vážným způsobem ztěžovala řízení systému, jehož komplexnost vůbec neodpovídala relativně nízkým objemům pomoci. (Pro srovnání lze konstatovat, že s ČR srovnatelné země jako Irsko nebo Portugalsko koncentrují svou rozvojovou pomoc na šest prioritních zemí.)

V roce 1995 bylo též naplánováno postupné navyšování finančních prostředků vyčleněných na rozvojovou pomoc. Vzhledem k celkovému hospodářskému vývoji ČR však toto rozhodnutí nebylo realizováno. V roce 1997 došlo naopak ke snížení objemu vyčleněných prostředků

o polovinu a k opětovnému navýšení na původně zamýšlenou úroveň již nedošlo.

Vedle vládní zahraniční pomoci se zvláště v souvislosti s konflikty v bývalé Jugoslávii začaly rozvíjet i aktivity nevládního sektoru. Zpravidla se jednalo o pomoc humanitární, v některých případech ale i s jistým přesahem do oblasti dlouhodobější stabilizace a rozvoje dotčených oblastí. Nevládním organizacím se v 90. letech lépe než státu dařilo překonávat negativní vnímání zahraniční pomoci veřejností.

Koncepce z ledna 2002

K programu české zahraniční pomoci se přihlásilo jak vládní prohlášení z roku 1998, tak Koncepce zahraniční politiky, kterou vláda schválila v roce 1999. Výraznějším krokem k reformě systému české rozvojové pomoci se nicméně stala až „Koncepce zahraniční rozvojové pomoci České republiky na období let 2002–2007“, kterou vláda vzala v lednu 2002 na vědomí.⁵⁾

Nová koncepce jednoznačně deklarovala potřebu posílení efektivnosti, transparentnosti a systémovosti české zahraniční rozvojové pomoci. Vyslovila se pro sektorovou i teritoriální koncentraci české zahraniční rozvojové pomoci a vymezila pro to dvacet prioritních zemí,⁶⁾ do kterých by se česká pomoc měla přednostně soustředit.

Neméně důležitý přínos nové koncepce české rozvojové pomoci představuje zahájení transformace institucionálního rámce poskytování pomoci. V první fázi transformace došlo k ustavení Rozvojového střediska při Ústavu mezinárodních vztahů v Praze jako poradního odborného prvku v systému zahraniční rozvojové pomoci. Za hlavní úkoly Rozvojového střediska bylo koncipováno stanovování posuzování programů a projektů zahraniční rozvojové pomoci, spolupráce s resorty při zajištění realizace projektů, monitoring a vyhodnocování programů a projektů, stejně jako spolupráce s obdobnými institucemi jiných dárcovských zemí. Mezi úkoly Rozvojového střediska též patří organizace přípravy a vzdělávání expertů rozvojové pomoci a koordinace výzkumu v této oblasti. Koncepce se vyslovila pro následné zřízení Rozvojové agentury, která by na funkce Rozvojového střediska navázala a působení v rámci systému české zahraniční rozvojové pomoci (ZRP) dále prohloubila.

Novým prvkem obsaženým v koncepci je také deklarovaná vstřícnost a otevřenost vůči nestátním subjektům. Česká republika koncepcí jednoznačně deklaruje za své partnery v oblasti rozvojové pomoci nevládní organizace, soukromý sektor, odbory, akademickou obec, média a církev.

V průběhu let 2002 a 2003 došlo k dalším proměnám systému poskytování ZRP. Do posuzování návrhů projektů byla na podzim 2002 zapojena tzv. Expertní skupina, ad hoc orgán jmenovaný MZV ze zástupců doporučených jednotlivými resorty. Členové Expertní skupiny posuzují veškeré návrhy projektů, jejich doporučení pak slouží jako podklad pro rozhodnutí ministerstva zahraničí. V rámci Ministerstva zahraničních věcí ČR byl v létě 2003 vytvořen nový Odbor rozvojové spolupráce a humanitární pomoci, který agendu ZRP převzal od Odboru vnějších ekonomických vztahů a Odboru mezinárodních organizací.

Pokud jde o objem prostředků vyčlenovaných na ZRP, bylo od roku 2002 (kdy byly finanční prostředky vyčleněné na projekty ZRP zkráceny na polovinu, tj. na 200 milionů Kč) možné zaznamenat jistý nárůst. V roce 2003 směřovalo na bilaterální a multilaterální projekty rozvojové spolupráce 400 milionů Kč, na rok 2004 je plánováno 500 milionů a na rok 2005 600 milionů. Vedle toho lze ovšem připočítat příspěvky agencí OSN a mezinárodním finančním institucím, stejně tak jako prostředky na oddlužení nebo péči o uprchlíky. Do budoucna bude Česká republika přispívat i na rozvojovou pomoc realizovanou Evropskou komisí, a to jak prostřednictvím obecného rozpočtu, tak skrze tzv. Evropský rozvojový fond/ EDF (příspěvky do EDF budou nejspíše aktuální až od roku 2007, pokud ovšem EDF nebude začleněn do obecného rozpočtu). Nadále je však ČR velmi vzdálena cíli, který si pro větší prostředků věnovaných na zahraniční rozvojovou pomoc stanovily členské státy Evropské unie. Na zasedání Evropské rady v Barceloně v březnu 2002 se členské státy zavázaly dosáhnout do roku 2006 podílu oficiální rozvojové pomoci (ODA)⁷⁾ na hrubém národním důchodu minimálně 0,33 procenta, přičemž EU jako celek by na oficiální rozvojovou pomoc vynakládala 0,39 procenta HND. Jakkoli má tento závazek charakter tzv. *soft acquis*, lze očekávat, že bude i na nové členské státy vyvíjen tlak, aby se cíli 0,33 procenta alespoň začaly blížit. Vzhledem k tomu, že Česká republika v roce 2002 na ODA vynaložila 0,065 procenta HND, je zjevné, že zbývá ještě dlouhá cesta k naplnění tohoto cíle.

Perspektivy dalšího vývoje

Jakkoli „Koncepce ZRP ČR na období let 2002–2007“ představovala významný pokrok v reformě systému poskytování rozvojové pomoci, nelze než konstatovat, že v celé řadě bodů se deklarace principů a záměrů (sama o sobě také důležitá) významně neprojevila v praxi.

Snad nejdůležitějším principem rozvojové spolupráce, ke kterému se Koncepce přihlásila, byla zásada, že rozvojová pomoc musí být vedena poptávkou po pomoci ze strany příjemce, a nikoli nabídkou poskytovatele. Standardní model uplatňování tohoto principu dárcovskými zeměmi předpokládá vytvoření víceleté strategie rozvojové spolupráce ve vybraných sektorech na základě dialogu mezi zemí pomoc poskytující a zemí pomoc přijímající. Na základě této strategie jsou poté identifikovány jednotlivé programy a projekty, na jejichž realizaci jsou následně vypisována výběrová řízení. Systém uplatňování výběrových řízení nejen více odpovídá principu pomoci poskytované na základě poptávky, ale přispívá též k vyšší efektivitě a transparentnosti rozvojové spolupráce.

V České republice ovšem platí na projekty rozvojové pomoci výjimka ze zákona o zadávání veřejných zakázek a uplatňuje se systém, kdy jednotliví realizátoři sami přicházejí se svými návrhy, jež vycházejí z jejich vlastních priorit a pohnutek, a ucházejí se o prostředky ze státního rozpočtu. Subjekt, který projekt identifikuje, je tedy stejným subjektem, který jej následně realizuje, což je jev, jemuž se dárcovské země snaží ve standardním modelu vyhnout. Zavedení systému výběrových řízení ovšem lze ospravedlnit nejen imperativem efektivnosti vynakládá-

ní státních prostředků, transparentnosti a primárního důrazu na potřeby příjemce. Důvodem může být též státní zájem na tom, aby byly české subjekty (firmy, konzultanti, nevládní organizace) úspěšně ve výběrových řízeních vypisovaných Evropskou komisí na projekty rozvojové spolupráce. Pravděpodobnost jejich úspěchu bude bezpochyby vyšší, pokud budou mít příležitost seznámit se se systémem výběrových řízení v rámci národního programu rozvojové pomoci.

Víceleté programy rozvojové spolupráce, na jejichž realizaci budou vypisována výběrová řízení, ovšem relativně malý stát, jako je ČR, nemůže realizovat ve 46 státech, kde Česká republika v roce 2003 rozvojovou pomoc poskytovala, a to jak z důvodu objemu disponibilních finančních zdrojů, tak z důvodu limitovaných personálních kapacit. Z tohoto hlediska lze chápat vymezení 20 prioritních zemí Konceptu jako krok správným směrem, nicméně nedostatečný (a kromě toho realizátory téměř nerespektovaný). Vzhledem k objemu finančních prostředků lze uvažovat maximálně o 5–6 prioritních zemích, na které by ČR koncentrovala svou rozvojovou pomoc, pokud by se mělo jednat o programy s alespoň minimálním dopadem a viditelností. K výběru je ovšem vzhledem k dlouhodobému dopadu rozhodnutí zapotřebí přistupovat maximálně odpovědně. Výběr prioritních zemí by tak neměl být pouhým kompromisem mezi teritoriálními prioritami jednotlivých resortů. Selektce by měla mít nanejvýš koncepční charakter a role MZV je tak naprosto nezastupitelná. Jako klíčová kritéria lze při výběru zvažovat především potřebnost pomoci (tj. hospodářskou a sociální situaci země), dále pak tradici rozvojové spolupráce, aktivity dalších dárců, stejně tak jako snahu země pomoc přijímající realizovat reformy vlastními silami a blížít se standardům právního státu a demokratickým hodnotám.

Přechod od poskytování rozvojové pomoci ve formě izolovaných projektů k víceletým programům (který Koncept z roku 2002 předvídá) si ovšem vyžádá zásadní transformaci systému poskytování ZRP. Především se jedná o potřebu posílení role zastupitelských úřadů, které by měly být intenzivně zapojeny do všech fází projektového cyklu české zahraniční rozvojové pomoci (od přípravy programů a identifikaci projektů až po vyhodnocování), což je model standardně uplatňovaný poskytovateli ZRP. Například klíčovým prvkem reformy rozvojové politiky Evropského společenství je proces tzv. dekoncentrace, tj. přenesení rozsáhlých rozhodovacích pravomocí na Delegace Evropské komise v rozvojových zemích podle zásady, že co může být řešeno na místě, by mělo být řešeno tam, a nikoli v Bruselu. Jednotliví dárci se liší v tom, jestli personál řídicí rozvojovou spolupráci působí v rámci velvyslanectví nebo na detašovaných pracovištích rozvojových agentur, jestli na nižších řídicích pozicích využívají svých státních příslušníků, nebo najímají místní síly, princip decentralizovaného řízení rozvojové spolupráce je však uplatňován všeobecně.

V případě České republiky ovšem vyvstává problém, že v současné době zastupitelské úřady v rozvojových zemích (včetně těch uvažovaných za prioritní) nedisponují personálními kapacitami, které by řízení programů rozvojové spolupráce umožňovaly. Zásadní posílení personálních kapacit ve vybraných prioritních zemích je proto podmínka *sine qua non* přenesení

odpovědnosti za řízení pomoci do partnerských zemí. Na tomto místě je možné uvést, že zastupitelské úřady mnoha dárcovských států v jejich prioritních zemích patří mezi nejpočetnější, co se personál týče. V podmínkách stávajícího systému české zahraniční rozvojové pomoci, kdy jsou do systému silně zapojena sektorová ministerstva, by bylo možné zvažovat i variantu, že by na personálně posílených zastupitelských úřadech v prioritních zemích působili i pracovníci ministerstev odpovědných za sektor, na který se spolupráce bude koncentrovat (alternativně lze uvažovat pouze o vyslání diplomatů, respektive pracovníků Rozvojové agentury a lokálním zajišťování sektorově specifického personálu).

Posílení zastupitelských úřadů v prioritních zemích také umožní účinnou koordinaci s ostatními dárci v místě, zvláště pak členskými státy EU a Evropskou komisí. Česká republika tak ve svých partnerských zemích získá nejen zkušenosti s realizací rozvojové spolupráce kompatibilní s rozvojovou politikou ES, ale prostřednictvím diskusí s dalšími členskými státy aktivními v místě a s Delegacemi Evropské komise také bude neustále seznamována s aktuálními koncepty rozvojové spolupráce, a především s jejich působením v praxi. To České republice umožní, aby se stala plnohodnotným účastníkem při definování rozvojové politiky ES, a nikoli pouze pasivním členem, který na rozvojovou spolupráci přispívá, ale nijak ji koncepčně neobohacuje.

Klíčovým prvkem reformy systému poskytování rozvojové pomoci, který Koncept z ledna 2002 předpokládala, bylo ustavení jednoho centra systému poskytování rozvojové pomoci odpovědného za formulaci rozvojové politiky a řízení celé rozvojové spolupráce (včetně řízení finančních zdrojů na rozvojovou pomoc). Koncepte nastínila dvě varianty institucionálního zajištění rozvojové spolupráce po vstupu České republiky do EU. Jednou byl systém, v němž by roli ústředního prvku tvořícího rozvojovou politiku plnilo MZV, kterému by byla podřízena Rozvojová agentura řídicí realizaci rozvojové spolupráce. Alternativně Koncepte uváděla zřízení autonomnější Rozvojové agentury. Tyto ideje obsažené v Konceptu dosud realizovány nebyly. Rozhodující postavení v systému a primární odpovědnost za řízení finančních zdrojů mají jednotlivá ministerstva, role MZV je nadále omezena na koordinační úlohu. Na tomto místě je zapotřebí uvést, že postavení MZV vůči ostatním resortům zapojeným do poskytování rozvojové pomoci vážně negativně ovlivňuje pravidelná rotace pracovníků MZV mezi ústředím, jeho specializovanými odbory a zastupitelskými úřady. Ministerstvo zahraničních věcí ČR obtížně prosazuje svou rozhodující pozici v systému za situace, kdy pracovníci MZV, kteří se rozvojovou spoluprací zabývají, nedisponují tolika nashromážděnými zkušenostmi a znalostmi s poskytováním rozvojové pomoci jako pracovníci ostatních ministerstev, kteří ve funkcích spojených s rozvojovou spoluprací působí po řadu let. Vytvoření Odboru rozvojové spolupráce a humanitární pomoci k řešení tohoto problému zásadním způsobem nepříspělo a zřízení personálně stabilizovaného prvku odpovědného za řízení celé rozvojové spolupráce tak zůstává náležitým úkolem. Zvažovat v této souvislosti lze i ome-

zení cirkulace vybraných pracovníků MZV pouze na výměnu mezi zastupitelskými úřady v prioritních partnerských zemích a odborem zabývajícím se rozvojovou spoluprací (nebo MZV podřízenou Rozvojovou agenturou).

Za příliš systémové nelze chápat ani působení Expertní skupiny posuzující návrhy projektů. Skutečnost, že se jedná o ad hoc těleso, složené z osob, které se často problematice rozvojové spolupráce věnují pouze po omezenou dobu, kdy předložené projekty posuzují, nezaručuje, že může posuzovat projekty při vědomí všech souvislostí. Fakt, že všichni členové Expertní skupiny posuzují všechny projekty, zcela neguje původní záměr, tj. využití sektorově specifické znalosti expertů pro posuzování technických aspektů projektů. Obtížně lze také hovořit o jakékoli odpovědnosti členů Expertní skupiny za rozhodnutí, která tento orgán činí kolektivně. Je tedy zcela absurdní, že tato skupina má v rozhodování o projektech rozvojové spolupráce větší slovo než zastupitelské úřady odpovědné za teritoria, kde jsou projekty realizovány, nebo než Rozvojové středisko, které se problematikou rozvojové spolupráce zabývá kontinuálně. Vzhledem k tomu, že rozhodnutí Expertní skupiny nejsou zcela závazná, vyvstává podezření, zda její funkcí není též představovat zástěrku pro arbitrární rozhodování.

Schválení Koncepte představovalo výrazný krok v reformě českého systému poskytování rozvojové pomoci. Mezi novými kandidátskými státy zaujala Česká republika v oblasti rozvojové spolupráce jednoznačný primát. Ne všechny principy obsažené v Konceptu však byly realizovány, některé následné kroky nelze než označit za polovičaté a nesystémové. Pokud ČR nenabere v otázce reformy své rozvojové spolupráce druhý dech, tak jí reálně hrozí, že zůstane na konci pelotonu za ostatními středoevropskými státy. Transformace existujících systémů bývá totiž zpravidla obtížnějším úkolem než vybudování systémů nových na zelené louce (jako v případě baltských států), a vyžaduje proto o to větší úsilí.

jelínek@iir.cz

¹⁾ Koncepte pomoci rozvojovým zemím na období 1981–1985, SÚA, PÚV KSC, 155/157.

²⁾ Koncepte pomoci rozvojovým zemím a mimoevropským socialistickým zemím na období 1986–1990, SÚA, PÚV KSC, P 150/86.

³⁾ Zpráva o realizaci pomoci rozvojovým zemím a národně osvobozenecským hnutím v civilní oblasti za rok 1982, SÚA PÚV KSC, P 70/83, Zpráva o realizaci pomoci rozvojovým zemím a národně osvobozenecským hnutím v civilní oblasti za rok 1983, SÚA, PÚV KSC, P 110/84.

⁴⁾ Usnesení vlády č. 153 ze dne 15. 3. 1995, zveřejněno v oddíle „rozvojová pomoc – dokumenty“ na internetové adrese: www.mzv.cz/pomoc

⁵⁾ Usnesení vlády č. 91 ze dne 23. 1. 2002, zveřejněné v oddíle „rozvojová pomoc – dokumenty“ na internetové adrese: www.mzv.cz/pomoc

⁶⁾ Jako prioritní země pro českou ZRP byly vybrány: Afghánistán, Angola, Bolívie, Bosna a Hercegovina, Burkina Faso, Etiopie, Jemen, Jugoslávie, Kazachstán, Libanon, Makedonie, Mali, Mongolsko, Namibie, Nikaragua, Palestina, Salvador, Ukrajina, Uzbekistán a Vietnam.

⁷⁾ Do té není započítávána pomoc směřující do zemí střední a východní Evropy (kromě Albánie a většiny států bývalé Jugoslávie), ta představuje jako tzv. oficiální pomoc (OA) oddělenou kategorií.

Valné shromáždění: mezinárodní politika možného Ohlédnutí za českým předsednictvím

Předsednictví 57. Valného shromáždění OSN bude v chodu této organizace spojováno s Českou republikou. Na základě regionálního klíče, podle nějž předsednictví střídavě připadá na členský stát jedné z pěti regionálních skupin, získala Česká republika poprvé v historii organizace možnost vést po dobu jednoho roku chod tohoto hlavního jednacího orgánu. Stanula tak ve vrcholné pozici OSN poprvé od let 1994–1995, kdy byla nestálým členem Rady bezpečnosti. Skutečnost, že tato jistě prestižní příležitost se v polovině září, kdy tým českého předsednictví předal štafetu svým kolegům z Karibiku, stala minulostí, dovozuje malé ohlédnutí a zamyšlení nad tím, s jakým odkazem do ní vstupuje.

ŠÁRKA KRČÁLOVÁ

Valné shromáždění

Valné shromáždění (VS) je hlavním jednacím orgánem OSN, na jehož půdě se členské státy (v současné době 191) vyjadřují k celé škále témat tak, jak je považují za důležitá, a kde artikulují své priority, obavy, zájmy a doporučení.¹⁾ Všechny členské státy, bez ohledu na svůj hospodářský a geopolitický potenciál, demokratičnost státního zřízení, respekt k lidským právům či příspěvek organizaci, v něm disponují jedním hlasem. Valné shromáždění by se zároveň dalo chápat jako jakýsi politický barometr. Zařazení problematiky do jeho agendy signalizuje jeho politický význam, ať již pro určitý členský stát, skupinu států, nebo širěji celé mezinárodní společenství.

Priority českého předsednictví²⁾

Náplň práce předsedy či předsedkyně Valného shromáždění je dána řadou procedurálních a protokolárních povinností. Nad rámec těchto činností má však každé předsednictví prostor vyplnit svůj mandát iniciativami, které jsou ať již pro chod organizace, či pro některou z jejích agend momentálně aktuální. Priority českého předsednictví, určené ve spolupráci s Ministerstvem zahraničních věcí ČR, byly inspirovány jak takovými tématy, tak snahou o kontinuitu s předchozími předsednictvími. Obsahovaly oblasti reformní, bezpečnostní a rozvojové. Reformním aktivitám – především reformě Rady bezpečnosti a revitalizaci práce VS – se jednotlivá předsednictví věnují již tradičně. V oblasti bezpečnostní se předsednictví zaměřilo na problematiku prevence ozbrojených konfliktů a posílení mezinárodní

koalice v boji proti mezinárodnímu terorismu. Ve druhé ze zmíněných oblastí mělo realisticky velmi malou šanci na konkrétní průlom – sjednání obecné úmluvy proti mezinárodnímu terorismu v právním výboru Valného shromáždění již několik let vážne kvůli neshodě na definici terorismu (a tedy rozdílnému pojetí terorismu vůbec) a celkově, přes veškerý přínos práce Protiteroristického výboru, zůstává otázkou, nakolik může organizace typu OSN mezinárodnímu terorismu skutečně čelit, nebo mu dokonce zamezit. Konečně v oblasti rozvojové vyšlo z pozornosti, která je věnována naplňování rozvojových cílů tisíciletí a vytyčených v Deklaraci tisíciletí a dále rozvinutých na mezinárodní konferenci o financování pro rozvoj v Monterrey a Světovém summitu o udržitelném rozvoji v Johannesburgu, a zaměřilo se na podporu integrovaného přístupu k naplňování těchto cílů.

Reformní agenda: reforma Rady bezpečnosti a revitalizace Valného shromáždění

Uvědomování si potřeby přijetí reformních opatření, která by zefektivnila práci OSN a umožnila jí lépe odpovídat na potřeby současné mezinárodněpolitické reality, je vlastní snad všem členským státům a dalším aktérům OSN. Tato všeobecně panující shoda se však velmi pomalu, pokud vůbec, proměňuje v mechanismy posilující práci organizace. Za úspěch se dá považovat uvedení do praxe alespoň některých reformních opatření, která navrhl již během několika prvních měsíců svého úřadu současný generální tajemník OSN Kofi Annan. Týkala se

především chodu Sekretariátu OSN, tedy mezinárodního úřednického aparátu, a přinesla hlavně strukturální změny, jako je jeho zestrutnění, organizační zjednodušení a zefektivnění, posílení koordinace a větší hospodárnost s finančními prostředky s důrazem na výsledky.

Snad již stálíci reformního úsilí OSN je snaha o reformu Rady bezpečnosti OSN, hlavního rozhodovacího orgánu OSN, jehož rozhodnutí mají právně závazný charakter. Diskuse probíhá v rámci otevřené pracovní skupiny, která byla ustavena v roce 1993 a zasedá každoročně v jarních měsících pod vedením předsedy Valného shromáždění.³⁾ Ke svým úspěchům si může připsat především zpřehlednění práce Rady bezpečnosti a zlepšení informovanosti navenek, což je ovšem s ohledem na přetrvávající a daleko palčivější otázku rozšíření členství v souladu s aktuálním mezinárodním geopolitickým rozložením sil žalostně málo.

Ti, kteří snad pokládali letošní symboliku desátého výročí zasedání pracovní skupiny za možný impuls k průlomu, zůstali zklamáni. OSN má ráda symboliku kulatých výročí, jako například 50 let od svého vzniku, či přelom tisíciletí. Vznosné deklarace, které jsou při takových příležitostech pronášeny, však málokdy bývají přeloženy do výsledků. České předsednictví k záležitosti přistupovalo realisticky s tím, že alespoň malý posun, například shoda na počtu (nikoli složení) nových členů, bude přínosný. Pokusilo se též zmapovat postoje členských států k jednotlivým aspektům reformy pomocí dotazníku. Tato iniciativa se sice setkala se zájmem a nashromáždila se řada odpovědí, nicméně některé členské státy i tento počín považovaly za příliš smělý a osud dotazníku byl zpečetěn opatrnou zmínkou v závěrečné zprávě práce skupiny, jež se příliš nelišila od těch předchozích. Snaha o byt jen nepatrný pokrok tedy i letos opět narazila na politickou neprůchodnost reformy. Sřetávají se zde různé představy o reformě a také, přirozeně, národní zájmy. Rozšíření Rady bezpečnosti a úprava aplikace práva veta by vyžadovala souhlas jejích stálých členů a je jasné, že těm současné situaci vyhovuje.

Další každoročně projednávanou reformní otázkou je revitalizace Valného shromáždění, tedy zefektivnění a zjednodušení jeho procedur, racionalizace rozvrhu zasedání, snížení počtu každoročně projednávaných bodů agendy, jako i počtu a délky zpráv zpracovávaných k jednotlivým tématům. Solidního úspěchu zde dosáhlo například finské předsednictví 55. zasedání VS, kterému se podařilo seskupit určité tematicky blízké body agendy a některé z nich zařadit na projednávání pouze každý druhý či třetí rok. Příspěvkem korejského předsednictví 56. zasedání byla úprava procedurálních pravidel tak, aby stát předsedající následujícímu zasedání byl volen v tříměsíčním

předstihu oproti volbě v den otevření zasedání, a byla tak zajištěna kontinuita jednotlivých předsednictví a lepší příprava. Přes tyto dílčí pokroky zůstává způsob projednávání jednotlivých bodů agendy Valného shromáždění značně statický a rutinní. Lze často předem odhadnout, jaký komentář jednotlivé delegace přednesou, a texty rezolucí se rok od roku často liší pouze v aktualizaci dat.

České předsednictví přišlo po řadě otevřených neformálních konzultací uskutečněných během roku s reformními návrhy, z nichž je patrná snaha povzbudit tento hlavní jednací orgán OSN k větší vitalitě. Mělo by se tak stát pomocí lepší komunikace formou častějších a pravidelných konzultací a kontaktů mezi předsedou VS a ostatními hlavními a relevantními aktéry systému, diskusí o úpravě agendy ve Všeobecném výboru,⁴⁾ efektivnější prací v hlavních výborech a v neposlední řadě vůbec kreativnějším přístupem k debatě. Všechny tyto oživovací mechanismy však zůstávají v rovině návrhů a život jim může vdechnout pouze vůle členských států. Je však patrné, že prosadit reformu je v OSN, zrovna tak jako v jakékoli jiné byrokracii, těžké.

Prevence ozbrojených konfliktů

Ani tematika prevence ozbrojených konfliktů nebyla letos v popředí zájmu Valného shromáždění OSN nováčkem. V duchu jednoho ze svých základních cílů – předcházet válkám – se OSN během své existence možnostmi prevence konfliktů opakovaně zabývala. Vytvořila a rozvinula řadu mechanismů pro pokojné řešení sporů, jako vyjednávání, zprostředkování, šetření, smírčí, rozhodčí nebo soudní řízení, zjišťovací mise, či využití oblastních kanceláří nebo vyslanců generálního tajemníka.

Momentální pozornost věnovaná problematice vyšla ze snahy generálního tajemníka Kofiho Annana ukotvit v centru bezpečnostního úsilí OSN kulturu prevence a nahradit jí – v dosavadní praxi převládající – kulturu reakce. Ta se ukázala tragicky nedostatečnou při genocidě ve Rwandě a ve Srebrenici. Kofi Annan, jenž v době obou tragédií působil v OSN coby náměstek generálního tajemníka pro mírové operace (snad i proto si naléhavost takového přístupu uvědomuje více než kdokoli jiný), vydal v roce 2001 k otázce prevence ozbrojených konfliktů rozsáhlou zprávu, ve které analyzoval situaci a postuloval řadu doporučení pro jednotlivé aktéry systému OSN.

České předsednictví iniciativu prevence ozbrojených konfliktů převzalo od předchozího předsednictví korejského. Jejím cílem bylo sjednat rezoluci, která by reagovala na zprávu generálního tajemníka a umožnila některá z jeho doporučení uvést v praxi. Stejně tak jako jeho předchůdce čelilo české předsednictví složitým, místy až frustrovaným vyjednáváním, kdy se jednotlivé stá-

ty často snažily prosadit do textu nerelevantní otázky, jež však samy považovaly za prioritní, nebo naopak rozmělnit ta témata, která by v textu nejraději neviděly. Složitost situace ve finále umocnila snaha arabské skupiny prosadit do textu odsouzení okupace cizích území. Argumentace, že se jedná o doplněk obecně platný, který se nevztahuje k jednomu konkrétnímu konfliktu, nepůsobila příliš přesvědčivě. Českému předsednictví se nakonec podařilo vyjednávání přivést ke zdárnému konci, jednak proto, že si pro ně nechalo dostatečný časový prostor a věnovalo se jim konzistentně a intenzivně, a dále proto, že po mnoha hodinách vyjednávání delegace daly přednost kompromisu před opětovným neúspěchem a myšlenkou ztráty investovaného času a úsilí. Rezoluce shrnuje obecné principy, jejichž součinnost posiluje zdravé politické a socio-ekonomické klima, jako i roli jednotlivých mezinárodních hráčů, včetně občanské společnosti.⁵⁾

Integrovaný přístup k hodnocení výsledků konferencí

S nástupem nového tisíciletí vytyčila OSN ambiciózní plán rozvojových úkolů, tzv. rozvojové cíle tisíciletí (Millennium Development Goals), které vycházejí z výsledků summitů a konferencí OSN se sociální a ekonomickou tematikou, pořádaných v 90. letech.⁶⁾ Na Summitu tisíciletí se všechny členské státy na nejvyšší úrovni zavázaly do roku 2015 cílů dosáhnout. Již po třech letech je zřejmé, že pokud se státy nebudou výrazně více snažit, splněny nebudou.

České předsednictví vedlo jednání pracovní skupiny, která sjednala rezoluci k integrovanému a koordinovanému naplňování rozvojových cílů a hodnocení tohoto procesu.⁷⁾ Jejím záměrem je lépe definovat roli jednotlivých hráčů OSN na ekonomickém a sociálním poli, odstranit duplicitu a zefektivnit diskusi. Rezoluce navrhuje například přizpůsobení projednávání dané problematiky na půdě Valného shromáždění, koordinaci práce Ekonomické a sociální rady (ECOSOC), včetně jejich funkčních komisí, lepší synchronizaci programu a náplně práce relevantních orgánů, nebo plánování hodnocení na vysoké úrovni. Podobně jako jednání k prevenci ozbrojených konfliktů byla i tato jednání značně náročná, opatrná a zdlouhavá. Reflekovala naprosto odlišné pojetí rozvojové problematiky, požadavků a očekávání ze strany rozvinutého a rozvojového světa, které na sebe na půdě mezinárodní organizace naráží neustále.

České předsednictví Valného shromáždění bylo aktivní a činné

Během svého mandátu se české předsednictví VS vedle prioritních činností věnovalo také například sjednání rezoluce k implementaci Deklarace tisíciletí, přijetí návrhu

na organizaci plenárního zasedání na vysoké úrovni k problematice HIV/AIDS v září 2003, či závěrečnému zhodnocení dekády zaměřené na rozvoj Afriky a nastartování Nového ekonomického partnerství pro rozvoj Afriky (NEPAD). Vedlo také jednání ke zprávě generálního tajemníka *Posílení systému OSN: agenda pro další změnu* a přijalo – po složitých jednáních – rezoluci, která se soustřeďuje na priority OSN a jejich naplňování prostřednictvím upraveného rozpočtového plánu na dvouletí 2004–2005.

Oblasti, které si české předsednictví stanovilo za prioritní, jsou momentálně na půdě organizace aktuální. Byly to oblasti politicky náročné, neboť se v nich odráží mnoho různých národních zájmů, postojů a priorit, které nebylo lehké skloubit. Přijetí konsenzuálních rezolucí k jednotlivým tématům by se tedy dalo považovat za úspěch. Nejcitovanějším zdarem se stalo přijetí rezoluce k prevenci ozbrojených konfliktů.

Opravdový přínos předsednických iniciativ bude ale dán tím, jak se odrazí v reálné praxi: zda se díky rezoluci k prevenci ozbrojených konfliktů skutečně podaří konfliktům předejít a zachránit tak lidské životy (což je prvořadý smysl přijatého textu, který se během vyjednávání ze zřetele delegací často ztrácel), zda strukturální flexibilita orgánů OSN pro socio-ekonomickou problematiku usnadní naplňování rozvojových cílů tisíciletí a zda návrhy na oživení Valného shromáždění OSN pomohou odstranit stereotyp a napravit jeho reputaci debatního klubu. To už ale předsednictví ovlivnit nemůže. Předsednictví může organizaci napomoci vytvářet podpůrné mechanismy, ale reflektuje vždy vůli členských států, které tyto mechanismy mohou dále uvést v praxi. Jestli tak udělají, či nikoli, nepoukazuje na kvalitu působení ve světové organizaci, poukazuje na její celkový přínos a relevanci. Ale to již je téma pro jiné zamýšlení.

skrcalova@quick.cz

¹⁾ Více informací o Valném shromáždění OSN lze nalézt na www.un.org/ga/58.

²⁾ Webové stránky českého předsednictví mají adresu www.un.org/ga/president/57/index.html.

³⁾ Celým názvem *Otevřená pracovní skupina k otázce rovnoměrného zastoupení a zvýšení počtu členů v Radě bezpečnosti OSN a k dalším záležitostem týkajícím se RB OSN*.

⁴⁾ Všeobecný výbor rozhoduje o zařazení bodů do agendy Valného shromáždění.

⁵⁾ Rezoluce A/57/337.

⁶⁾ Rozvojové cíle tisíciletí zahrnují například závazky snížit do roku 2015 o polovinu počet lidí, kteří žijí z jednoho dolaru na den, snížit o polovinu poměr lidí bez přístupu k pitné vodě, umožnit univerzální základní vzdělání, snížit úmrtnost matek a novorozenců, zastavit a zvrátit šíření pandemie HIV/AIDS, nebo integrovat udržitelný rozvoj do národních politik. Více na webových stránkách www.un.org/millenniumgoal/index.shtml. Problematika je dobře prezentována i na webových stránkách UNDP nebo Světové banky.

⁷⁾ Rezoluce A/57/270B.

Miesto a úloha Slovenskej republiky v Európskej únii

EDUARD
KUKAN

„Aby Európa mohla skutočne existovať, musí byť spravovaná princípom rovnosti práv a povinností pre všetky združené krajiny...takáto Európa...ostane otvorená pre každého, kto sa k nej bude chcieť pripojiť.“

Robert Schuman

Pred päťdesiatimi rokmi sa v Európe začal unikátny projekt na dosiahnutie pokojného rozvoja európskeho (vtedy vlastne západoeurópskeho) kontinentu. V pozadí stála myšlienka prekonania historického nepriateľstva medzi Nemeckom a Francúzskom, spočiatku cestou prepojenia ich oceľarskeho uhliarskeho priemyslu. Postupne sa spolupráca mala rozšíriť aj na iné oblasti, čím by sa vytvorila taká miera závislosti, kedy by sa stala ďalšia vojna medzi oboma krajinami nevyhľadnou, a teda nemožnou. Súčasne bolo toto zoskupenie otvorené prijatiu nových členov tak, aby postupne obsiahlo celý európsky kontinent.

Faktor ekonomického rozvoja bol významným motivačným prvkom v európskej integrácii od jej počiatku. Umožnil odovzdanie niektorých právomocí jednotlivých členských štátov do rúk nadnárodných orgánov, vytvorenie spoločného trhu, slobodný pohyb osôb, kapitálu, tovarov. Ekonomický rozmach, ktorý prináša takáto forma úzkej hospodárskej spolupráce, je jedným z dôvodov, čo robí EÚ atraktívnou. Nie je to však jediný dôvod.

Hospodárska integrácia nikdy nebola konečným cieľom zjednocovania Európy. Hodnotové ukotvenie projektu európskej integrácie jej dalo širšiu dimenziu a podstatne vyššiu mieru atraktivity a vizionárstva, ktoré boli vtedy tak potrebné. Myšlienka zjednotenia starého kontinentu sa rodila na ruínach vojny spustošenej Európy a zákonite musela mať väčšie ambície ako len vytvorenie technokraticky poňatej zóny voľného obchodu. Preto bol tento proces svojho času atraktívny pre štáty ako Španielsko, Portugalsko či Grécko, ktoré sa vymaňovali spod diktatúry. Preto sa stal po roku 1989 atraktívny aj pre všetky postkomunistické štáty. Ponúkal komplexnú víziu rozvoja smerom k demokracii a prosperite.

SR na prahu vstupu do EÚ

Slováci boli od nepamäti súčasťou európskej kultúry a civilizácie. Dnes sa veľmi často hovorí o našom návrate do Európy. To však nepovažujem za veľmi presné vyjadrenie. Je pravda, že sme sa priamo nezapojili do procesu zjednocovania Európy v priebehu väčšej časti minulého storočia. Napriek štyridsiatim rokmi komunistickej útlaku sme

však nikdy neprestali byť súčasťou Európy v duchovnom a geografickom zmysle. Po páde železnej opony sme spoločne s ostatnými postkomunistickými krajinami požiadali o formálny návrat do Európy – vstupom do EÚ a NATO. Dnes možno hovoriť o návrate politikom. Naším členstvom v EÚ a NATO sa inštitucionálne vrátíme do spoločenstva demokratických a slobodných národov, ktoré s nami – viac menej – zdieľajú spoločné hodnoty a európske kultúrne, civilizačné a náboženské dedičstvo, ktoré sme nakoniec aj my v minulosti spoluformovali.

Od momentu, kedy sme požiadali o členstvo v EÚ, prešla naša krajina dlhou cestou. Budovanie inštitúcií samostatného štátu v podmienkach procesu celospoločenskej transformácie skrývalo mnohé úskalía. Myslíme, že občania SR so ctou obstáli. Opäť sa potvrdilo to štúrovské, že kde je silná vôľa, tam sa vždy nájde aj cesta. Dobešli sme našich susedov, ktorí začali prístupové rokovania s EÚ dva roky pred nami. Počas troch rokov sme intenzívne a tvrdo rokovali s našimi európskymi partnermi o podmienkach nášho vstupu do EÚ. Kompromis, ktorý sme dosiahli, považujem za prijateľný a uspokojivý pre obe strany. Slovenskej republike sa podarilo presadiť svoje požiadavky a ochrániť naše záujmy v dôležitých otázkach. Vytvorili sme si tak vhodné podmienky pre naše pôsobenie v únii.

Slávnostným podpisom Zmluvy o prístupení k EÚ v Aténach, 16. apríla 2003, sa zavŕšil prístupový proces, ktorému SR venovala za posledné tri roky veľkú energiu. Odštartovala sa tým však len ďalšia etapa: dospievanie v plnohodnotného člena EÚ, ktorý zodpovedne plní svoje záväzky, slobodne využíva všetky svoje možnosti, a aktívne prispieva k vytváraniu spoločenstva. Slovenská republika chce v EÚ nielen presadzovať svoje legitímne záujmy, ale tiež aktívne prispieť k formovaniu európskej politiky, či už smerom do vnútra únie, alebo voči vonkajším partnerom.

Vstup do EÚ je okrem iného tiež spojený s historicky prvým úspešným referendum. Naši občania minulý rok v máji (16. a 17. 5. 2003) rozhodovali o svojej budúcnosti. Do hlasovania sa zapojila nadpolovičná väčšina oprávnených voličov¹⁾ a z nich 92,46 % hlasovalo za vstup SR do EÚ. Priznávam, že ja osobne som čakal účasť aspoň 60 %. Pod-

statné však je, že referendum bolo platné a úspešné. Jeho výsledok jasne potvrdil dlhodobú podporu slovenského obyvateľstva integračným procesom a európskej budúcnosti nášho štátu.

Osobne považujem za veľmi dôležité, že vo väčšine prístupujúcich krajín o vstupe do EÚ spolurozhodovali práve občania. Integrácia je tak skutočne rozhodnutím celej spoločnosti.

Referendum bolo súčasťou ratifikačného procesu Zmluvy o prístupení. So zmluvou vyslovila súhlas Národná rada SR začiatkom júla 2003.²⁾ Prezident republiky Rudolf Schuster slávnostne podpísal ratifikačnú listinu k Zmluve o prístupení v auguste 2003. Ratifikačný proces bol týmto zo slovenskej strany ukončený a ratifikačná listina bola uložená u depositára, talianskej vlády, začiatkom októbra 2003. Podmienkou vstupu prístupujúcich krajín do EÚ v máji 2004 je bezproblémová ratifikácia Prístupovej zmluvy vo všetkých členských a prístupujúcich krajinách.

Od podpísania Zmluvy sa môžeme zúčastňovať na zasadnutiach jednotlivých európskych orgánov a máme tak možnosť priamo vidieť, ako funguje Únia. Môžeme akoby „nasiaknuť“ atmosférou a vnútorne sa lepšie pripraviť na členstvo. Je to veľmi náročné, no súčasne máme šancu odhaliť prípadné nedostatky a vyhnúť sa nejakému „neprijateľnému prekvapeniu“ z fungovania Únie po našom vstupe. Pripraviť sa na členstvo pre nás znamená zabezpečiť potrebné administratívne, technické, personálne, materiálne a finančné kapacity nevyhnutné pre naše bezproblémové pôsobenie v EÚ. Táto príprava sa týka všetkých slovenských štátnych orgánov, ako vlády, tak aj parlamentu, pretože len tak možno zabezpečiť plnohodnotné fungovanie SR v európskych štruktúrach. Európsky rozhodovací mechanizmus je zložitý a kladie veľké nároky na rýchlu komunikáciu medzi jednotlivými štátnymi orgánmi. Najšť správny postup medzirezortnej koordinácie európskych záležitostí v SR nie je jednoduché a vyžaduje si určitý čas.

Slovenskí občania budú mať možnosť prvýkrát voliť svojich zástupcov do Európskeho parlamentu v júni 2004. V prípade SR to bude 14 europoslancov volených na päť rokov v jednom volebnom obvode na základe pomerného volebného systému. Relevantnú

právnú úpravu – Zákon o voľbách do Európskeho parlamentu – prijal slovenský parlament už v júli 2003.

Politická dimenzia členstva

Európska únia nie je sumárom partikulárnych záujmov jednotlivých štátov, ale má tiež veľmi dôležitý prvok spoločnej identity, a na to by sme nemali zabúdať. Nepopieram, že sa v praxi často vzdávame od hlásaných spoločných hodnôt, to nám však nedáva právo, aby sme ich potlačili do úzadia. Zásada solidarity je tým, čo stmeluje európske štáty a vytvára z nich spoločenstvo. Prejavuje sa v dvoch rozmeroch.

V prvom rade, vo vnútri Únie sú značné finančné prostriedky presmerované do slabších regiónov, aby sa zaistil ich relatívne rovnomerný rozvoj. V oblasti úspešnej politiky regionálneho rozvoja je pre nás vzorom Írsko. Malá, v minulosti chudobná a zaostávajúca krajina je dnes jednou z najrozvinutejších v Európe práve vďaka úspešnému využitiu jednotlivých európskych fondov. Úspech Írska pritom nespočíva v tom, že by dostalo podstatne väčší balík peňazí ako iné štáty, ale práve v tom, že dokázalo pripraviť kvalitné projekty a čerpať na ne pridelené prostriedky z fondov v maximálnej miere.

EÚ tiež plne podporuje regionálnu spoluprácu v rozličných formách, či už je to Benelux alebo voľnejšia Severská rada. Som presvedčený, že aj **Višegrádska skupina (V4)** má svoju budúcnosť v EÚ. Nemyslím tým, že vo všetkých otázkach budeme zastávať rovnaké pozície. EÚ je tak komplexná a jednotlivé rozhodnutia a politiky majú toľko rôznych aspektov, že je nereálne, aby sa tie isté štáty zhodovali vo všetkých otázkach.

V4 za posledných desať rokov zohrala nezastupiteľnú úlohu pri transformácii a stabilizácii stredoeurópskeho regiónu. Tento model neformálnej, neinštitucionalizovanej spolupráce v oblasti politickej, ekonomickej, kultúrnej až po bezpečnostnú, je úspešný. Vytvorili sme si určitú kultúru vzájomnej spolupráce, súdržnosti a solidarity, čo bezpochyby uľahčí aj našu komunikáciu ako členov EÚ. Práve s tými najbližšími bývajú vzťahy najťažšie. V4 je učebnicovým príkladom susedských vzťahov fungujúcich na vysokej úrovni spolupráce a koordinácie. Považujem to za prejav našej zrelosti v zahraničnej politike.

Od mája 2004 bude SR plnoprávnou súčasťou rozhodovacích procesov a mechanizmov v oblasti **Spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky EÚ**. Účasť na SZBP je pre nás príležitosťou zodpovedne sa zapojiť do rozhodovacieho procesu a ovplyvniť výsledné spoločné postoje EÚ. I keď je Slovenská republika malý štát, nevidím dôvod, prečo by sme mali byť len pasívnym článkom, ktorý ticho sedí a nechá sa usmerňovať vôľou väčších partnerov. Máme čo povedať a chceme, aby nás bolo počuť. Práve SZBP nám dáva šancu prezentovať svoje názory a priority a získať pre ne podporu našich partnerov. To neznamená, že sa SR bude vyjadrovať ku každému zahraničnopolitickému či bezpečnostnému problému, ktorý sa vyskytne. Od svojho nástupu na post ministra zahraničných vecí hlásam zásadu primeranosti a rea-

lizmu. Náš hlas bude počuť, keď budú dané prípady pre nás dôležité, a keď budeme môcť predložiť expertné a analytické argumenty na podporu nášho stanoviska. Inak povedané, sústredíme sa na kvalifikované a kvalitné príspevky a návrhy v rámci SZBP.

Slovenská republika je už v súčasnosti aktívnym účastníkom Európskej bezpečnostnej a obrannej politiky. Prispievame do vojenských kapacít a zapájame sa tiež do krízového manažmentu v rámci našich kapacitných možností. Doteraz sme s EÚ úspešne spolupracovali vo viacerých mierových misiách. Sme účastníkmi policajnej misie EÚ v Bosne a Hercegovine (European Union Police Mission – EUPM), monitorovacej misie v krajinách bývalej Juhoslávie (European Union Monitoring mission – EUMM) a od decembra 2003 aj policajnej misie v Macedónsku (PROXIMA). V súlade s prioritami zahraničnej politiky SR budú účastníkmi našich mierových misií v budúcnosti prioritne presúvaní z iných mierových operácií do misií EÚ alebo NATO.

Európska únia, aby bola skutočne európska, nesmie pripustiť vytvorenie nových neprekoneateľných hraníc v Európe. Práve preto považujem **rozširovanie EÚ** za kontinuálny proces, ktorý nebude ukončený vstupom nových členov v roku 2004. Rozširovaním sa zväčšuje v Európe priestor bezpečnosti a prosperity, prehľbuje sa spolupráca a porozumenie medzi národmi. Z pohľadu SR má každá európska krajina možnosť stať sa členom spoločnej európskej rodiny. Základnou podmienkou je prirodzene splnenie všetkých kritérií a podmienok členstva. EÚ stojí na spoločných hodnotách, ktoré boli sformované spoločným európskym dedičstvom, preto v tejto otázke nie je možný žiadny kompromis. V opačnom prípade by sa EÚ zmenila len na luxusnejší ekonomický klub a úplne by sa stratil politický a hodnotový rozmer, ktorý robí toto zoskupenie tak výnimočným.

Nastávajúca vlna rozširovania je v niečom podobná tej z 80tych rokov. Do EÚ vtedy pristupovali Grécko, Portugalsko a Španielsko, ktoré mali za sebou niekoľko desaťročí nedemokratickej vlády. Vstupom do EÚ zhodne potvrdili svoje prodemokratické smerovanie, členstvo prispelo ku konsolidácii ich demokratického politického systému a trhového hospodárstva. EÚ tým neprehliadnuteľným spôsobom prispela k stabilite a rozvoju v Európe.

Cesta do EÚ je otvorená ako pre Bulharsko, tak i pre Rumunsko. Európska komisia vo svojich správach v novembri minulého roka ocenila pokrok v mnohých oblastiach, ktorý tieto krajiny dosiahli. Vychádzajú zo záverov summitu EÚ v Solúni (19. – 20. 6. 2003), oba východoeurópske štáty sú súčasťou nezvratného rozširovania Únie a ako referenčný dátum naplnenia ich eurointegračných ambícií sa stanovil rok 2007. Sú oblasti, v ktorých príprava týchto krajín na členstvo zaostáva, jasný časový horizont je však bezpochyby silným motivačným faktorom. SR je pripravená podeliť sa o svoje skúsenosti z predvstupových rokovaní a plnenia jednotlivých kritérií.

Za svoju významnú prioritu považuje SR západný Balkán, a bude preto aktívne lobbo-

vať v prospech integračných snáh štátov tohto regiónu, ktoré sa hlásia ku svojej európskej budúcnosti. Táto ťažko skúšaná časť Európy je právom aj prioritou EÚ, čo jasne potvrdil spomínaný summit v Solúni. Európski predstavitelia opakovane zdôrazňujú, že sú pripravení efektívne podporiť európsku perspektívu pre štáty západného Balkánu. Samozrejme, že tu platí rovnaká podmienka ako v prípade vyššie menovaných krajín: splnenie všetkých podmienok.

Prirodzeným prejavom vnútornej solidarity medzi jednotlivými členmi EÚ je solidarita voči ostatným regiónom sveta. Únia zohráva nezastupiteľnú úlohu pri šírení demokracie, mieru a pokojného rozvoja v celom svete. EÚ je v súčasnosti jedným z najväčším poskytovateľom **rozvojovej pomoci** na svete. Európska komisia ročne spravuje približne šesť miliárd eur, ktoré smerujú do 80 krajín sveta. Vstupom do OECD sa SR už zapojila do programov rozvojovej pomoci. Ako nový členský štát EÚ sa automaticky staneme súčasťou nielen jednotného trhu, ale aj spoločného európskeho systému poskytovania rozvojovej a humanitárnej pomoci. Vzhľadom na kapacitné možnosti nebude náš hlavný prínos v oblasti finančnej. Môžeme poskytnúť predovšetkým cenné skúsenosti, napríklad slovenských mimovládnych organizácií, z transformácie a demokratizácie spoločnosti.

Reforma Európskej únie

Rozrastajúca sa EÚ prirodzene kladie veľké nároky na organizačné štruktúry a politické inštitúcie. EÚ bola tlakom vonkajších udalostí niekoľkokrát nútená prijať určité pozmenujúce opatrenia. Samotná reforma Únie sa diala priebežne a postupne od jej vzniku. Nejde o jednorázový proces, ktorý bol vyvolaný súčasným rozšírením. Ako postupovala integrácia, tak sa postupne objavovali jej limity. Najmä v 90tych rokoch sa výrazne prejavila ťažkopádnosť integrácie. Maastrichtská zmluva priniesla v mnohých oblastiach potrebné posuny, avšak nie dostačujúce. Amsterdamská zmluva nechala mnohé otázky otvorené. Vyriešiť ich mala Zmluva z Nice, ktorá vytvorila základné predpoklady pre fungovanie únie po jej rozšírení na 25 členov. Navrhnutá reforma však nešla do potrebnej hĺbky. Ešte predtým ako nadobudla platnosť (1. marca 2003), bol zvolaný Konvent o budúcnosti Európy. Cieľom tohto unikátneho fóra bolo odstrániť limity a ťažkopádnosť dovtedajších summitov. Predložený dokument, ústavná zmluva, je základom rokovania medzivládnej konferencie (MVK). V čase písania tohto článku rokovanie MVK o dôležitých inštitucionálnych a neinštitucionálnych otázkach stále prebieha.

Je pre nás veľmi dôležité, že sa na MVK môžeme zúčastniť ako rovnoprávny partner a máme šancu prezentovať svoje stanoviská ku kľúčovým otázkam. SR na konferencii vystupuje v súlade s mandátom Národnej rady SR a slovenskej vlády.

Snáď najkomplikovanejšou časťou rokovania MVK je problematika zloženia Európskej komisie, kde aj SR zastáva pozíciu: jedna krajina – jeden komisár. Problematickou je dohoda v otázke tvorby kvalifikovanej

väčšiny ako aj oblastí, v ktorých sa tento systém hlasovania bude aplikovať. Dane, sociálna politika a obrana sú oblasti, v ktorých by sa nemalo rozhodovať kvalifikovanou väčšinou. Celkovo sa SR zasadzuje za neoslabovanie princípu jednotnosťnosti v oblasti trestného práva, migrácie, azylovej politiky, kultúry, súdnej a policajnej spolupráce. Veľká pozornosť sa tiež venuje otázkam spolupráce v oblasti obrany. Nevidím dôvod, prečo by sme mali umelo posilňovať spoluprácu medzi niektorými štátmi, čím by sa viac rozdrobila vnútorná súdržnosť Unie. Mali by sme sa vyvarovať akejkoľvek duplicity či konkurencie vo vzťahu k NATO. Z pohľadu SR je nevyhnutné zachovať transatlantické vzťahy na dobrej úrovni.

Napriek tomu, že MVK diskutuje o ústavnej zmluve, neznamená to vznik európskeho superštátu. Slovenská republika je zástancom komunitárnej formy fungovania EÚ. Zdrojom legitimity EÚ ostávajú aj naďalej jednotlivé členské štáty EÚ. V Európskej únii sa uplatňuje princíp subsidiarity, ktorý umožňuje európskym orgánom konať len v oblastiach, kde na ne členské štáty preniesli svoje kompetencie. Tento princíp je stále v platnosti a nie je dôvod ho meniť.

Sila Európy je v rôznorodosti

Európa bola vždy charakteristická kultúrnou, náboženskou a filozofickou rôznorodosťou. Práve v tejto pestrosti spočívala sila Európy. Starý kontinent bol dlhé storočia centrom intelektuálneho, sociálneho a kultúrneho rozvoja. Tu sa zrodilo uznanie dôstojnosti človeka a rešpektovania jeho individuálnej slobody a prirodzených práv. I dnes spočíva sila zjednotenej Európy v tom, že rešpektuje rozličnosť svojich členov a dáva im silný zjednocujúci moment. Nepotláča ich individualitu, ale vytvára podmienky pre ich kultúrny, hospodársky a politický rozvoj. Prijatie rôznosti vedie k rešpektu, dialógu a skutočnému spoločenstvu.

Slovensko nemá obavy o stratu svojej identity po vstupe do EÚ. Sme si vedomí svojej histórie a kultúry. Naša identita je pevne zakorenená. Do únie suverénnych štátov vstupujeme ako suverénny štát. Integráciu nevnímame ako obmedzenie našej suverenity, ale naopak, ako jej realizáciu v podmienkach globalizovaného sveta 21. storočia. Dnes je už nereálne hovoriť o uplatňovaní suverenity štátu bez vonkajších vplyvov. Spolupráca s inými štátmi je efektívnejšia a výhodnejšia a neohrozuje zachovanie našich špecifických tradícií. Podmienkou samozrejme je, aby toto spoložitie národov bolo budované transparentne, na pevných demokratických základoch, pri rešpektovaní práv jednotlivca a odlišnosti národov a štátov, ktoré sa na tejto spolupráci zúčastňujú. Len tak bude možné naplniť európsky ideál jednoty pri zachovaní rôznorodosti.

¹⁾ Do hlasovania sa zapojilo 52, 15 % oprávnených voličov (2 147 901 občanov z 4 147 097 občanov zapísaných vo voličských zoznamoch).

²⁾ O zmluve sa na pôde parlamentu hlasovalo 1. júla 2003. Zo 140 prítomných poslancov hlasovalo 129 za.

Miesto a úloha Česka a Slovenska (I.) v európskom geopolitickom priestore

ŠTEFAN VOLNER

Európa a koniec studenej vojny

Geopolitickým výsledkom ukončenia studenej vojny bolo odstránenie „železnej opony“ medzi Východom a Západom, zmena geopolitickej mapy Európy, geopolitických vzťahov vo svete. Rozpad Sovietskeho zväzu spôsobil obrovský geopolitický zmetok. Nešlo však k akejsi geopolitickej obnove versailleského systému. Krajiny stredoeurópskeho regiónu sa po skončení studenej vojny „vracajú“ do Európy, dochádza k novej konvergencii, integrácii. Európa nadobúda zásadne nový geopolitický význam a váhu (obr. 1). V Európe sa začína proces geopolitickej integrácie západnej, strednej a východnej Európy v jeden celok. Európa sa stáva sama sebou. Ak sa podarí aj politické zjednotenie, vznikne nový geopolitický priestor približne s 450 miliónmi ľudí, vytvorí sa nový a silný geopolitický aktér.

Zrod novej geopolitickej Európy znamená nielen zmenu jej vnútornej štruktúry, rast jej geopolitickej moci a sily, ale aj hodnoty, váhy v globálnej geopolitickej štruktúre. Mení sa jej funkčné pôsobenie a pozícia v eurázijskom geopolitickom priestore. Kľúčovými geopolitickými pôsobeniami, tlakmi,¹⁾ ktoré ovplyvňujú a aj v najbližšej bu-

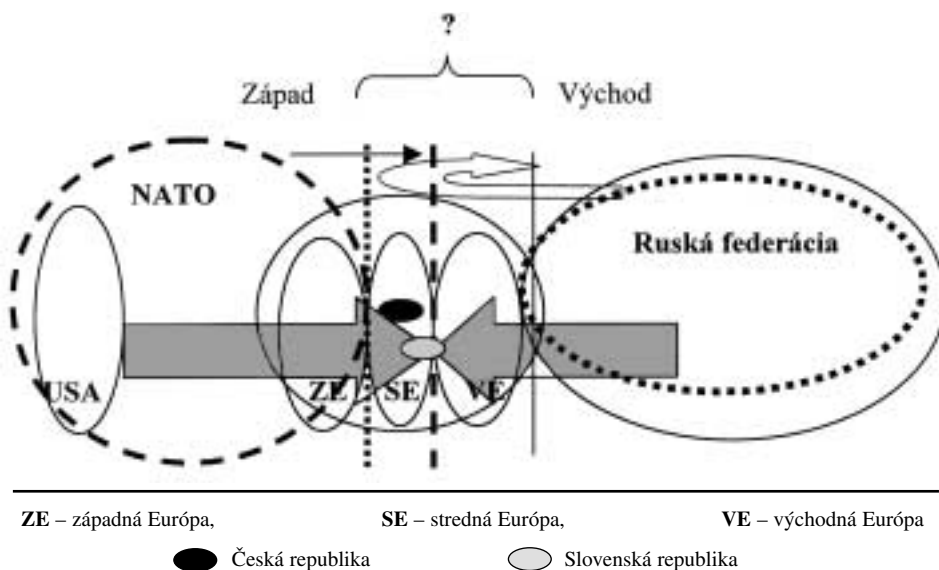
dúcnosti budú ovplyvňovať európsku geopolitiku, v rámci nej aj geopolitickú orientáciu a úlohu Česka a Slovenska, sú:

1. geopolitické pôsobenie (tlak) NATO;
2. geopolitické pôsobenie (tlak) Ruska;
3. geopolitické pôsobenie (tlak) islamu.

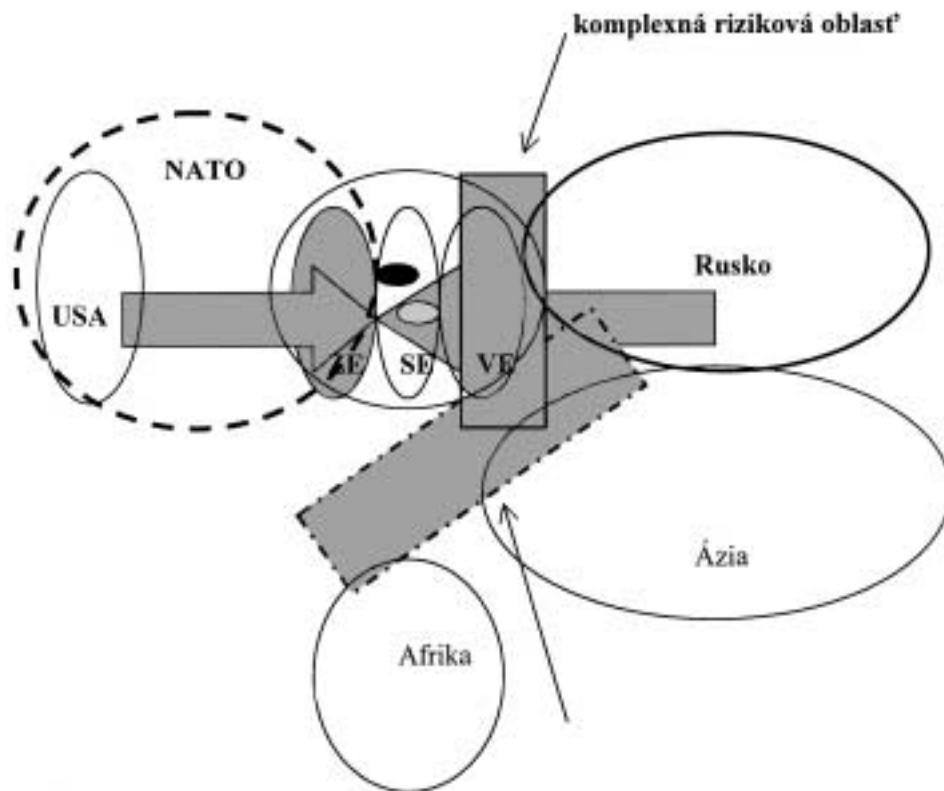
Rozšírený európsky geopolitický priestor o strednú Európu sa takto dostáva do „bezprostrednej“ blízkosti, kontaktu s tromi základnými kritickými pásmi, líniami dotyku s ostatnými geopolitickými ohniskami, s „aktívnymi geopolitickými výbušnými regiónmi“ (obr. 2)

Nová mapa strednej Európy po roku 1990 vytvorila široké *nárazníkové pásy* medzi štátmi Európy a islamskými štátmi Blízkeho a Stredného východu v jednom smere a medzi štátmi Európy a Ruskou federáciou v druhom smere. Medzi dvomi oblasťami mocenskopolitického vplyvu môže (ale nemusí) dochádzať ku konfrontácii ich mocenskopolitických záujmov. Dokedy sa neskonsolidujú spoločensopolitické pomery na východe od Slovenska, ako i politické otrasy na Blízkom východe, takáto funkcia (viz obr. 1) strednej Európy bude nevyhnutná. Takmer priamy dopad by malo pre Česko a Slovensko, keby sa existujúce konfrontačné vzťahy posu-

Obrázok 1. Mapa Európy v roku 1990

Obrázok 2. Eurázijské ohniská a hranice možných stretov

nuli k hre s nulovým číslom. Nebolo by však racionálne, keby stredoeurópske krajiny boli chápané ako priestor, krajiny „nikoho“ alebo „všetkých“, ako priestor stretávania sa a vyrovnávania mocenskopolitických tlakov, ako východná periféria Západu, alebo ako západná periféria Východu. Na druhej strane by však mohlo byť prospešné, ak by sa oddelili súperiace centrá, znížilo napätie medzi nimi.

V súčasnosti stredná Európa, rovnako ako Česko a Slovensko, nie je ani tak problémom geografickým, ale skôr problémom mocenskopolitickým. Stredná Európa je výrazne geopolitický pojem, problém, ktorý je závislý na kontexte globálnej a celoeurópskej geopolitiky. Jej význam, úloha a charakter (spolupráca či konfrontácia) bude závisieť predovšetkým od mocenskopolitických cieľov a charakteru vzťahov medzi Európou, najmä západnou Európou a Ruskom, od mocenskopolitických cieľov a charakteru vzťahov medzi Západom, osobitne USA a Ruskom, od mocenskopolitických cieľov a praktickej geopolitiky hlavných aktérov Európy v eurázijskom geopolitickom priestore. S najväčšou pravdepodobnosťou bude stredná Európa výraznejšie ovplyvňovaná i „oživujúcim“ sa geopolitickým tlakom Severu a Juhu, ale i možnými geopoliticko-náboženskými stretmi. Len v tomto kontexte a v tomto geopolitickom rámci je racionálne dnes hľadať a chápať geopolitické postavenie a úlohu ako Česka, tak aj Slovenska.

Geopolitické súvislosti členstva v NATO

Spojené štáty prostredníctvom NATO zaistovali v západnej Európe nielen jej vojenskú obranu, ale aj jej stabilitu. Plnili funkciu regulátora globálnych mocenskopolitických vzťahov, vyvažovania vojenskostrategickej rovnováhy medzi USA a ZSSR. (obr. 3) Po skončení studenej vojny vznikla otázka, či je aj naďalej aktuálne zaistovanie bezpečnosti západnej Európy Spojenými štátmi, resp. či existencia NATO v Európe je nevyhnutná. Aj naďalej sa objavujú názory, že po páde Varšavskej zmluvy totiž (viz obr. 2) neexistuje žiadne konkrétne nebezpečenstvo, potenciálne ohrozenie hegemonického postavenia Spojených štátov, ba ani samotnej západnej Európy. Spojené štáty si vraj nemusia vytvárať rovnováhu s ostatnými geopolitickými aktérmi, lebo tí aktéri, ktorí geopolitickú váhu majú (Európa, Rusko, Čína a Japonsko), dnes nie sú skutočnými nepriateľmi, zatiaľ čo tí aktéri, ktorí konfrontačnými súpermi sú (napr. Irak, Irán), geopolitickú váhu nemajú. Odpoveď je však jednoznačná: v najbližších rokoch nedôjde k oslabeniu pozície NATO, teda Spojených štátov v Európe a ani vo svete.

Napriek mnohým obojstranne pozitívnym krokom zo strany USA i Ruska, základné geopolitické stanovisko zostáva: aj naďalej existuje potenciálne nebezpečenstvo v podobe Ruska. Podľa Z. Brzezinského Rusko ešte neuskutočnilo základné geostrategické rozhodnutie, pokiaľ ide o vzťah

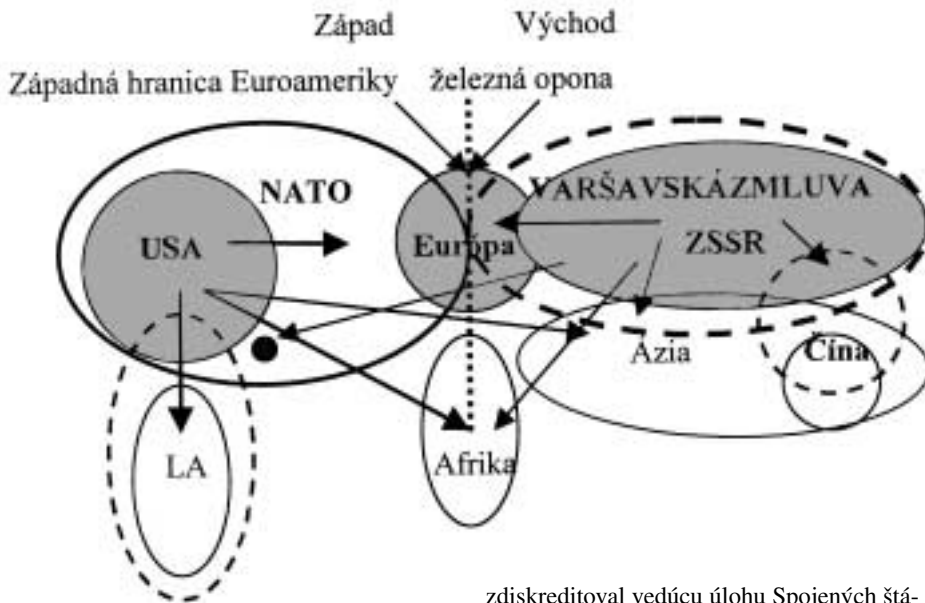
k Spojeným štátom: je to priateľ, alebo nepriateľ.²⁾

Po skončení studenej vojny je možné zaregistrovať zmeny vo vzájomných geopolitických vzťahoch medzi USA a Ruskom. Po krátkom relatívne „romantickom“ období došlo ku „geopolitickým iskreniam“, ktoré boli ovplyvňované predovšetkým: zo strany USA zmenou vojenskostrategickej doktríny Aliancie v roku 1991 a 1999 a balkánskou vojnou. V období medzi rokmi 1995 až 2001 bolo veľmi ťažko predvídať ďalší vývoj ich vzťahov, intenzitu a charakter ich vzájomných geopolitických pôsobení. Dnes už môžeme konštatovať, že geopolitické súperenie mohlo ísť aj konfrontačnejším smerom. Zo strany Ruska to bola predovšetkým snaha zasahovať do procesu osamostatňovania sa krajín bývalého ZSSR, predovšetkým na Kaukaze, ale i vo východnej Európe.

Možno sa zdá paradoxné, hoci z hlbšej geopolitickej analýzy logické, že výraznejší pozitívny posun vo vzťahoch medzi USA a Ruskom nastal po udalostiach zo dňa 11. septembra 2001 v USA. Objavilo, resp. uvedomilo sa nové globálne nebezpečenstvo, „zviditeľnil“ sa nový nepriateľ – medzinárodný terorizmus. Je to fenomén, ktorý sa stal rovnako nepriateľný ako pre USA, tak i pre Rusko. Obaja sú ním ohrození nielen vo vonkajších sférach ich geopolitických záujmov, ale aj vo vnútri krajiny. Je to nepriateľ „tichý“ a „neviditeľný“. Obaja aktéri (samozrejme všetci aktéri sveta) si uvedomili, že už nemôže byť jedinou formou, spôsobom a podmienkou zaistenia ich bezpečnosti rovnováha a odstraňovanie. Táto nová situácia, nový nepriateľ si vynútil ich spoločný postup boja proti nemu. Nie je to však boj veľkých masových ozbrojených síl pri dodržiavaní istých „legitímnych“ pravidiel, ale boj skupín či jednotlivcov bez pravidiel. To predpokladá oveľa aktívnejšie a nové (a spoločné) formy boja. Do popredia sa dostali preemptívne akcie a opatrenia, ktoré majú účinne už vopred predchádzať teroristickým útokom, treba viesť boj vo vnútri vlastnej krajiny, ale i v zahraničí, resp. v krajinách, kde je medzinárodný terorizmus podporovaný, oživovaný.

V tejto súvislosti – aj keď trochu odbočíme – chceme upozorniť ešte na jednu dôležitú novú skutočnosť, nový problém: *geopolitickej bezpečnosti* (problém, ktorý nikde nie je riešený). Doterajšia geopolitika sústreďovala svoju pozornosť predovšetkým na problém vonkajšieho geopolitického priestoru. Ak skúmala vnútorný geopolitický priestor konkrétneho aktéra (štátu, aliancie, regiónu), tak predvážne z dôvodov skúmania vnútorných geopolitických faktorov, determinujúcich geopolitiku aktéra, a z dôvodov zaistenia autarkie (sebestačnosti, prežitia) a hľadania dôvodov pre „priestorový rast“ alebo geopolitické pôsobenie. Situácia po 11. septembri 2001 – podľa nášho názoru – vyvolala pocit a nevyhnutnosť skúmania i vnútornej geopolitickej bezpečnosti. Geopolitické pôsobenie, bezpečnostné hrozby

Obrázok 3. Bipolarita v období studenej vojny (1945–1989)

nemá len charakter pohybu moci a sily z jedného geopolitického regiónu do druhého, ale toto ohrozenie geopolitických faktorov, podmienok, geopolitickej bezpečnosti už existuje priamo vo vnútri štátov. Narastá, „prebúdzá“ sa vnútorná funkcia geopolitického pôsobenia.

Nehľadiac na tento spoločný prvok, Rusko aj naďalej zostáva jediným porovnateľným geostrategickým potenciálnym aktérom. Vo východnej Európe sa môže pokúsiť zvrátiť verdikt studenej vojny, využívajúc sféry vplyvu v oblastiach, ktoré pred rokom 1990 ovládal Sovietsky zväz. Zaisťovať v európskom, osobitne v stredo európskom geopolitickom priestore bezpečnosť preto znamená docieľiť žiaduci vývoj vo dvoch *pásmach* dotyku NATO s vonkajším prostredím:

1. V pásme medzi Nemeckom a Ruskom. Jedná sa o región na východ od hraníc NATO. Hovorí sa o nej ako o komplexnej rizikovej oblasti.

2. V pásme tiahnucom sa od severnej Afriky cez Stredný východ až ku Kašmíru. (obr. 2).

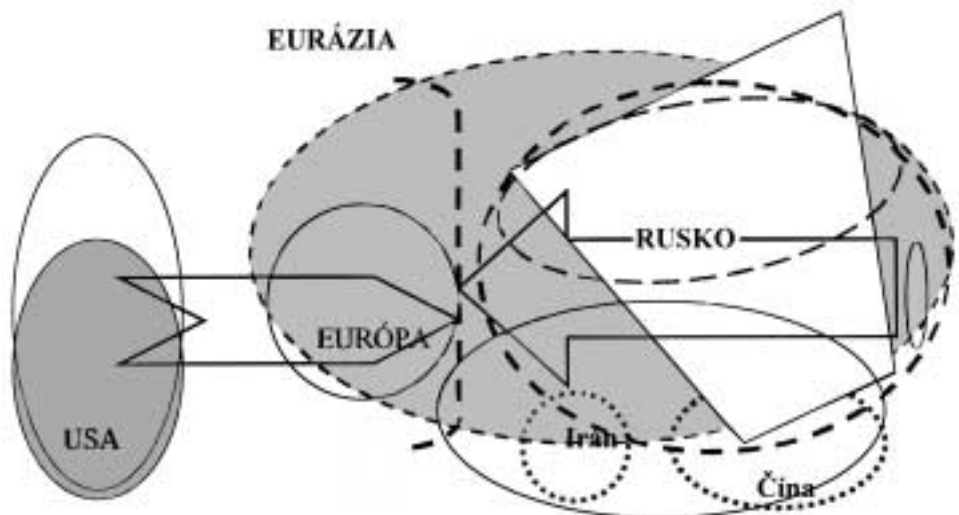
Existujú stanoviská, že Európa by sa bez NATO stala nielen zraniteľnou, ale takmer okamžite by sa taktiež politicky fragmentovala. NATO zaisťuje európsku bezpečnosť a poskytuje stabilný rámec pre naplňovanie cieľa európskej jednoty. Z týchto dôvodov je NATO pre Európu historicky nevyhnutné. Na rozširovanie NATO je najpodstatnejšia skutočnosť, že ide o proces integrálne spojený s vlastným rozširovaním Európy. Inými slovami povedané, súčasný proces zjednocovania a integrácie Európy by mohol byť vážne ohrozený bez geopolitickej väzby a súdržnosti NATO a Európy. Pokiaľ by úsilie rozšíriť NATO stagnovalo alebo stroskotalo, patrne by potom nebolo vôbec možné uplatňovať voči Eurázii komplexnú americkú geopolitiku. Neúspech by

Základná geopolitická otázka *Ruska* po skončení studenej vojny spočíva vo vzťahoch s USA. Tie sa však snažia zabrániť hoci aj najmenšiemu obnoveniu sily a vplyvu Ruska. Nástrojmi tejto stratégie sú predovšetkým rozširovanie NATO a úsilie o vplyv v strednej Európe, v Ázii, na Kaukaze a na Ukrajine. Môže to vyvolať u ruských geopolitikov potrebu návratu k modelu „Heartlandu“, „Rimlandu“ alebo „Ruskej ríše“, resp. pohľadu na Rusko ako strednú Áziu a Európu. Tvrdší geopolitický postup USA a NATO, by mohol viesť, resp. vyvolať oveľa riskantnejšiu geopolitickú odvetu minimálne v dvoch smeroch: jednak k vnímaniu Európy ako malého poloostrova eurázijského Heartlandu, ako hraničnej oblasti „Rimlandu“, ktorú je treba oslobodiť od „atlantickej“ prítomnosti Spojených štátov, aby sa mohla prirodzene spojiť s pevninským blokom vedeným Ruskom, a jednak k budovaniu osy Moskva – Peking, alebo geopolitického bloku Rusko – Čína – Irán. (obr. 4).

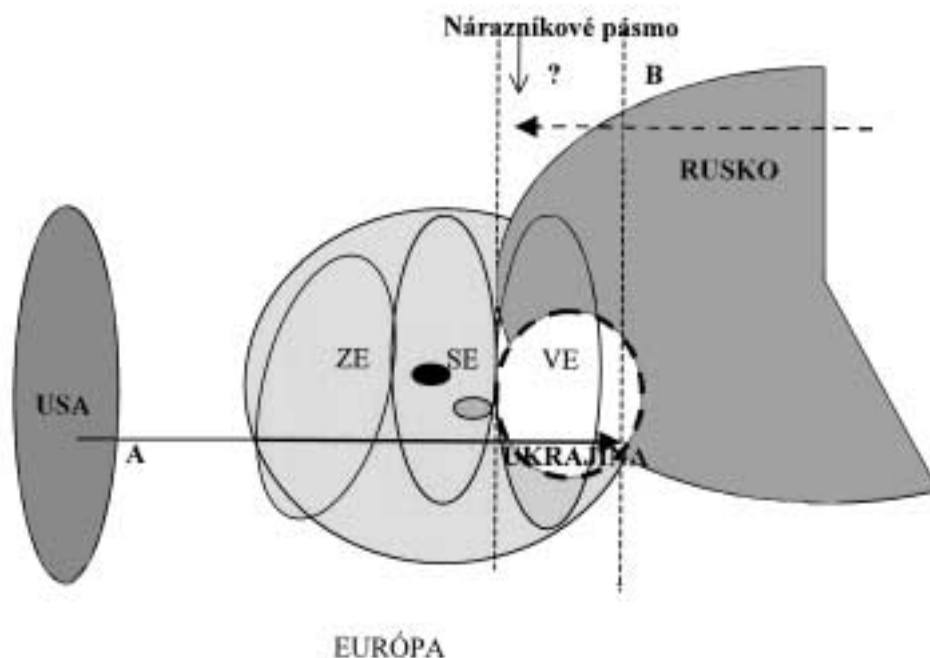
Stredná, a najmä východná Európa zatiaľ nie sú vnímané ako samostatné geopolitické subjekty. Pohybujú sa medzi „ameroeurópskym“ a „eurázijským“ geopolitickým vplyvom. V tomto kontexte dnešné rozširovanie NATO ďalej na východ je i radikálnym zásahom do súčasného – z hľadiska medzinárodného práva a dohôd – európskeho geopolitického usporiadania po druhej svetovej vojne. Charakteristickou črtou jaltského systému je rozdelenie Európy na sovietsku a západnú sféru vplyvu. OBSE je založená práve na tomto jaltskom systéme. Zo strany USA je snaha, aby Rusko podpísalo novú zmluvu s NATO. Avšak Rusko si uvedomuje geopolitický význam strednej Európy, a preto zatiaľ nemá záujem na rozšírení vplyvu a vojenskej prítomnosti USA v tejto oblasti, ktorú chápe ako svoje predpolie. V tomto kontexte je kľúčovým a najkritičnejším bodom Ukrajina.

zdiskreditoval vedúcu úlohu Spojených štátov v Európe, ohrozil by koncepciu rozširujúcej sa Európy a mohol by prebudiť momentálne driemajúce ruské geopolitické aspirácie na ovládnutie strednej (viz obr. 3) Európy (obr. 5 priamka B). Stredná Európa v súčasnosti je geopoliticky najzraniteľnejším sektorom Európy. Pre Slovenskú i Českú republiku je v tomto kontexte dôležité, že ak sa má Európska únia stať geograficky rozsiahlejším útvarom, a pokiaľ má takáto Európa zakladať svoju bezpečnosť na trvalom sporení s Amerikou, potom by ani Slovensko (aspiruje o členstvo v NATO) nemalo byť vylúčené z účasti na pocitu bezpečnosti. Pokračujúce rozširovanie Európy by sa malo riadiť zásadou, že nemožno vetať účasť ktoréhokoľvek spôsobilého stredo európskeho štátu v európskych štruktúrach a že žiadny európsky štát by nemal byť a priori vylúčený z možného členstva v Európskej únii a v NATO.

Obrázok 4. Alternatíva možného vyvažovania moci v Ázii

Obrázok 5 Ukrajina ako geopolitické ohnisko

Ukrajina – východný sused Slovenska.

Predstavuje nový a významný priestor na eurázijskej šachovnici. Stala sa *geopolitickým ohniskom*, pretože len jej existencia ako nezávislého štátu napomáha transformácii Ruska. Bez Ukrajiny prestáva byť Rusko eurázijským impériom. Rusko sa bez Ukrajiny síce ešte stále môže snažiť o imperiálny status, ale len ako ázijský imperiálny štát, ktorý by bol pravdepodobne zatiahnutý do vyčerpávajúcich konfliktov s prebúdžajúcimi sa štátmi Strednej Ázie.³⁾ Avšak v opačnom prípade, ak by sa Rusku podarilo dosiahnuť kontrolu nad Ukrajinou s jej 52 miliónmi obyvateľov, nerastným bohatstvom a prístupom k Čiernemu moru, získa tak automaticky prostriedky, ako obnoví svoje postavenie mocného imperiálneho štátu rozkladajúceho sa v Európe i v Ázii. Nezávislosť Ukrajiny by taktiež pripravila Rusko o výsadné postavenie v oblasti Čierneho mora, kde mu odeský prístav slúžil ako životne dôležitá brána k obchodu so Stredomorím. Ukrajina zohráva úlohu akéhosi geopolitického katalyzátora. Geopolitická pozícia Ukrajiny je kľúčová nielen pre samotné Rusko. Dôsledky straty nezávislosti Ukrajiny by sa takmer okamžite prejavili v strednej Európe, teda osobitne u krajín Visegrádskej štvorky. Česko aj Slovensko by sa nachádzali priamo v nárazníkovom pásme, v dotyku. *Geopolitickým ohniskom* na východnej hranici zjednotenej Európy by sa stalo **Poľsko** (obr. 5). Dnes je však realita taká, že Ukrajina je nezávislá, a táto skutočnosť otriasla tou najhlbšou podstatou ruskej sebaidentifikácie. Je treba mať na pamäti dôležitú geopolitickú skutočnosť: Rusko nemôže byť v Európe bez Ukrajiny, zatiaľ čo Ukrajina bez Ruska v Európe byť môže.⁴⁾ (Viz obr. 5.)

¹⁾ Pod pojmom geopolitické pôsobenie budeme rozumieť dlhodobé geopolitické záujmy a pôsobenia geopolitických aktérov. Preto v konkrétno-historických podmienkach (napríklad po skončení druhej svetovej vojny, po skončení studenej vojny, po modifikácii doktríny Aliancie v roku 1995, po balkánskej vojne, po 11. septembri 2001) musíme skúmať a presne definovať geopolitické ciele a záujmy aktérov, charakter geopolitických vzťahov, či sa jedná o vzťahy spolupráce, kooperácie a integrácie, vzťahy spoločného hľadania novej Európy, Eurázie, novej Mitteleurópy, Heartlandu alebo Rimlandu, alebo o vzťahy deliace Európu, vytvárania nových hraníc, bariér, o vzťahy nepriateľské až konfrontačné. Naznačené šípky na grafoch preto môžu znamenať buď spoločné hľadanie riešenia v kritických čiarach, nárazníkových pásmach, alebo konfrontáciu, silové a násilne protipôsobenie, silové a mocenské vzájomné vytláčovanie sa z geopolitických priestorov. Kategória „geopolitický tlak“ je užším pojmom ako „geopolitické pôsobenie“. V jeho obsahu a cieľoch prevládajú „násilnejšie“ formy, metódy a prostriedky geopolitického pôsobenia. Pod pojmom „násilný“ budeme chápať tvrdsie uplatňovanie ako vojenských, tak i nevojenských foriem, metód a prostriedkov pri realizácii si svojich rozdielnych až protikladných geopolitických záujmov a cieľov. Konkrétnej historickej situácii zodpovedá konkrétna kvalita, charakter a intenzita geopolitického pôsobenia a geopolitického tlaku. Dnes môžeme hovoriť skôr o geopolitickom pôsobení. Avšak už dnes existuje mnoho dôvodov na to, aby sa toto pôsobenie premenilo na geopolitický tlak. O tomto budú ďalšie desaťročia. V tomto vidíme obrovský teoretický i praktický význam skúmania problému geopolitických tlakov.

²⁾ Brzezinski, Z.: Velká šachovnice. K čemu Ameriku zavazuje její globální převaha. Mladá Fronta. Praha 1999, s. 50.

³⁾ Tamtiež, s. 52.

⁴⁾ Tamtiež, s. 126.

Po teroristických útočích ve Spojených státech amerických (USA) z 11. září 2001 se boj s terorismem stal jednou z priorit rovněž pro mezinárodní organizace zabývající se bezpečností. V této souvislosti se nabízí otázka, zda a jak se tato tendence projevila v případě Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OBSE).

Tato organizace totiž sdružuje státy, které v současnosti o hrozbě terorismu intenzivně hovoří, a zároveň vzhledem k početné členské základně nabízí relativně širokou platformu pro spolupráci. Vývoj od září 2001 ukazuje, že ačkoliv snaha čelit terorismu nevedla k zásadní proměně aktivit OBSE, k určitým změnám v cílech a strategiích této organizace v jejím důsledku došlo.

OBSE se zabývala problematikou terorismu do určité míry již před rokem 2001. Boj s terorismem je dokonce přímo zmíněn již v Závěrečném aktu Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě (KBSE) z roku 1975, tedy v základním dokumentu instituce, která byla předchůdkyní OBSE. Zmínka o terorismu se v tomto dokumentu objevuje v posledním odstavci článku věnovaném nevměšování se do vnitřních věcí (zásada VI). Tento odstavec uvádí, že účastnické státy „se zříkají přímé nebo nepřímé podpory teroristickým aktivitám či rozvrtných nebo jiných aktivit zaměřených na násilné svržení režimu v jiném účastnickém státě“.¹⁾

Zmínky o snaze čelit terorismu se objevovaly v průběhu 80. a 90. let i v dalších základních dokumentech KBSE a OBSE. Je však třeba konstatovat, že před 11. zářím 2001 terorismus nepatřil mezi oblasti, kterým OBSE věnovala značnou pozornost. Nedošlo ani k vytvoření aktivit nebo prostředků, které by byly přímo zaměřeny na boj s terorismem.

Boj proti terorismu jako nový předmět působení

Vývoj v rámci Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě po útočích z 11. září 2001 se vyznačuje snahou pokročit ve spolupráci na poli boje s terorismem.²⁾ Bezprostředně po útočích došlo k jejich odsouzení ze strany organizace v podobě usnesení Stálé rady OBSE. Rumunsko jako předsednická země také již v průběhu září zdůraznilo aktivity zaměřené proti terorismu jako oblast, v které by OBSE měla rozvinout svou činnost. Za tímto účelem byla ve stejném měsíci ustavena pracovní skupina, jež byla pověřena vypracováním návrhů pro strategii OBSE v boji s terorismem.

Zásadním okamžikem z hlediska úsilí OBSE čelit terorismu byla schůzka Ministerské rady OBSE 3. a 4. prosince 2001 v Bukurešti, neboť na ní byly přijaty dva dokumenty vymezující přístup organizace

OBSE

a boj s terorismem:

důsledky pro její roli

v této oblasti. Těmito dokumenty jsou Rozhodnutí č. 1: Boj s terorismem (Decision No. 1: Combating terrorism, dále jako Rozhodnutí č. 1) a Akční plán pro boj s terorismem (Bucharest Plan of Action for combating terrorism, dále jako Akční plán). Dalším důležitým okamžikem byla mezinárodní konference, která se uskutečnila ve dnech 13. a 14. prosince v Biškeku.³⁾ Místo konání konference nebylo náhodné, neboť problematika terorismu se v rámci OBSE obzvláště dotýká právě regionu Střední Asie a konference se uskutečnila z iniciativy kyrgyzské vlády (která s touto iniciativou přišla již před 11. zářím). Výsledkem konference bylo přijetí Akčního programu pro boj s terorismem (Program of Action). Již v prosinci 2001 bylo vytvořeno Oddělení pro boj s terorismem (Anti-Terrorism Unit, ATU) v rámci Sekretariátu OBSE.

Také v roce 2002, kdy bylo předsednicí zemí OBSE Portugalsko, patřil boj s terorismem mezi nejvyšší priority v agendě organizace. Jako osobní zmocněnec úřadujícího předsedy OBSE pro předcházení a boj s terorismem (Personal Representative for Preventing and Combating Terrorism) byl ustaven bývalý člen dánské vlády Jan Trojberg. Portugalsko přišlo také s iniciativou vytvoření Charty OBSE týkající se boje s terorismem. Tato Charta byla přijata na zasedání Ministerské rady v Portu v prosinci 2002 (OSCE Charter on preventing and combating terrorism). Pokud jde o aktivity dalších orgánů OBSE, je třeba upozornit mimo jiné na zasedání Parlamentního shromáždění OBSE, které proběhlo od 6. do 10. července v Berlíně. Shromáždění učinilo ze snahy čelit terorismu hlavní bod tohoto zasedání a přijalo k této problematice tři deklarace.

Podstata zvoleného přístupu

Jak bylo již uvedeno, prvním důležitým dokumentem přijatým OBSE na poli boje s terorismem po září 2001 je Akční plán z prosince 2001.⁴⁾ Tento dokument klade důraz pře-

devším na to, že aktivity JAN KARLAS OBSE by měly celosvětovou snahu čelit terorismu doplňovat, a to na základě specifik a komparativních výhod organizace. Za tyto výhody jsou označeny její obsáhlý bezpečnostní rámec zahrnující politicko-vojenskou, lidskou i ekonomickou dimenzi bezpečnosti, rozsáhlá členská základna, praktické zkušenosti a odborné zázemí. Akční plán také poukazuje na to, že OBSE se již angažuje v oblastech, které souvisejí s bojem proti terorismu, jako policejní výcvik a monitoring, legislativní a právní reformy a monitoring hranic.

Dokument zdůrazňuje především prevenci jako způsob boje s terorismem, jelikož upozorňuje na to, že existují sociální, ekonomické, politické a další faktory vytvářející podmínky, které napomáhají činnosti teroristických organizací. Mezi strategiemi, které Akční plán uvádí, je možno rozlišit již existující přístupy OBSE i nové aktivity.⁵⁾ Do první kategorie patří snaha posilovat instituce, prosazovat lidská práva, toleranci a multikulturalismus, věnovat pozornost negativním socio-ekonomickým faktorům, provádět prevenci násilných kon-

fliktů a prosazovat mírové řešení sporů. V plánu je ovšem možné se setkat také s aktivitami, které OBSE vytváří nově a přímo jako prostředek boje s terorismem. Organizace se tak zavazuje věnovat pozornost dlouhodobému vyhnání, podpoře přijímání legislativních opatření proti terorismu, prosazování práva a boji s organizovaným zločinem, potírání financování terorismu a zabraňování pohybu teroristů.

V Akčním plánu je také rozhodnuto, že bude v souvislosti s bojem proti terorismu využíváno Fórum pro bezpečnostní spolupráci jako jeden ze stávajících orgánů organizace. Fórum se podle tohoto pojetí zaměří především na implementaci již existujících závazků a dohod, kterými jsou Pravidla jednání v oblasti politicko-vojenských aspektů bezpečnosti (Code of Conduct on Politico-Military Aspects of Security) a Dokument o malých a lehkých zbraních (Document on Small Arms and Light Weapons).

Další dokumenty přijaté v rámci snahy čelit terorismu převážně rozvíjejí to, co bylo přijato v Akčním plánu, ale přidávají i další prvky. Pokud jde o Akční program přijatý v Biškeku v prosinci 2001, je třeba zdůraznit, že upozorňuje především na nutnost technické a finanční pomoci středoasijským členským státům.⁶⁾ Charta předchází a boje s terorismem z prosince 2002 rovněž staví na dříve vymezeném přístupu, ale výslovněji propojuje aktivity zaměřené proti terorismu s kontrolou zbrojení a odzbrojením, které patří mezi jedny z nejdůležitějších oblastí působení OBSE.⁷⁾

Koordinace s dalšími aktivitami a aktéry: lidská práva, OSN

Ve snaze o působení v oblasti boje s terorismem je OBSE, stejně jako další mezinárodní organizace, postavena před problémem, jak skloubit tuto aktivitu

s ochranou lidských práv. Tento problém se objevoval v agendě OBSE již před rokem 2001 především ve spojení s aktivitami Ruska a středoasijských států proti islámskému a etnickému terorismu (tyto státy také usilovaly již před zářím 2001 učinit z hrozby terorismu další z cílů OBSE). Obavy z porušování lidských práv v důsledku boje s terorismem se po 11. září v rámci OBSE vzhledem k zvýšenému úsilí čelit terorismu ještě zvýšily. Například ředitel Úřadu OBSE pro demokratické instituce a lidská práva (Office for Democratic Institutions and Human Rights, ODIHR) Gérard Stoudman a další dva vysocí představitelé Organizace spojených národů (OSN) a Rady Evropy (RE) proto vydali 29. listopadu 2001 prohlášení, v němž poukázali na nutnost dodržovat v rámci boje proti terorismu lidská práva. Také Parlamentní shromáždění OBSE na svém zasedání v červnu 2002, věnovaném terorismu, přijalo deklarace zdůrazňující potřebu ochrany lidských práv⁸⁾ (důraz na dodržování lidských práv je však obsažen také ve výše rozebíraných dokumentech přijatých hlavními rozhodovacími orgány OBSE).

V této souvislosti je třeba zmínit roli ODIHR v rámci snah OBSE čelit terorismu. V rámci tohoto úřadu byla mimo jiné zřízena nová funkce koordinátora pro aktivity zaměřené proti terorismu (Anti-Terrorist Coordinator). Jeho hlavním cílem je zajistit, aby úsilí čelit terorismu bylo v souladu s mezinárodněprávními úpravami týkajícími se lidských práv. V říjnu 2002 se v Baku rovněž uskutečnila mezinárodní konference věnovaná náboženské svobodě a boji s terorismem, spoluorganizovaná ODIHR a ázerbájdžánskou vládou.

V dokumentech přijatých v souvislosti se snahou čelit terorismu se OBSE zavazuje ke koordinaci svého úsilí s dalšími mezinárodními organizacemi. Zdůrazňuje přitom především roli OSN, která je v Akčním plánu označena za základ globálního boje s terorismem. Již v Rozhodnutí č. 1 se objevily konkrétní závazky OBSE vůči OSN.⁹⁾ Jde především o výzvu členským státům organizace, aby přispěli k naplnění závazků vyplývajících z rezoluce Rady bezpečnosti OSN č. 1373 věnované boji s terorismem a přistoupily co nejdříve ke všem 12 konvencím a protokolům OSN týkajícím se tohoto úsilí. Zde je třeba uvést, že obecně vzato se činnost OSN a OBSE do jisté míry překrývá, a to na poli preventivní diplomacie a lidských práv. Pokud jde o boj s terorismem, OBSE nicméně klade na primární roli OSN maximální důraz.

Ve spojitosti se snahou o koordinaci s ostatními mezinárodními organizacemi je dále možno uvést, že konference v Bišceku v prosinci 2001 byla spoluorganizována s Úřadem OSN pro drogovou kontrolu a prevenci zločinu. Snaha o koordinaci aktivit zaměřených proti terorismu se projevila také v podobě schůzky, kterou portugalské předsednictví OBSE zorganizova-

lo 12. června 2002 v Lisabonu mezi Trojkou OBSE, generálními tajemníky OBSE, Organizace Severoatlantické smlouvy (NATO) a RE a představiteli OSN.

Přetrvání dosavadních přístupů: USA a Rusko

Ve spojení s analýzou postupu OBSE v úsilí čelit terorismu je namístě stručně zmínit také přístupy členských států této organizace, zejména pak USA jako země, která byla teroristickými útoky ze září 2001 zasažena, a která navíc sehrává v evropské bezpečnosti podstatnou roli. Důležité je zastavit se také u přístupu Ruska, které v 90. letech kladlo pravděpodobně největší důraz na posilování OBSE.

Spojené státy přisuzují OBSE omezenou úlohu.¹⁰⁾ V minulosti ji považovaly za organizaci, která by měla v evropské bezpečnosti sehrávat spíše doplňující roli. Je však rovněž nutné uvést, že USA působily v rámci rozvoje OBSE v průběhu 90. let aktivně v řadě otázkách, například v případě vytváření instrumentu jejích dlouhodobých misí.

Již v září 2001 Spojené státy vyzvaly OBSE, aby se zapojila do boje s terorismem. Zdá se však, že ačkoliv USA podporují, aby se role OBSE v oblasti boje s terorismem rozvíjela, dávají přednost tomu, aby za tímto účelem organizace využila stávající přístupy a nástroje, jakými jsou podpora posilování demokracie a ochrany lidských práv nebo práv národnostních menšin.¹¹⁾

Rusko naopak po skončení studené války usilovalo o to, aby se OBSE stala ústřední organizací evropské bezpečnosti. Navrhovalo výrazné posílení institucionální organizace OBSE nebo přijetí právně závazného dokumentu jako základu organizace. V souvislosti se snahou čelit terorismu je třeba zdůraznit, že Rusko (stejně jako státy Střední Asie) s návrhy učinit z této snahy jeden z předmětů činnosti OBSE vystupovalo již před 11. zářím 2001. V diskusích následujících po 11. září Rusko zdůrazňovalo, že boj s terorismem by v rámci OBSE neměl zůstat omezen na strategie související s demokratizací nebo právy národnostních menšin, ale mělo by dojít k jeho propojení s politicko-vojenskou dimenzí OBSE a pro jeho účely by rovněž měly být vytvořeny nové instrumenty.¹²⁾

Boj s terorismem jako jedna z aktuálních priorit mezinárodní agendy se projevil také v podobě změn v cílech a aktivitách OBSE. Organizace učinila po 11. září ze snahy čelit terorismu jeden ze svých základních cílů a přijala k této problematice několik dokumentů. Boj s terorismem nevedl v rámci OBSE k rozsáhlejší tvorbě nových strategií. Organizace se v této oblasti rozhodla spíše využít svých současných přístupů, jako jsou demokratizace nebo ochrana lidských práv a práv národnostních menšin. Přesto se však zavázala k některým novým aktivitám jako například k podpoře přijímání legislativních opatření proti terorismu nebo potírání financování terorismu.

V souvislosti se snahou čelit terorismu byly provedeny také určité institucionální změny. Došlo například ke zřízení Oddělení pro boj s terorismem v rámci Sekretariátu, k ustanovení funkcí osobního zmocněnce úřadujícího předsedy pro předcházení a boj s terorismem nebo koordinátora ODIHR pro boj s terorismem či k posílení role Fóra pro bezpečnostní spolupráci. Nicméně je nutné upozornit na to, že pro celkové posouzení důsledků snahy čelit terorismu pro roli OBSE by bylo nutné věnovat pozornost také tomu, do jaké míry OBSE pokročila v implementaci rozhodnutí, která ve spojitosti s touto snahou přijala.

karlas@iir.cz

¹⁾ Viz Conference on Security and Cooperation in Europe Final Act, Helsinki, 1. 8. 1975, <http://www.osce.org/docs/english/1990-1999/summits/helfa75e.pdf>

²⁾ Pro vývoj přístupu OBSE k problematice terorismu po 11. září 2001 srov. Zaagman, Rob. Terrorism and the OSCE: An Overview. In: Helsinki Monitor, No. 3, 2002, ss. 204–215; Biering, Kirsten. Efforts and Possibilities of the OSCE in Combating Terrorism. In: Institute for Peace Research and Social Policy at the University of Hamburg/IFSH (eds.). OSCE Yearbook 2002: Yearbook on the Organization for Security and Co-operation in Europe. Baden Baden: Nomos, 2003, ss. 31–38; Norris, David. The EU and the OSCE in the War on Terrorism, 5. 9. 2002, <http://www.basicint.org/pubs/Notes/2002EU-OSCE.htm>

³⁾ Konference proběhla pod názvem Mezinárodní konference ke zvýšení bezpečnosti a stability ve Střední Asii: posilování obsáhlého úsilí čelit terorismu (Bishkek International Conference on Enhancing Security and Stability in Central Asia: Strengthening the comprehensive efforts to counter terrorism).

⁴⁾ Viz The Bucharest Plan of Action for combating terrorism, Bukurešť, 4. 12. 2001, <http://www.osce.org/documents/sg/2001/12/670-en.pdf>

⁵⁾ Srov. Biering, Kirsten. cit.d., ss. 32, 34; Zaagman, Rob. cit.d., s. 211.

⁶⁾ Viz Programme of Action, Biškek, 14. 12. 2001, <http://www.osce.org/documents/sg/2001/12/677-en.pdf>

⁷⁾ Viz OSCE Charter on Preventing and Combating Terrorism, Porto, 7. 12. 2002, <http://www.osce.org/documents/sg/2002/12/672-en.pdf>

⁸⁾ Viz Berlin Declaration of the OSCE PA and Resolutions Adopted during the eleventh annual session, Berlín, 10. 7. 2002, <http://www.osce.org/pa/annual-session/berlin/berlin-declaration-english.pdf>

⁹⁾ Viz Decision No. 1: Combating Terrorism, Bukurešť, 4. 12. 2001, <http://www.osce.org/documents/sg/2001/12/670-en.pdf>

¹⁰⁾ Hopmann, Terence P. The US and the CSCE/OSCE. In: Helsinki Monitor, No. 2, 2002, ss. 20–36. Pro odlišné pohledy USA a Ruska na OBSE srov. např. Matějka, Zdeněk. Lisabonský summit OBSE. In: Mezinárodní politika, č. 1, 1997, ss. 12–16.

¹¹⁾ Viz Stepanova, Jekaterina. The OSCE and US-Russian Co-operation in the Fight against Terrorism. In: Institute for Peace Research and Social Policy at the University of Hamburg/IFSH (eds.). OSCE Yearbook 2002: Yearbook on the Organization for Security and Co-operation in Europe. Baden Baden: Nomos, 2003, s. 65.

¹²⁾ Viz. cit.d., s. 66–67.

Rakouská tranzitní problematika

MICHAL KOŘÁN

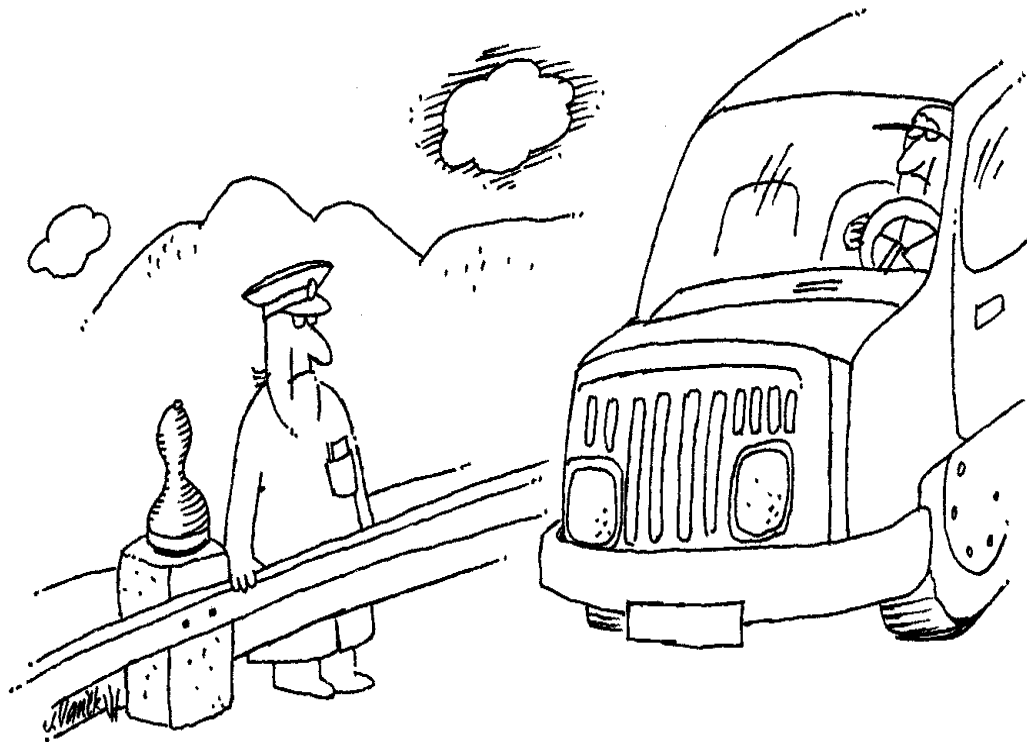
Zahraničněpolitický problém a vnitropolitická diskuse

Od osmdesátých let 20. století byl rakouskou vládou (koalice Socialistické strany Rakouska – SPÖ a Rakouské strany lidové – ÖVP) regulován tok těžké nákladní dopravy přes environmentálně zranitelné území rakouských Alp. Od konce 80. let, kdy vnitřní diskuse týkající se možného vstupu Rakouska do ES dostávala zřetelnější podobu, vystupovala právě dopravní problematika do popředí (spolu s otázkami spojenými s neutralitou a zemědělstvím).

Přistoupení Rakouska k ES by znamenalo přijetí principů tvořící se společné evropské dopravní politiky, čímž by se Vídeň podstatně institucionálně omezila v oblasti regulace přesalpského nákladního tranzitu. Proevropsky naladěný vládní tandem usiloval při vyjednávání podmínek vstupu o dosažení co nejobecněji akceptovatelného kompromisu – rakouská společnost je vůči ekologickým tématům silně vnímavá, průzkumy veřejného mínění navíc neprokazovaly přílišnou náklonnost k idejím integrace do ES. Nekontrolovaný nárůst těžké nákladní dopravy v Alpách byl rovněž vodou na „protievropský mlýn“ Zelených (*Die Grünen*), nejhouževnatějších odpůrců myšlenky vstupu Rakouska do ES (*Svobodomyšlná strana Rakouska – FPÖ*, často spojována s „protievropanstvím“, byla až do poloviny 80. let jediným relevantním subjektem, usilujícím o integraci Rakouska do ES).

Vyjednávání ohledně dopravní problematiky tak patřila k nejsledovanějším – tudíž k nejobtížnějším – a vyústila v přijetí kompromisu s pouze přechodnou platností, v zavedení tzv. systému „ekobodů“. Tento systém přinesl praxi, kdy všechny členské země ES/EU dostávaly od Komise přidělen určitý počet bodů, kterými každý kamión těžší 7,5 t „platil“ za tranzit přes rakouské území. Počet nutných „ekobodů“ se pohyboval v rozmezí 6–16, v závislosti na emisích oxidů dusíku daného vozidla. Záměrem bylo udržení množství tranzitů nákladních automobilů pod hranicí 108 procent z jejich počtu v roce 1991.

V *Protokolu 9 rakouského aktu o přistoupení* byl stanoven termín skončení platnosti tohoto systému na 31. 12. 2003. Znovuotevřená debata o jiném, komplexněji pojatém a konečném řešení bylo politicky obtížné. Bylo zřejmé, že prodloužení stávajícího systému „ekobodů“ (dojednaného v období, kdy vstup Rakouska byl ze strany ES hodnocen jako vysoce žádoucí, k ústupkům proto nebyla tak nesnadná cesta) v nezměněné podobě bude pro EU nepřijatelné: systém se vztahoval pouze na nerakouská

vozidla, jako takový byl pro Brusel diskriminační a stojící proti principům svobodného trhu a společné dopravní politiky. Jakékoli řešení by tedy pro rakouskou vládu znamenalo jen zhoršení podmínek, a to by v čase nárůstu preferencí pro stále nacionalističtější se profilující FPÖ na straně jedné a upadající podpory jak vládních stran, tak samotné ideje evropské integrace na straně druhé bylo pro vládní koalici pravděpodobně fatální. Rakouská vláda se na dlouhou dobu otevření této diskuse spíše vyhýbala a v zásadě se omezila na různé (neúspěšné) pokusy prosadit snížení počtu vydávaných „ekobodů“. „Evropská tematika“ však disponovala značným mobilizačním potenciálem (to je zřejmé i z volebního úspěchu Svobodomyšlných, kteří pod vedením

J. Haidera částečně založili na kritice vývoje evropské integrace svůj obraz „protestní strany“). Každý zásah, resp. „nezásah“ do tranzitní problematiky proto skýtal vítanou příležitost k zviditelnění opozičních stran, ať už byly do roku 2000 představovány FPÖ a Zelenými, či – po únoru 2000 – SPÖ a Zelenými (sociální demokraté se vzápětí po odchodu do opozice bez ohledu na vlastní část odpovědnosti za daný stav připojili k Zeleným v jejich kritice vládního postupu).

Svobodomyšlní přijali v roce 2000 v novém kabinetu W. Schüssela (mj.) funkci ministra dopravy (do počátku roku 2003 jím byl M. Reichhold, po mimořádných volbách H. Gorbach), čímž na sebe vzali podstatný díl odpovědnosti za řešení alpského tranzitu. V průběhu let 2001–2002 se četnost jednání s Evropskou unií zvýšila, ovšem agenda se omezila jen na způsoby

prodloužení stávajícího systému – jiné možnosti byly příliš vzdálené vyjednávacím pozicím jednotlivých týmů. V době vrcholící vládní krize v září 2002 například proběhlo jedno z vrcholných setkání – v italském Ciampi. Výsledkem byl (zjednodušeně řečeno) pouze příslib dalšího jednání ze strany Evropské unie. Koaliční strany závěr označovaly za nejlepší možný, opozice za nedostačující.

Vládní krize vyústila ve vypsání mimořádných parlamentních voleb (listopad 2002). Alpská nákladní doprava se stala jedním z nejtíživějších volebních evropských témat. Z povahy situace by vyplývalo, že FPÖ bude jako koaliční strana obhajovat vládní postup. Vládní krize však byla důležitým impulsem i hlubokým vnitřním rozko-

lem Svobodomyšlných, kdy se nacionalističtější Haiderovo křídlo vymezilo vůči provládání vedení vicekancléřky S. Riess-Passerové. Toto rozštěpení umožnilo „protivládni“ FPÖ vrátit se k praxi nabízení zjednodušených řešení (např. tyrolská organizace FPÖ odmítala rozšíření Evropské unie, nedojde-li k uspokojivému dořešení problému s alpskou nákladní dopravou) a nesmlouvavé vládní kritice.

Obecně vypadala situace takto: **SPÖ** vinila M. Reichholda z nečinnosti, z předkládání nic neřešících legislativních návrhů a z přílišné tolerance k ekologicky škodlivé nákladní dopravě. Pro **FPÖ** byl „smysluplný koncept dopravy“ jedním z hlavních volebních hesel. Viníky existujícího stavu byli podle FPÖ sociální demokraté spolu s lidovci, kteří dojednali nevýhodné podmínky pro Rakousko již na počátku 90. let. Za daných okolností tak vykonal M. Reichhold naprosté maximum. Rovněž **ÖVP** vyzdvihovala svůj přínos k dosavadnímu vývoji jednání. Kritiku z nečinnosti odrazili lidovci s poukazem na to, že společná evropská dopravní politika je jedním ze zásadních projektů EU, a proto je zapotřebí obezřetnosti (připomeňme, že **ÖVP** byla sociálními demokraty neustále označována za anti- či pseudoevropskou stranu). **Zelení** si podrželi svou k vládě kritickou pozici, požadujícíce co nejvyšší státní podporu ekologicky šetrné, zejména železniční a lodní dopravy.

Na schůzce ministrů dopravy Evropské unie konané 31. 12. 2002 v Dánsku byl odhlasován další návrh:

1. zachování systému „ekobodů“ do konce roku 2004, s možností dalšího prodloužení do konce roku 2006;

2. jeho úprava – kategorie nejvíce znečišťujících nákladních vozidel by byla z Rakouska zcela vyloučena (s výjimkou řeckých a portugalských kamionů), kategorie nejméně zatěžující životní prostředí by naopak měla tranzit Rakouskem neomezený.

M. Reichhold hlasoval proti – požadoval větší omezení a prodloužení platnosti systému na neurčito. Na konci března pak Rada EU dohodu potvrdila. Evropský parlament (EP) se však stavěl k rakouským požadavkům o poznání méně vstřícně a trval na tom, že Rakousko musí přestat znevýhodňovat evropské přepravce.

Celé jednání se v průběhu roku 2003 dostalo do slepé uličky. Rakouská vláda byla domácí situací tlačena k co nejtvrdšímu postupu, byť bylo zřejmé, že z evropské strany nelze očekávat žádné výraznější ústupky. Rakouští vyjednávači se uchýlili k víceméně negativistickému stylu odmítání většiny návrhů a 26. 11. 2003 Brusel s konečnou platností zamítl rakouskou verzi zachování systému „ekobodů“.

Vláda si byla vědoma vyhroceného způsobu vnímání tranzitní problematiky rakouskou veřejností, podněcovaného ze strany opozice, zemských vlád a části FPÖ. Za této situace si vyjednávací tým nemohl dovolit „měkký přístup“. Jistou roli mohla vedle domácích nálad hrát také skutečnost,

že krach jednání nebude v praxi nijak osudový: zatímco návrh, který předložil Evropský parlament, by Vídní výrazně snížil možnost účinně tlačit na dopravce ze sousedních zemí, jeho tvrdošíjně odmítání a nevyhnutelný neúspěch poskytl rakouské vládě prostor pro nepřímé ovlivňování – například zpřísněním a až desetinásobným zvýšením počtu kontrol nákladních vozidel. Ministr dopravy H. Gorbach ostatně prohlásil, že si Rakousko v této oblasti „dokáže poradit i bez tranzitní smlouvy“.

Předchozí řádky byly zaměřeny na ilustraci jedné roviny vzájemné provázanosti procesů tvorby politiky domácí a politiky zahraniční, a to roviny, řekněme, „politické“. Další úrovně by se mohly týkat analýzy systému zprostředkování zájmů, který v Rakousku stále vykazuje podstatné (neo)korporativistické rysy. Podzim roku 2003 se nesl ve znamení hrozící stávky rakouských železničářů, a za této situace, kdy jednání o tranzitní smlouvě s sebou neslo i jednání o liberalizaci dopravy (a snížení státních subvencí do železniční přepravy), disponovaly dopravní zájmové a odborové svazy nezanedbatelným vlivem. Viděli jsme nicméně, že i samotné domácí politické *milieu* poměrně rozhodným způsobem determinovalo zahraničněpolitickou pozici vlády. Rakouský záměr prosadit svou vizi tranzitní smlouvy se promítl do zahraničněpolitických pozic, jež s danou problematikou souvisely jen okrajově, resp. účelově: před kodaňským summitem například pohrozila lidovecká ministryně zahraničí B. Ferrero-Waldnerová znovu otevřením kapitoly *energetika*, a tím, že bude blokovat ukončení jednání s Českou republikou o uzavření kapitoly *doprava*; ministr dopravy M. Reichhold spojil vyřešení tranzitní smlouvy s možností odmítnutí rozšíření Evropské unie, apod. Na druhé straně zahraničněpolitická témata výrazně formovala vnitropolitickou diskusi, a tím i vnitropolitický vývoj. To je zřejmé ze samotné relevance dílčích „evropských témat“ pro stranickou programatiku a pro volební kampaně. Výmluvným důkazem budiž i skutečnost, že sílící kritika předsedy sociálních demokratů A. Gusenbauera na adresu B. Ferrero-Waldnerové (a jejího postupu při mezinárodním řešení alpského tranzitu) vnímají někteří političtí komentátoři jako počátek zápasu mezi možnými prezidentskými kandidáty.

Rozetnout gordický uzel vzájemné kauzality obou procesů není nezbytné (je-li to vůbec možné). Pro rámcový odhad dalšího vývoje je zřejmé jedno: Dokud bude existovat politický subjekt, ochotný držet alpskou tranzitní problematiku jako svůj programový trumf, bude jakékoli konstruktivní jednání stěžejí myslitelné. Lze se přitom domnívat, že environmentální citlivost Rakušanů a nepřilíhnutí entusiastické přítakávaní idejí evropské integrace se ze společnosti našich jižních sousedů v nejbližší době nevytratí.

Evropská unie stojí před historickým mezníkem svého vnitřního vývoje. Nejde jen o absolutně největší rozšíření co do počtu nových zemí, ale i o další aspekty, které danou situaci komplikují. Skupina deseti států, které mají od května roku 2004 rozmnožit řady členských zemí Unie, se vyznačuje několika specifiky naprosto zásadního charakteru. Natolik zásadního, že uplynulých deset let poznamenalo i samotnou Unii, vyžádalo si změny, o nichž se neuvažovalo u jakýchkoli předchozích rozšiřování Společenství.

Současná Evropa jakožto jeden z regionů světové ekonomiky i geopolitiky tak prochází obdobím kvalitativní transformace.

Widening nebo enlargement?

Všechna dosavadní rozšiřování členské základny Společenství probíhala za zcela jiných podmínek, v jiné mezinárodněpolitické atmosféře, mezi jinak orientovanými subjekty. Chystané rozšíření ale mění stávající Evropskou unii kvantitativně i kvalitativně.

Spolu s vývojem integračního procesu zaznamenala posuny i používaná terminologie. Jestliže až doposud byl rozvoj evropské integrace charakterizován jako *deepening*, *widening* či *accessing*, nadcházející situace si vyžádala jinou klasifikaci. Skutečně v tomto případě nejde o populární terminologické záměny, ale o změněnou podstatu vývoje evropské integrace.¹⁾

Jednoduchým nástrojem pro orientaci v evropské terminologii může být členění podle kritéria zvyšování členské základny (*accessing*, *enlargement*) nebo podle posunů ve formulaci integračních cílů (*spill-over*, *deepening*, *widening*).

Samotný fakt rozvoje integračních aktivit od Montánní unie (Evropské společenství uhlí a oceli) k další sektorové integraci Euratom bývá nejčastěji vysvětlován jako klasický *spill-over efekt*.

V okamžiku, kdy se stejná zakladatelská šestka dohodla na makroekonomické integraci a vytvořila EHS, bývá daný krok již vysvětlován jako *widening*. Samozřejmě, že používaná terminologie odpovídá příslušným teoretickým postulátům,²⁾ nicméně hlavní integrační pojmy jsou frekventovány oběma základními směry pojetí integrace.

Funkcionalisty vysvětlovány *spill-over efekt* je tak důsledkem rozvoje mezinárodní dělby práce, je výsledkem objektivních procesů vedoucích k maximalizaci užítka. „To vede k rostoucímu stupni spolupráce, jejímž konečným výsledkem může být i politické sjednocení“³⁾ což do značné míry odpovídá především evropským reáliím. Oproti tomu jsou integrační *spill-over efekty* vysvětlovány také institucionální ekonomikou. Působení mnohých organizací sice explicitně nevyžaduje plnění některých podmínek, přesto u nich běžně platné principy se pak promítají do národních politik.⁴⁾

Politická ekonomie východního rozšíření Evropské unie

IRAH
KUČEROVÁ

Dosavadní fáze rozšiřování Společenství bývají obecně pojímány jako *accessing*, tzn. přistoupení nových členů, aniž by došlo k zásadním změnám ve fungování komunitárních orgánů. Kromě toho samotný fenomén přistoupení tehdy explicitně nevedl ke změnám v realizaci jednotlivých ekonomických politik, případně k posunům komunitárních cílů.

Z tohoto úhlu se již nutně musí vymykat poslední, tzv. severní rozšíření, jež si vyžádalo transformaci některých politik (strukturální a regionální, sociální, ekologické, dopravní, resp. transevropských sítí). Přistoupení tří zemí v roce 1995 z politicko-ekonomického hlediska je třeba chápat již ne jako pouhý *accessing*, ale jako první projev *enlargement*. A to logicky platí i pro východní rozšíření. O to více, že muselo dojít k institucionální a finanční reformě Unie.

Enlargement neznamena tedy pouhý kvantitativní nárůst participujících zemí, ale především zvětšení, zvýšení celého integračního fenoménu. Takovéto vymezení je ale výsledkem intenzivních polemik v průběhu devadesátých let a odpovídá současné pozici Unie k danému problému. Pokud bylo toto označení použito již dříve, pak jako obecný název rozšíření.⁵⁾

Dosavadní připojování nových zemí – *accessing* – bylo dávano do souvislosti s *widening*, což v terminologii Unie označuje vstup pouze za předpokladu úspěšné konsolidace všech dosažených integračních stupňů, aniž by realizované přistoupení vynutilo změny v integraci *ex ante*.⁶⁾

Na druhou stranu je termínem *widening* označováno rozšiřování integračních aktivit do dalších oblastí jako například přijetí Wernerova plánu, spuštění Evropského měnového systému apod.⁷⁾ Je otázkou, nakolik je rozvoj integračního procesu, jeho prohlubování výrazem *widening* nebo spíše *spill-over* efektem, resp. *deepening*?

Vezmeme-li do úvahy vývoj konce 60. let, pak zvažování dalších integračních kroků je zcela adekvátní úspěšně probíhající kooperaci a představa hospodářské a měnové unie vlastně do tohoto období zapadá. Pak skutečně může jít o *spill-over*. Založení EMS je reakcí na měnové turbulence v 70. letech a snaha stabilizovat nejen měnové vztahy, ale napomoci tak i neutralizovat makroekonomické podmínky. V tomto případě ale lze také hovořit o *spill-over* efektech.

A naskýtá se i otázka, zda uzavření smlouvy v roce 1967 bylo dokladem *spill-over* mechanismů, *widening*, resp. *deepening*...

Na rozdíl od předcházejících zmatků s vymezením rozšiřovacího procesu EHS/EU je poněkud jasněji s terminologií ohledně prohlubování integrace. Pokud se členské státy dohodnou na takových kvalitativních změnách, jež povedou k užší spolupráci a přenesení části svých kompetencí na komunitární orgány, pak se jednoznačně jedná o *deepening*. Oproti *widening* se *deepening* vztahuje na takový posun v integraci, jenž nastolí další, vyšší stupeň koordinace s implementací nových opatření.⁸⁾

Jestliže jedním ze strategických cílů deklarovaných Římskou smlouvou bylo vytvoření celní unie a společného trhu, lze považovat do jisté míry integrační proces do Maastrichtu jako kontinuální. Jenže po roce 1985 a Smlouvě o jednotném trhu dochází ve Společenství k takovým fundamentálním změnám, že označovat je za *spill-over* projevy není přesné. Aktivita spojená s budováním vnitřního trhu si vyžádala transformaci určitých politik (regionální, strukturální, průmyslové, konkurenční, sociální, dopravní) natolik výraznou, že jde spíše o projev *deepening*. Vytyčení dalšího cíle – hospodářské a měnové unie Maastrichtskou smlouvou je již zcela otevřeně klasifikováno jako *deepening*. Amsterdamská smlouva reagovala na problémy s prosazováním dalšího prohlubování kodifikací tzv. diferencované, stupňovité integrace. Existence EMU je zřetelným dokladem *deepening*.

Deepening a východní *enlargement* – vzájemný vztah těchto procesů je tím faktorem, který nyní nejvýrazněji ovlivňuje vývoj Unie, a to svou zpětnou vazbou. Aby mohly být splněny především politické cíle a Společenství se mohlo rozšířit o bezmála 75 milionů obyvatel, aby tím nebyla zbržděna ekonomická výkonnost EU, musí být tento krok doprovázen zcela zásadními posuny v integračních aktivitách. Východní rozšíření znamená tedy i současně prohloubení integračního procesu, *deepening*. V žádném případě nesmí jít „jen o další přistoupení“⁹⁾.

Specifika východního rozšíření

Nadcházející rozšíření je mimořádnou etapou vývoje evropského integračního procesu. Nejen z ekonomických, politických,

bezpečnostních a celkově strategických důvodů, ale mimo jiné díky náročnosti a komplikacím, které způsobí stávajícím i nastávajícím členským zemím.

Zdá se, že *nejvýraznějšími znaky východního rozšíření* Unie oproti dosavadním je několik faktorů:

a) velký počet přistupujících suverénních států, což samo o sobě zvyšuje náročnost legislativních a institucionálních kroků;

b) počet obyvatel přistupujících zemí;

c) velmi nízká ekonomická výkonnost všech kandidátských států, tzn., že všechny budou mít nárok čerpat ze strukturálních fondů, čímž bude odčerpána část prostředků pro stávající členské země při nižších příspěvkových povinnostech;

d) výrazně slabší hospodářská výkonnost nových států se promítne do snížení celkové efektivnosti EU – jestliže při předcházejících rozšířeních klesl ukazatel GDP/c/ES maximálně o 6 procent v roce 1986 (o 3 procenta/1973, 1995), pak předpokládaný pokles po 1. květnu 2004 může dosahovat dle parity měnového kurzu až 20 procent!¹⁰⁾!! – je ale pravda, že dle parity kupní síly bude důchodová mezeura poněkud nižší;

e) jistý cenový „dumping“ ze strany nových zemí, neboť jejich cenová a nákladová hladina je výrazně nižší než ve starých zemích, což znamená zostření konkurenčního prostředí na vnitřním trhu EU;

f) 14 let po změně režimu bývalých centrálně plánovaných ekonomik je příliš krátká doba na vytvoření reálného tržního prostředí a získání podnikatelských zkušeností – tyto institucionální nedostatky mohou působit jako bariéry nejen pro obě strany, neboť by mohlo dojít k jistému rozmělnění, ke snížení funkčnosti vnitřního trhu;

g) nové státy se musejí adaptovat na podmínky Unie kvalitativně odlišné od předchozích rozšíření, neboť prohlubování ekonomické integrace postoupilo do dalších etap;

h) kromě toho období, v němž se státy střední a východní Evropy začleňují zpět do světové ekonomiky, je pro tento návrat náročnější, protože mezitím se výrazně zvýšila liberalizace ekonomického prostředí ve světě, takže budou vystaveny tvrdé konkurenci, včetně mnoha zemí rozvojového světa.

Pokud bychom se nechtěli jen vymezovat při východním rozšíření vůči předcházejícím etapám, pak lze najít i rysy, kterými se příliš neodlišuje. Bezesporu existuje řada analogií, která onu výjimečnost nepotvrzuje – ovšem vždy vztaheno ke konkrétním zemím. Jisté *paralely s předcházejícími fázemi rozšiřování*:

- východní rozšíření je jednoznačně rozvojovou integrací,¹¹⁾ tak jako se to týkalo od samého počátku jižní Itálie, poté Irsko a tři jižních zemí v 80. letech – znamená to poskytnout novým zemím jistou míru ochrany prostřednictvím přechodných období;
- obdobně u dopadů na strukturální a regionální politiku – opětovný příklad jižní Itálie, u všech, a to bez výjimky všech, etap rozšíření došlo i k rozhojnění struk-

turálních problémů, dokonce i v případě tak vyspělé ekonomiky, jako je Velká Británie, Švédsko či Finsko (snad jen s jistou výjimkou Rakouska);

- přibližně stejné dopady u dopravní politiky;
- *causa* společné zemědělské politiky – dosavadní připojení hlavně jižních států znamenalo značné zatížení výdajů na agrární oblast, včetně zapojení Rakouska, ale daleko méně například Dánska, Velké Británie, Švédska – u přistupujících zemí se tento problém vlastně týká jen Polska (cca 27procentní podíl na zaměstnanosti a cca 22procentní podíl na HDP), u ostatních je rozsah agrárního sektoru vzhledem k EU marginální;
- otázka snižování aktivní role státu v ekonomice – je sice pravda, že pouze země sovětského bloku prošly etapou centrálního plánování a direktivním řízením, ale všechny tři jižní země nedlouho před svým začleněním prošly autoritativními režimy, byť pravicovými, ale přesto se značným vlivem na regulaci hospodářského vývoje – pak tedy potřebné změny institucí a redukce státního paternalismu nejsou ojedinělé;
- sociální aspekty se mi osobně nezdají příliš odlišné od jiných, dnes již členských zemí – ačkoliv právě nebezpečí blokace „sociální Evropy“ je právě s nadcházejícím rozšířením často zmiňováno, neboť nové země „potřebují posílit administrativní kapacitu hlavně v oblasti veřejného zdraví a bezpečnosti práce. Navíc, sociální ochrana by měla být zahrnuta do národních politik zaměstnanosti“¹²⁾ – jako tradiční hříšníci v této oblasti označuje Komise Itálii, Recko, Španělsko, Belgii – kromě toho v tranzitivních ekonomikách nedošlo k tak silné státní dezerci¹³⁾ v systému sociálního zabezpečení jako například ve Velké Británii v 80. letech;
- potřeba restrukturalizace ekonomik ve prospěch posilování terciéru na úkor redukce zemědělství a průmyslu – učebnicovým příkladem je opět jižní Itálie, všechny čtyři „kohezní ekonomiky“ (Irsko a jižní země Unie), Dánsko, Finsko;

- taktéž restrukturalizace průmyslu ve prospěch zpracovatelských odvětví a high-tec při odklonu od těžkého průmyslu;
- problematika životního prostředí, kdy na jedné straně kandidátské země učinily značný pokrok již v průběhu 90. let díky financování Unie, na straně druhé značné nedostatky v ochraně životního prostředí dosud vykazují jižní státy, a to včetně Itálie – na rozdíl od zemí Severu, pochopitelně včetně Rakouska.

Tolik k určitým analogiím jednotlivých etap rozšiřování členské základny ES/EU, které mohou být nazírány z různých úhlů a také tak klasifikovány.

Náklady a výnosy východního rozšíření

Vzhledem k tomu je východní rozšíření do značné míry očekáváno s obavami, jež se začaly vynořovat již v průběhu 90. let, tj. v průběhu transformace bývalých centrálně plánovaných ekonomik a během prohlubování integrace v rámci EU a otázka motivů tohoto zásadního kroku je zcela legitimní. Fundamentální otázky každého rozhodnutí, tedy *co, jak a proč rozšiřovat* již tak rozsáhlé integrační seskupení, musí být zodpovězeny.

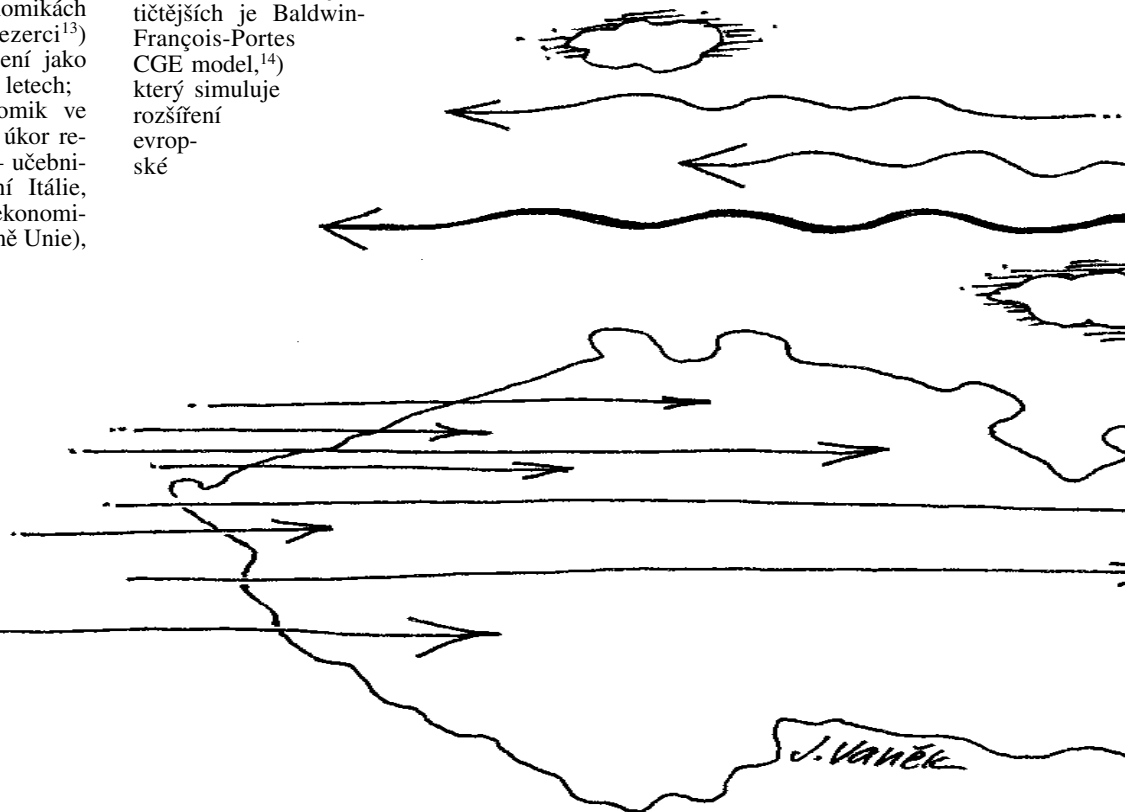
Prostřednictvím klasické input-output analýzy je vhodné porovnat náklady a výnosy rozšíření z hlediska Evropské unie, tzn., jak se promítne integrační expanze do postavení Unie ve světové ekonomice.

Bylo vypracováno několik makroekonomických modelů simulujících evropské rozšíření, v nichž bylo nalezeno obecně spočitatelné *equilibrium* – CGE (Computable General Equilibrium). Jedním z nejrealističtějších je Baldwin-François-Portes CGE model,¹⁴⁾ který simuluje rozšíření evropské

patnáctky a sedmi střeoevropských zemí. Dochází tak jako ostatně i jiné modely (například Brown-Deardorff-Djankov-Stern) k závěru, že rozšíření bude oboustranně výhodné, i když v krátkodobém horizontu pro střeoevropské ekonomiky patrně více. Z dlouhodobého hlediska Baldwin¹⁵⁾ dochází k závěru, že východní rozšíření bude neobyčejně výhodné i pro stávající členské státy Evropské unie (jako Incumbents), které ponesou většinu nákladů.

Důvody k rozšiřování, tzn. předpokládáné *výnosy*, jsou *ze strany zemí Unie* motivovány z několika směrů. Předně to jsou politické a bezpečnostní argumenty, ale v žádném případě nejsou opomíjeny hospodářské aspekty. Jako zásadní pohnutky slouží:

- po pádu železné opony hospodářskou kooperací zamezit dalšímu ideologickému dělení Evropy a politicky ji stabilizovat a demokratizovat;
- analogicky totéž platí u bezpečnostní a vojenské strategie;
- napomoci hospodářskému vzestupu bývalých sovětských satelitů, ne z čistě altruistických důvodů, ale proto, že základem sociální stabilizace je hospodářská prosperita – a sociální konsolidace je pak základem politické;
- rozšířením se podpoří obchodní a kapitálová expanze podniků Unie;
- postupný kvantitativní nárůst vnitřního trhu na úroveň 455 mil. spotřebitelů je ojedinělou výzvou a jistou komparativní výhodou ve světové konkurenci;
- realizace výnosů z rozsahu, čímž by mohly klesnout výrobní náklady, a tudíž

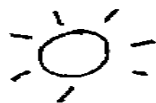
podpořit růst konkurenční schopnosti na světových trzích;

- rozšíření nabídky některých levnějších zdrojů, nejen surovinových;
- vyšší dynamika průměrného ekonomického růstu Unie – s čímž si ovšem dovolují polemizovat, neboť sice největší ekonomiky EU (Německo, Francie, Itálie, Španělsko) se potýkají již dva roky s recesí, ale jiné ekonomiky (Velká Británie, Irsko, Nizozemsko atp.) jsou schopny dosahovat příznivých temp růstu, takže nevidím osobně vyšší dynamiku přistupujících zemí v podmínkách plně liberalizace jako primární přínosnou pro celou Unii;
- analogicky Evropská komise vtěluje naděje do rozšíření ohledně technologického rozvoje¹⁶⁾ v rámci lisabonské agendy – vzhledem k technologické mezeře mezi starými a novými státy Unie jsem v tomto bodě taktéž skeptická, nicméně nové státy určitě vnesou vyšší dynamiku do vývoje obecně¹⁷⁾;

● zvýší se negociační síla Evropské unie v rámci Světové obchodní organizace.

Pokud bych měla stručně poukázat na nejvýznamnější *náklady tohoto mimořádného rozšíření z hlediska narušení homogenity stávající Evropské unie*, pak se jedná především o:

- pokles průměrné životní úrovně vyjádřené poměrem HDP/c, což znamená, že v triádě center světové ekonomiky bude Evropská unie výrazně zaostávat za USA a Japonskem;
- změnu struktury čistých plátců a příjemců;
- prohloubení technologické mezery mezi Evropou a ekonomikou USA, Japonska, což zpomalí realizaci lisabonské strategie – i přes deklarovaná pozitivní očekávání analytiků Evropské komise;

- zvýšení strukturální nevyrovnanosti, růst strukturálních problémů co do počtu a do rozsahu;
- přesun financí do nových zemí, pokud ovšem prokáží schopnost formulace smysluplných projektů – zatím je totiž jejich absorpční schopnost pro příliv kapitálu nižší;
- nebezpečí rozkolísání fiskální stability v Unii vlivem vyšších nároků na financování ze společného rozpočtu,¹⁸⁾ a hlavně vyššími výdaji ze státních rozpočtů nových zemí, kdy „bez nastartování fiskální konsolidace by ...měly přistupující země výrazně problémy s plněním principů a pravidel EU“¹⁹⁾;
- zahrneme-li do důsledků této fiskální nedisciplinovanosti i zvýšenou konkurenci ve starých zemích, pak mohou růst rozpočtové výdaje i těmto novým státům;
- v konečném důsledku by pak hrozilo i nebezpečí monetární destabilizace eurozóny;
- komplikace s praktikovanou politikou na ochranu konkurenčního prostředí, kdy silný státní paternalismus v přistupujících zemích narušuje fair competition v Unii, což je nyní jeden z hlavních cílů Unie pro funkčnost vnitřního trhu;
- především tzv. nárazníkové státy Unie mohou být dotčeny zvýšenou migrací pracovních sil z Východu a celkově odlivem obchodních zisků v důsledku nižší cenové a mzdové úrovně nových členů;
- i přes institucionální reformu Unie dojde ale zřejmě ke snížení flexibility rozhodovacích procesů EU;
- babylonské zmatení jazyků – navýšení oficiálních jazyků o dalších osm musí nutně prodloužit a prodražit veškerá jednání, dokumentaci.

V konečném součtu musí být integrace výhodná pro všechny participující strany. Musí být založena na národních zájmech, na solidaritě²⁰⁾ a subsidiaritě. Jinak by mohlo dojít k dalšímu ekonomickému a politickému rozdělení Evropy.

Východní rozšíření Evropské unie nebude jen historickým předělem uzavírajícím nepříznivé období vývoje Evropy po druhé světové válce, tzn., že země střední a východní Evropy budou zpět začleněny do komplexní spolupráce, jež by měla vést k politické a potažmo i hospodářské stabilizaci celého regionu. Toto rozšíření i přes řadu problémů, které přinese, umožní Evropě získat silnější postavení na mezinárodní scéně. Konstrukce nové Evropy ale vyžaduje přesnou strategii, transparentní nástroje a vymezený časový rámec, včetně gradualismu a geografického řazení.²¹⁾

Vývoj evropské integrace je dnes již nevratný: žádná členská země nemá šanci na úspěch v případě odtržení. Dokonce ani státy stojící mimo Unii, o čemž mimo jiné vypovídá složitý systém ekonomických vztahů mezi EU a Švýcarskem či Norskem.

Seznam literatury:

Baldwin, R. E.: Towards in integrated Europe, CEPR, London, 1994.

Baldwin, R. E., François, J. F., Portes, R.: The Costs and benefits of eastern Enlargement: the impact on the EU and central Europe, Economic policy, 1997.

van Brabant, J.: Integrating Europe, The Transition Economies at Stake, Kluwer Academic Publishers Dordrecht/Boston/London 1996.

Dosenrode, S.: Political Aspects of the EMU, Ashgate Publishing, London, 2002.

Eatwell, J., Ellman, M., Karlsson, M., Nuti, D. M., Shapiro, J.: Ne „jen další přistoupení“, Centrum for Democracy, Amsterdam, 1997.

Inotai, A. in Teunissen, J. J.: Regional Integration and Multilateral Cooperation in the global Economy, Haag, 1998.

Kahler, M.: International Institutions and the Political economy of Integration, The Brookings Institution, Washington, 1995.

Kučerová, I.: Náklady a výnosy vstupu ČR do EU, in Transformace hospodářství ČR před vstupem do EU, sborník TU, Liberec, 9. 2003.

Kučerová, I.: Ekonomiky členských států EU, Karolinum, Praha, 2003.

Lakatos, L. A., Schaffer, M.: Coming to Terms with Accession, Economic Policy Initiative, London, 1996.

Plechanovová, B.: Úvod do mezinárodních vztahů, ISE, Praha, 2003.

Provazníková, R.: Splní ČR kritéria Paktu stability a růstu? in Transformace hospodářství ČR před vstupem do EU, sborník TU, Liberec, 9. 2003.

EU Accession, Average Budgetary Deficit and Public Debt of the ten Accending States, Uniting Europe, The European Integration Bulletin for CEEC, No.144, 9. 2003.

Enlargement 2004 – The big Bang and After-shocks, Burson-Marsteller, 2003, www.bursonmas-teller.fr

Presidency Conclusions, Thessaloniki, 19 and 20 June 2003, www.europa.eu.int/comm

The Impact Study of the Eastern Enlargement, (Eurostat, 1996b).

Towards the Enlarged Union, Strategy Paper, SEC(2002)1400–1412.

White Paper: Preparation of the associated countries of Central and Eastern Europe for integration into Internal Market of the Union, COM(95) 163, May 1995.

1) Viz Dosenrode, S., 2002.

2) Viz Kučerová, I., 2003: s.18–25.

3) Plechanovová, B., 2003: s. 87.

4) Kahler, M., 1995: s. 62–65.

5) Viz Baldwin, R., 1996: part 2.

6) van Brabant, J., 1996: part 2.

7) Dosenrode, S., 2002.

8) van Brabant, J., 1996: part 2.

9) Centrum for democracy, 1997.

10) The Impact Study of the Eastern Enlargement, (Eurostat, 1996b).

11) Centrum for democracy, 1997: s. 30.

12) Towards the Enlarged Union, 2002: s. 23.

13) Abel, I., Bonin, J., 1993 in Centrum for democracy, 1997: s. 27, 38.

14) Baldwin, R. E., François, J. F., Portes, R., 1997.

15) Srovnej Baldwin, R. E., 1994 a Baldwin, R. E., François, J. F., Portes, R., 1997.

16) Burson-Marsteller, 2003.

17) Coming to Terms with Accession, 1996: s. 85–106.

18) Srovnej Explaining Enlargement, 3. 2002, s. 24 a EC Public finance in EMU, 5. 2003 a The European Integration Bulletin for CEEC, No.144.

19) Provazníková, R., 2003: s. 314.

20) Centrum for democracy, 1997: s. 10, 67–69.

21) Inotai A., 1998: s. 41–55.

kucerovi@mbox.fsv.cuni.cz

Islámský terorismus v Pákistánu (2)

II.

Terorismus v Pákistánu lze rozdělit na dvě základní skupiny: **islámský** a „**neislámský**“. Oba typy se rozvíjejí v čisté islámské komunitě (zhruba 96 procent obyvatel země jsou buď sunnitě (převážná většina), nebo šíité, zbytek jsou křesťané nebo hinduisté), avšak v případě „ne-islámského“ typu náboženské pozadí nehraje významnější roli.

1. „Neislámský“ terorismus není předmětem této práce. Přesto není bez zajímavosti vyjmenovat jeho nejvýznamnější druhy, neboť jeho motivy i aktéři se často významně liší od „obyčejného kriminálního“ terorismu, jaký se vyskytuje v naší části světa. Důležitým momentem je skutečnost, že v Pákistánu lze bez problému získat jakoukoliv zbraň od samopalů přes rakety až po letadlo a prakticky každá rodina, zejména v oblastech sousedících s Afghánistánem, má doma alespoň jeden kalašnikov.

• Šovinistický, sociálně laděný fanatismus fašizující politické strany Muttahida Qaumi Movement, která působí především v provincii Sindh (hlavní město – třináctimilionové Karáči), k prosazování svých politických cílů (jedním z hlavních je buď odtržení Sindhu od Pákistánu, nebo převzetí moci v celém státě) používá politické vraždy, únosy, provokace atd. Tato extremistická politická strana paradoxně jako jediná podpořila prezidenta Mušarafa v jeho rozhodnutí zařadit Pákistán do mezinárodní protiteroristické fronty a žádala zastupitelské úřady některých cizích zemí, aby jí k této podpoře poskytly zbraně(!).

• Tzv. *dacoity* (doslovně „loupežnictví“): ozbrojené bandy terorizují všemi možnými způsoby jednotlivé občany, místní orgány i celé vesnice. Jak píše A. B. Siddiqi ve studii „Zločinci versus právo“, členové skupin se rekrutují od „Jánošíků“ přes notoricky nezaměstnané a bezdomovce, obvyčejně zloděje a profesionální gangstery až po zkorumpované příslušníky policie, bývalé vojáky či úředníky nižších úrovní státní správy. Jsou dokonale vyzbrojeni, mají úkryty v povodí řeky Indus a praktikují všechny metody od rabování, útoků na autobusy a vydírání přes únosy za účelem výkupného až po vraždy.

• „Legitimní“ terorismus tzv. landlordů. Jsou to de facto feudální, majitelé obrovských latifundí a větších částí provincií Sindh a Balúdzistán (hlavní město Kvéta), kteří mají své vlastní, dobře vyzbrojené armády, soukromá vězení apod. Často jsou

nositeli historických tradic – **JAROSLAV OLŠA**

nistátů, existujících (často dodnes) na území Pákistánu, a výsad jejich vládců, a s odvoláním na ně terorizují své poddané i celá území. Mají jak díky respektovaným tradicím, tak svému bohatství obrovský vliv na věci veřejné. Jejich metodami jsou korupce a zastrahování, používání práva útrpného, likvidace celých rodin, vísek a mluvčích lidu, zejména pokud se jedná o sympatizanty Muttahida Qaumi Movement. Landlordi se liší od regionálních vůdců v sousedním Afghánistánu většinou tím, že bývají vzdělaní (často i na Západě), mají svá hlavní sídla v moderních městech a cílevědomě zneužívají hluboké nevzdělanosti a totální bídy pákistánských venkovských mas.

• „Kulturový“ terorismus šéfů etnických skupin žijících zejména v severozápadní příhraniční provincii (hlavní město Pešávár) a po obou stranách hranice s Afghánistánem; jeho demonstrací je uplatňování předislámského zvykového práva, oplovněného šárijou. Cílem tohoto neobvyklého druhu terorismu jsou jednak příslušníci vlastních kmenů, vesnic, rodin, jednak pákistánský stát, na kterém si tyto etnické skupiny vynutily řadu neoficiálních koncesí (teoreticky proto, že jsou ochotny deklarovat se jako součást pákistánského státu). Jeho hlavní metodou je doslovné aplikování trestů, které na různé zločince či „zločince“ uvaluje šaría v nejsurovější formě (sekání rukou, kamenování a institucionalizované znásilňování „hříšnic“, vraždy nepřátel a cizinců apod. Podobný typ terorismu existuje také v další příhraniční provincii – Balúdzistán (hlavní město Kvéta), kde navíc na celoprovinní úrovni dostává charakter separatistického hnutí. Vyznačuje se útoky na jednotlivce, skupiny osob nebo reprezentanty ústřední vlády, m.j. pomocí těžké vojenské techniky (rakety). Podobnost s Afghánistánem není náhodná.

• „Počítačový“ terorismus. Pákistán má nechvalné prvenství v počítačových virech. Jak uvádí H. A. Shah v článku „Kybernetický terorismus“, již v roce 1980 se právě v Pákistánu rozšířil první virus, který způsobil značné zpuštění v tehdejších, ještě nepříliš dokonalých počítačových sítích světa. V listopadu roku 2000 pákistánský hacker, známý pod pseudonymem Dr. Nuker, umístil na proizraelskou webovou stránku deklarace podporující boj Palestinců a Kašmířanů, a byl za to v USA odsouzen. Obyčejné kriminální aktivity se v ob-

lasti internetu prolínají s nejrůznějšími způsoby podpory islámského terorismu, viz výměna informací a finanční transakce mezi členy al-Káida uvnitř i vně Pákistánu.

2. Terorismus islámský je podstatně rozsáhlejší a nebezpečnější, neboť ohrožuje samu existenci moderního pákistánského státu, v poslední době usilujícího navzdory svému jménu i konstituci o sekulárnější charakter. Na rozdíl od výše uvedené lokalizace „neislámských“ teroristických aktivit ve třech ze čtyř provincií má tento typ své intelektuální sídlo v provincii Paňdžáb (hlavní město Lahore), většina profesionálních teroristů se ukrývá v Karáči a „potravou pro děla“ jsou fanatici z oblastí hraničících s Afghánistánem a Íránem.

Dominují v něm tyto typy osob:

– vzdělaní zabijáci, narození nejen v Pákistánu, používající sofistikovaný software, mající vazby na okolní svět i na Západ,

– mladí příslušníci vědních vrstev, kteří „nikdy nepřekročí stín svého původu“ (např. pocházející z etnika Paštúnů, ale žijící v městech), vybíjející si svoje individuální a/nebo skupinové frustrace,

– nevzdělaní, v ničem kromě války nekvalifikovaní profesionální džihádisté (viz první část článku – MP 12/2003), často rozčarovani neúspěchem tálibánu v Afghánistánu a fundamentalistických hnutí v Pákistánu,

– děti ulice, nezaměstnaní mladí analfabeti, absolventi náboženských škol – madras, často nejtěplejšího věku, ovlivnění fundamentalistickým prostředím v místě narození a bydliště, školení pro džihád, a propagandou mullů v madrasách, demagogií charismatických nábožensko-politických osobností a sekt, atmosférou v mešitách a kolem nich,

– negramotní fanatici z kmenových oblastí po obou stranách pákistánsko-afghánské a pákistánsko-íránské hranice.

První typ lze najít kdekoli na světě. Druhá a třetí skupina je charakteristická pro Pákistán, který byl až do 11. září 2001 těsným spojencem tálibánu. Čtvrtý druh se vyskytuje i v dalších islámských zemích světa; na rozdíl např. od Latinské Ameriky, kde se rovněž děti ulice, nezaměstnaní, analfabeti a deprivovaná mládež stávají z bídy kandidáty terorismu, muslimské skupiny málokdy vznášejí jasné sociální požadavky, ačkoliv také jejich příslušníky přivedla do těžké situace bída; nevědí nic o marxismu, světové revoluci či globalizaci, neumějí rozlišovat dobro a zlo a jejich nejvyšší kvalifikací je záškodnictví. Pátý typ je univerzální pro nerozvinuté muslimské země, v Pákistánu jsou jeho nositeli příslušníci konkrétních etnik, např. paštúnského.

Jaké důvody stojí u vzniku terorismu v Pákistánu a jaké jsou jeho typy?

V regionu, zejména v Afghánistánu, Pákistánu a Kašmíru, dodnes existuje „kultura násilí“, která je předislámského původu, má své nejhorlivější stoupence v tradičních etnikách, ale výjimečně agresivně se stává ve spojení s bigotním islámem. V zasvěcené studii paštúnské společnosti, v níž jsou jisté formy násilí považovány za nejvyšší ctnost,

to pod názvem „Rasa válečníků“ popisuje bývalá hvězda kriketu a současný pákistánský politik, sám původem Paštún – Imran Khan. Jak na semináři o terorismu v únoru 2002 v Karáčí řekl jeden z mluvčích sebekriticky: „*Pokud jde o islám, my Paštúni nejsme jen emocionální; jsme zkrátka šílení.*“ Podobný poznatek si odnesl již W. Churchill, když byl jako voják na afghánských hranicích v roce 1897: „...*paštúnské kmeny jsou stále zaangažovány v soukromých nebo veřejných válkách. Každý muž je bojovník... Každý velký dům je skutečnou feudální pevností. Každá vesnice má svou domobranu. Každá rodina pěstuje svou vendetu.*“ Dnes se válečnictví Paštúnů promítá do celé afghánské a pákistánské společnosti jako „kultura kalašnikovů“.

„*Hospodářská stagnace a sociální frustrace v rozvíjejících se zemích může jen stěží omluvit násilí... ale zcela jistě vytváří pocit bezradě a radikalizuje postižené,*“ říká Enzensberger. „*Terorismus je výsledkem dlouhodobého vykořisťování člověka... Frustrace vede k teroristickým aktivitám.*“; tvrdil na semináři v Rávalpindí na téma „Národní bezpečnost a rozvoj“ F. H. Syed. Bídu a její následek – terorismus však jednostranně vysvětluje jednak jako následek koloniální nadvlády, jednak jako výsledek politiky USA zejména v období sovětské invaze do Afghánistánu.

Silná pozice vedoucích osobností pákistánských islámských politických stran a hnutí, jejich osobní i skupinové politické ambice a jejich touha po moci a penězích jsou dalším hybatelem, který díky hluboko zakořeněným návykům nevzdělaných mas, podléhajících snadno demagogii mullů a madras, je dalším z kořenů, který bude jen velmi těžké v pákistánské společnosti vyplnit.

V zemi existuje specifická fundamentalistická, vulgarizující interpretace islámské věrouky. Dokladem toho je pokrytecká, do omrzení deklarovaná mezimuslimská solidarita: každodenní pákistánská praxe ukazuje, jak se v lůně ortodoxního islámu nenávidí a navzájem vraždí nejbližší bratři – šíité a sunnité; tato nenávisť se vyskytuje v celém světě islámu, ale její každodenní přítomnost v Pákistánu, stále nové zprávy o vraždách na obou stranách a statistiky jsou šokující. Poté čteme, že pokud jde například o Palestinu či Kašmír, vyzývají náhle všichni jedním hlasem k podpoře tamních teroristů! Když prezident Mušarráf v loňském roce oznámil zákaz prvních pěti nejmilitantnějších muslimských organizací, prohlásil na jejich adresu: „*Jaký druh islámu vyznáváte, když zabijíte své muslimské bratry v Pákistánu a Afghánistánu? Čím se hájí tálibáni, když vraždí muslimy ze Severní aliance?*“

V Pákistánu, zejména v Karáčí a příhraničních oblastech, vždy žila afghánská menšina, jejíž počet začal rapidně stoupat v období sovětské invaze a poté znovu po pádu tálibánu. Odhaduje se na několik milionů. Režim v Islámábádu ji vždy podporoval, a dokonce ani dnes, kdy se ukazuje,

že v jejím lůně žije a aktivizuje se fundamentalisticko-teroristická pátá kolona včetně al-Káidy, se v rámci tradičních bratrských (náboženských a etnických) vztahů nechce její podpory vzdát, byť tím nahrává svému úhlavnímu nepříteli. Zanedbatelně nejsou ani jiné cizí vlivy, např. ideologicko-finanční, ba i personální, ze Saúdské Arábie, nebo finančně-politické ze saddámovského Iráku.

Mnoho Pákistánců poukazuje také na dualistickou politiku USA v regionu. V úvaze „Geneze terorismu: pákistánsko-afghánský faktor“ píše E. Ghani, že již J. F. Dulles vehementně podporoval militantní islámské skupiny v jejich svaté válce proti nevěřícím komunistům. Tato podpora skončila s koncem sovětské invaze a na konci 20. století se obrátila o sto osmdesát stupňů v negativní postoj vůči radikálním muslimům všeobecně. To vyvolalo růst sympatií mnoha Pákistánců k fundamentalistům, jakož i intenzifikaci teroristických akcí vůči každému, kdo byl označen za nepřítele pravé víry.

Již jsme se zmínili o ambicích a nekalých praktikách pákistánských muslimských stran a hnutí. Ty zcela zpolitizovaly svou víru. Původně, po vzniku nezávislého Pákistánu, neměly žádné politické cíle. Teprve za Zijáula Haka, který usiloval o plnou islamizaci země, začal proces politizace a legitimizace džihádu v jeho primitivní formě. Pákistánské vlády se dostaly do vleku těchto stran a hnutí, neboť byly čím dál tím závislejší na jejich podpoře v konfrontaci s Indií, zejména v Kašmíru. Pákistán se stal prostřednictvím svých tajných služeb dokonce spolutvůrcem tálibánského režimu v sousedním Afghánistánu. Džihádisté, kteří získali reprezentaci v těchto stranách a hnutích, nakonec začali usilovat o přímou vládu, jak o tom čteme ve studii Institutu pro strategická studia USA pod názvem „Skupiny džihádistů, nukleární Pákistán a nová velká hra“. Nikdy se jim nepodařilo prosadit se významněji ve volbách (paradoxně získali nejvíce v loňských, relativně svobodných volbách), a proto začali sázet na jinou kartu – terorismus. Cílem mnoha z nich je zlikvidovat prezidenta Mušarráfa a jeho režim, jemuž demagogicky vytýkají, že chce spolu s USA „zlikvidovat islám“. Za tím účelem posilují své pozice v parlamentu, do něž se v říjnu 2002 dostali jako koalice šesti stran pod názvem Muttahida Madžlis-i-Amal, v armádě, která jinak celku stojí za umírněnými postoji prezidenta-generála, v tajných službách, jejichž loajalita nebyla (a zřejmě stále není) zcela jistá, a v nejviditelnější formě v orgánech státní správy v provinciích sousedících s Afghánistánem a Íránem.

Pákistánský terorismus je výjimečně nebezpečný, neboť národ disponuje velkým lidským potenciálem od náboženských fanatiků z ulice po špičkové technické kádry včetně atomových vědců, silnou armádou s nukleární výzbrojí a četnými vazbami na Západ na všech úrovních; setkáváme se zde proto se všemi jeho druhy.

K vnitrostátnímu terorismu patří vraždění z důvodů odlišnosti náboženské (viz atentáty na křesťany) a sektářské (vzájemné vraždění šíitů a sunnitů) a etnický „zvykový“ terorismus komunity vůči jednotlivci (např. nechvalně známé karo-kari – zabíjení mladých lidí vzpouzejících se nuceným sňatkům vlastními rodinami apod.) a obecná kriminalita (od krádeží a pašování aut přes obchod s drogami a zbraněmi až po praní peněz a „elektronickou“ kriminalitu). Mušarráf tvrdí, že vnitrostátní terorismus je v současnosti jedinou velkou hrozbou, mnozí však o tom pochybují.

Přehranční terorismus se projevuje akcemi džihádistů v Afghánistánu, Kašmíru a Indii a působením tajných služeb Indie (RAW) a Pákistánu (ISI) na území druhého státu (Business Recorder: „Rádění teroristů RAW v Pákistánu“ a další, útok na parlament v Novém Dillí, únos indického letadla apod.)

K mezinárodnímu terorismu přispívají pákistánské členové organizací typu al-Káida, pašeráci lidí (několikrát byla jejich cílem také Česká republika), drog a peněz, z nichž je mezinárodní terorismus financován. Možná, že k tomu měl přispět rovněž připravovaný transfer technologií a informací z pákistánského jaderného programu stoupenci al-Káidy mezi špičkami pákistánských atomových vědců, kterému Mušarráf zabránil razantní akcí (prý ve spolupráci s Američany).

Pokud jde o financování, místní zdroje jsou značné; to však neznamená, že finance nepřicházejí také ze zahraničí. Když Irák zaútočil na Kuvajt, tehdejší pákistánská vláda se připojila k protiirácké koalici. Aby ji za to potrestal, poukázal Sadám Husajn miliony dolarů organizaci Džamiat-ul-Ulema-Islami, patřící k puritánské islámské škole deobandi. Tato organizace použila značnou část peněz na výstavbu madras a výchovu teroristických kádrů. Byli to zejména džihádisté, kteří kočovali mezi Pákistánem a Afghánistánem a žili z toho jediného, co uměli – z boje a zabíjení. Tyto skupiny pak začala využívat pákistánská tajná služba ISI k teroristickým akcím v Kašmíru, k provádění sektářských vražd na objednávku, k boji proti militantní politické straně Muttahida Qaumi Movement, ovládající města v provincii Sindh a ulice Karáčí, i k loupežím ve vnitrozemí.

V jednoduchém přehledu uvádíme nejznámější ideologie, politické strany, které jim slouží, jejich radikální křídla a militantní skupiny. Naznačené vazby jsou volné a podléhají neustálým změnám. Protože největší procento všech akcí se odehrává v Karáčí, byl tento přehled zpracován v roce 2002 ve spolupráci s Generálním konzulátem USA v Karáčí, v němž v té době působila buňka FBI, ale s ohledem na nepřehlednost politické scény a časté změny uvnitř hnutí, stran a křidel mohl projít mnoha změnami. Některé teroristické skupiny zanikají, objevují se však úplně nové, dosud neznámé subjekty.

Sunnité:

Ideologie: Deobandi (puritánská škola, súfisté); politické strany: JUI (F) (JTI), JUI (S); radikální skupiny: SSP(SSS); militantní skupiny: HM, LeJ, JeM.

Ideologie: Ahle Hadith (wahábité, oficiální ideologie Saúdské Arábie); politická strana: prozatím není; radikální skupiny: MJAH, JAH, MDI; militantní skupiny: LeT, NSM.

Ideologie: Muslimské bratrství; politické strany: JI (JT); radikální skupiny: TJP; militantní skupiny: neznáme.

Ideologie: Barelvi (konzervativní sunnité); politické strany: JUP; radikální skupiny: TJP; militantní skupiny: ST, DEL.

Šiité:

Ideologie: kult mučedníků; politická strana: prozatím nebyla; radikální skupiny: TJP (ISO), TNFJ

Strany a skupiny

JJ – Džamát-e-Islámí, Islámské společenství – největší, dobře zorganizovaná a disciplinovaná islámská strana v Pákistánu. Podporuje nukleární status Pákistánu, a zřejmě také výcviková střediska kašmírských teroristů v Azad Kašmir a východním Afghánistánu. Má údajně 4,5 milionu registrovaných členů.

IJT – Islámí Džamiat-e-Talaba, studentské křídlo JJ; jeho ozbrojené složky jsou vedoucí silou na mnoha pákistánských univerzitách.

JUI – Džamiat-Ulema-i-Islám, Shromáždění islámských učenců; má dvě soupeřící frakce, skládá se většinou z obyvatel venkova a Paštúnů a je protálíbánsky orientováno.

JTI – Džamiat Tuleba-e-Islam, studentské křídlo JUI; bylo elementem odboje proti sovětské intervenci do Afghánistánu.

JUP – Džamiat-Ulema-i-Pákistán, Shromáždění pákistánských islámských učenců,

neangažuje se v teroristických akcích a má některé společné zájmy s šiitskými hnutími, rozpadá se na dvě frakce.

MDI – Markaz Dawat ul-Iršád, Modlitební středisko; zaměřuje se pouze na dvě aktivity – vzdělávání a džihád, členové často vycházejí z madras, angažují se v terorismu v Kašmíru. **LeT – Laškar-e-Tajba, Armáda čistoty/vyvolených**, teroristická skupina MDI, bývalí studenti madras, jsou dobře organizováni v boji v Kašmíru.

SSP – Siph-i-Sahaba Pákistán, Pákistánští vojáci druhů Prorokových, ultrapravicová, antišiitská teroristická skupina, skládající se z vysoce motivovaných fanatiků. **SSS** – Siph-e-Sahaba Students, militantní studentská skupina SSP.

LeJ – Laškar-e-Džhangwi, Armáda Džhangwi, teroristická skupina SSP, návaznost na Usámu bin Ládina.

MJAH – Markazi Džamiat Ahle Hadith, Ústřední shromáždění lidu Hadith, největší sunnitská, prosaúdská organizace, sdružující wahábité učence a byznysmeny.

JAH – Džamát Ahle Hadith, Strana lidu Hadith; prosaúdská organizace, deklarovala se proti Iráku a pro boj v Kašmíru.

DeL – Dawat-e-Islámí, Islámská výzva; propaguje islám a korán, získává nové stoupence, dobře organizovaná skupina, sdružující prosté a negramotné občany, chce zavést svou verzi šarií, podle vlastních prohlášení se neangažuje v politice.

ST – Sunní Tehrik, Hnutí sunnitů, spolupracuje s DEL, sunnitští fanatikové.

TJP – Tehrik-e-Džafriá Pákistán, Hnutí za šiitský právní systém v Pákistánu; skládá se z ulemů a studentů, má dobré finanční zázemí. Po zákazu přejmenováno na Tehrik Millat-i-Islami.

ISO – Imamia Student Organization, část TJP.

TNFJ – Tehrik-e-Nifáz-e-Fik-e-Džafriá, Hnutí za uskutečnění šiitského právního řá-

du; rozpadla se na dvě frakce, z nichž jedna se dnes jmenuje TJP.

SMP – Siph-e-Muhammad Pákistán, Mohamedovi pákistánští vojáci; veřejně deklaruje a realizuje terorismus proti šiitům.

JeM – Džaiš-e-Muhammad, jedna z nejaktivnějších teroristických skupin; panislámský teroristé, působí i v zahraničí (Indie).

TNSM – Tanzim Nifáz-i-Šaría-Muhammad, Organizace obrany islámského práva; pod nátlakem USA tvrdě pronásledována pákistánskou vládou; teroristé se rekrutují z etnického řetězce při afghánských hranicích.

HM – Hizbul Mudžaheddín, Organizace následovníků/bojovníků/učňů islámu; teroristické aktivity v Kašmíru.

(Poznámka: Výslovnost názvů v urdštině – snaha o český přepis podle výslovnosti pákistánských mluvčích. V závorkách jsou uvedeny podskupiny tzv. studentů. Tučně výtiskem jsou názvy teroristických organizací, zakázaných v Pákistánu v první vlně. Překlady názvů jsou přibližné podle vysvětlivek místních mluvčích.)

Již krátce po 11. září 2001, ale zejména od památného antiteroristického projevu prezidenta Mušarráfa dne 12. 1. 2002, přijala pákistánská vláda řadu opatření, která se opírají nejen o její vlastní posouzení situace v zemi, ale do značné míry odpovídají požadavkům, které vnesl Západ vůči Pákistánu jako nejdůležitějšímu článku protiteroristické koalice v regionu. Bylo konstatováno, že akce budou probíhat ve dvou rovinách: socio-psychologické a technické. Realizace záměrů z první skupiny je záležitostí dlouhodobou a lze bez nadsázky říct, že bude trvat (bude-li vůbec) po celé generace. E. Ahrari říká: „...*(jde o) taková opatření, aby polovzdělaní mullové nemohli převzít vládu (a to jak přeneseně – ideologicky, tak prakticky – v politice)*“. M. Shakil-ur-Rehman

v článku „Systémová změna boje proti terorismu“ k tomu uvádí: „Musí dojít k radikální změně vztahy (vlády, veřejnosti) vůči terorismu a sektářství.“ To by v zemi, kde jsou právě projevy sektářství a terorismu na denním pořádku, vyžadovalo opravdovou perestrojku.

V technické rovině přijal establishment některá podobná opatření jako další státy světa, např. zmrazil konta zakázaných a podezřelých organizací a institucí. Zakázal veřejné sbírky v mešitách a na ulicích ve prospěch džihádistů a veřejnou propagandu jejich činnosti, vyhlásil povinnou registraci náboženských škol madras a stavby nových mešit.

Vláda pojmenovala hlavní proudy, od nichž hrozí teroristické útoky. Je to první krok správným směrem (snad ve smyslu jistého filosofického názoru, že „dát věci jméno, znamená ji zničit“). Kdo je tedy podle Mušarráfa nejnebezpečnější?

– Odpůrci členství Pákistánu v protiteroristické koalici.

– Členové al-Káidy, kteří našli útočiště v Pákistánu.

– Nábožnější fanatici, nositelé sektářského násilí.

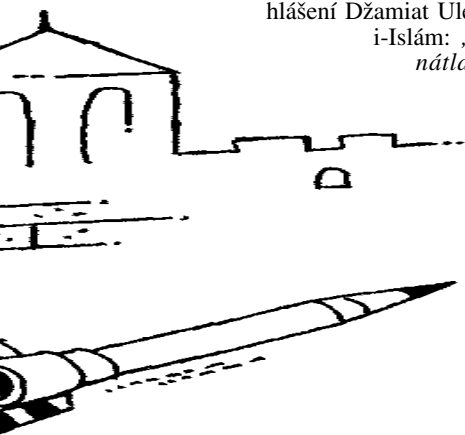
– Nepřátelští agenti (rozuměj: z Indie).

V souvislosti s tím bylo rozhodnuto vytvořit speciální antiteroristické jednotky jak na federální, tak provinční úrovni.

Táboory a výcviková střediska teroristů bojujících v Kašmíru celá léta působily v těsné součinnosti nejen s pákistánskou armádou (které v té době, před převzetím moci na podzim 1999, velel Mušarráf), ale i s nejvyššími státními orgány. Proto uzavření deseti táborů v severozápadní příhraniční provincii, která byla a je zázemím pro teroristy, aktivní jak v Pákistánu, tak Afghánistánu a v pákistánské části Kašmíru, vzbudilo rozhořčení napříč spektrem pákistánské společnosti, jeho institucí a politických subjektů. Mušarráf byl nazván

„zrádce svatě věci Kašmíru a muslimů“ a pod. Výmluvné bylo prohlášení Džamiat Ulema-

i-Islám: „Pod nátlakem

USA se Mušarráf snaží odsunout Kašmír na vedlejší kolej. To mu nedovolíme. Mušarráf se jmenoval prezidentem na celý život. Velmi brzy bude prezidentem, který o život přišel (he will soon be a president without life)“. Znovu a znovu se událostmi posledních desetiletí převíjí jako červená stužka problém Kašmíru, k němuž se jak řadoví Pákistánci, tak Islámábád stavějí jako ke klíčové otázce pákistánské politiky a národního bytí či nebytí. Nelze se tedy divit, že Mušarráf na letošním Valném shromáždění OSN opět nazval kašmírský teror „legitimním bojem místního obyvatelstva za svobodu“ (zvyraznil autor). Obratně se ale vyhnul tomu, aby nazval tamní teroristy „bojovníky za svobodu“, jak to pákistánská politika vždy činívali, nebo jakkoliv použil slova terorista (Internet, 19. 6. 2003, John Wilson). Problém spočívá v zásadním rozporu mezi tím, co by Mušarráf chtěl (a mohl) v rámci mezinárodní protiteroristické aliance, a co chce (respektive: na co mu dovolí jeho pozice – a opozice – v zemi) ve vztahu k Indii; tady je pákistánská politika tradičně schizofrenní.

Během dvou let byly zatčeny tisíce aktivistů a čelných představitelů extremistických a teroristických organizací; řada z nich byla souzena, část také odsouzena, jiní prošli detencí jen s drobnými škrábanci. Zavírání propagačních center některých prominentních organizací se neobešlo bez bouřlivých protestů veřejnosti stejně jako válka v Iráku. Boj proti teroristům je však nekonsekventní z důvodů neschopnosti, neochoty, nebo dokonce otevřené podpory konkrétních osob a hnutí v policii; je absurdní, že mnoho prominentních figur často uniká tvrdšímu postihu díky obavě establishmentu z kritiky za omezování občanských svobod a lidských práv. To je citlivé místo spolupráce Mušarráfova režimu s USA, které právě ochranu práv a svobod tak vehementně prosazují, na straně druhé však vyvíjejí nátlak na zintenzivnění dosud jen málo efektivní likvidace extremistického a teroristického podsvětí v zemi. Teroristy soudí speciální tříčlenné protiteroristické tribunály, zasedající přímo ve vězeních po špatných zkušenostech z minula. Jejich činnost upravuje tzv. „Anti-Terrorist (Amendment) Act 2002“.

Několikrát byla zahájena akce odebírání zbraní, a ačkoliv v prvním roce bylo zkonfiskováno 137 000 lehkých a středních zbraní a zrušeno 22 000 povolení k legálnímu držení kalašnikovů, v zemi, kde samopaly visí veřejně v obchodech jako salámy a kde je mezi obyvatelstvem zcela neodhadnutelné množství zbraní a munice, je to kapka v moři; navíc některá plemena a oblasti jakoukoliv kontrolu odmítají, neboť v jejich kultuře platí, že „muž beze zbraně je jen poloviční člověk“.

Do loňského roku se dosud nemyslitelné stalo skutkem: v Pákistánu jsou příslušníci amerických speciálních a ozbrojených složek. Ty spolupracovaly s pákistánskými orgány například v akcích proti vybraným madrasám, kde studovali zahraniční „stu-

dentí“, školí speciální antiteroristické oddíly, vybavily letiště a přístavy technikou pomáhající při zadržování teroristů, pro něž byl Pákistán bezpečným a pohodlným tranzitem, zajišťují ochranu některých strategických bodů. To samozřejmě nezmenšilo antiamerické nálady a útoky, změnily se však formy: od velkých akcí a pouličních nepokojů statistických davů se přechází na ještě nebezpečnější vnitrostátní soft-terorismus – útoky na „měkké“, nechráněné cíle, a eskalující přeshraniční terorismus (Kašmír, Indie.... „Abychom dosáhli úspěchu, naše strategie vyžaduje jednotnou kontrolu všech protiteroristických operací, práci tajných služeb na nejvyšší úrovni, odpovídající bezpečnostní jednotky plně oddané vládě a mající všechny potřebné zkušenosti, a – last but not least – rozhodnost a značnou dávku trpělivosti,“ prohlásil ministr vnitra Hayder.

Pozoruhodný je ambivalentní vztah vlády k tajným službám (ISI), které byly i po převzetí moci Mušarrádem až do 11. září nejen prodlouženou paží, ale přímo iniciátorem těsné spolupráce pákistánských vládních služeb s tálibánci. Mušarráf sice již před řadou měsíců vyměnil nejvyšší důstojníky, ale (navzdory hlubokému zakonspirování této instituce) nahlas se mluví nejen o podpoře některých jejich složek teroristům, ale dokonce o přímé účasti v tak ošemetných záležitostech, jako byla například vražda amerického novináře D. Pearl. O osudu plánované rekonstrukce celého ISI není známo nic bližšího. Podle odborníků právě zde je klíč k úspěchu či neúspěchu boje s pákistánským terorismem.

Mušarráf je ve své politice prakticky osamocen. Je ve středu často protichůdných zájmů, jako jsou muslimské tuzemské i zahraniční lobby, zájmy armády, „bratrský“ vztah jeho národa ke světové ummah a k boji proti nepřítelům islámu, zájem o hospodářskou pomoc ze zahraničí, nátlak USA na liberalizaci, demokratizaci a likvidaci terorismu v Pákistánu. Většina pákistánské společnosti považuje jeho reformy a činy za přehnané, příliš liberální, vynucené Západem, a extremisté ho nazývají zrádce národních a muslimských zájmů; na Západě se zase všeobecně soudí, že jeho úsilí je nedostatečné nebo pouze předstírané, a kritici se nechtějí smířit s faktem, že pákistánská cesta k demokracii západního typu bude dlouhá, předlouhá, ne-li nekonečná; někteří jej otevřeně obviňují z protekcionismu vůči fundamentalistům a teroristům, jejichž vládou zakázané organizace se obrozují jako Fénix z popela. Kde je pravda? Kdybychom se drželi hesla „zlatá střední cesta“, pak by teoreticky – ale jen teoreticky – měl mít pravdu Mušarráf. Aby se naplnila zásada „terorista v jednom demokratickém státě je teroristou také pro druhý demokratický stát“, musí prezident Mušarráf a všichni jeho nástupci v Islámské pákistánské republice urazit ještě velký kus cesty.

olsa.jaroslav@post.cz

Literatura, články, zdroje:

- Generální konzulát USA, Karáčí.
Varšavská konference o válce proti terorismu, Varšava, 6. 11. 2001.
EKONOM, 42/2001, Praha.
Rouhier, R.: „One Democracy's Terrorist is Another Democracy's Terrorist“. The Terrorism Research Center, USA. Internet.
„Termining Freedom Struggle as Terrorism Inconsistent with UN Charter“. Business Recorder, Karáčí, 13. 2. 2002.
Jordan, M. J.: „Definition of Terrorism: UN Diplomats Fail to Evolve Consensus“. DAWN, Karáčí, 6. 2. 2002.
„Background Information on Foreign Terrorist Organizations“. Office of Counterterrorism, USA, 8. 10. 1999.
Wilkinson, P.: „The Strategic Implications of Terrorism“. From: „Terrorism and Political Violence“. Indian Council of Social Science Research, Indie, 2000.
Hoffman, B.: „Inside Terrorism“. London, 1998.
Enzensberger, H. M.: „The Resurgence of Human Sacrifice“. From: DEUTSCHLAND X-XI 2001, Solcietats Verlag, Německo.
Khan, N. S.: „Reflections on Terrorism“. DAWN, Karáčí, 11. 2. 2002.
Khan, A. W.: „Terror, Terrorism and Terrorists: An Evaluation in the Light of National, Regional and Global Scenario“. THE NEWS, Karáčí, 1. 2. 2002.
„Patterns of Global Terrorism“. US. Department of State, 2000. Internet.
Asad, S. I.: „Understanding Islamic Law“. DAWN, Karáčí, 15. 2. 2002.
Shaikh, M. A.: „Whither Muslim Ummah“. THE NEWS, Karáčí, 8. 2. 2002.
Asad, S. I.: „Rules of War in the Quran“. DAWN, Karáčí, 1. 2. 2002.
Wafa, J.: „Confusion over Jihad“. DAWN, Karáčí, 1. 2. 2002.
Syed, A.: „Why the East Failed to Catch Up with the West“. DAWN, Karáčí, 16. 2. 2002.
Fukuyama, F.: „Teroristé plachtí na moři islámského fašismu“. DIE WELT, 2002. Podle: REFLEX 8/2002, Praha.
Siddiqi, A. B.: „Outlaws vs Law“. The NEWS, Karáčí, 24. 1. 2000.
Shah, H. A.: „Cyber Terrorism“. DAWN MAGAZINE, Karáčí, 10. 2. 2002.
Khan, I.: „Warrior Race“. Chatto and Windus, London 1993.
Churchill, W.: „My Early Life“. In: „Reflections on Terrorism“. DAWN, Karáčí, 11. 2. 2002.
„National Development and Security“. Seminář. Rawalpindi 1997.
Ghani, E.: „Genesis of Terrorism: the Pak-Afghan Factor“. DAWN, Karáčí, 17. 3. 2002.
Ahrari, E.: „Jihadi Groups, Nuclear Pakistan, and the New Great Game“. Strategic Studies Institute, VIII 2001, USA.
„RAW Unleashing Terrorism in Pakistan“. BUSINESS RECORDER, Karáčí, 27. 1. 2002.
Shakil-ur-Rehman, M.: „System Change to Fight Terrorism“. THE NEWS ON SUNDAY, Karáčí, 24. 3. 2002.
Misra, A.: „Musharraf's Drive Against Islamic Fundamentalists: Dilemmas, Constraints and Opportunities“. MCPRI, Indie. Internet.
„Moin Announces Amnesty for Militants Leaving Banned Groups“. THE NEWS INTERNATIONAL, Karáčí, 8. 3. 2002.
„Anti-Terrorism (Amendment) Act, 2002“. From: „Anti-terrorist Courts Reconstituted“. THE NEWS INTERNATIONAL, Karáčí, 8. 3. 2002.
„Sindh Fails to Control Sectarian Killings“. DAWN, Karáčí, 17. 2. 2002.
Harris, M.: „Cows, Pigs, Wars and Witches – the Riddles of Culture“. From: „Krowy, świnię, wojny i czarownice“. PIW, Varšava 1985.

Případ Hohmann: Integrovat, nebo vyloučit?

LUKÁŠ
NOVOTNÝ

Vnitrostraničká diskuse prospívá rozvoji demokratického systému. V oblasti konsensu je disent možný.

Německou politickou scénou posledních měsíců roku 2003 otrásla aféra Hohmann. Případ hesenského poslance Spolkového sněmu za pravicově konzervativní CDU je prezentován jako „zásah do nejnižšího šuplíku antisemitismu“ a dodnes lavinově rozmýšlivá diskusi ohledně *nového antisemitismu* (Die Welt, 28. 11. 2003, s. 27). Pohoršena se cítí být nejen politická veřejnost, ale především židovské organizace. I přes počáteční nerozhodnost stranického vedení CDU v čele s předsedkyní Angelou Merkelovou události přerostly v rozsáhlou vnitrostraničkovou diskusi a následně vyloučení Hohmanna z poslancecké frakce CDU/CSU. V jakém ohledu je pro nás přirozené zaměřit se na tuto kauzu? Je Hohmann nebezpečný antisemita, kterého je třeba vyřadit z politického spektra, nebo jen nevrlý občasný populist, který prostě „přestřelil“? S ohledem na jeho dosavadní působení jak na komunální, tak politické scéně je na místě přehodnotit rozhodnutí o poslancevu vyloučení – neuvážené bylo hned z několika důvodů.

K odpovědi na výše položené otázky je důležité si zopakovat, co přesně se vlastně stalo.

Případ Hohmann od Adama

V „Den Německé jednoty“, 3. října, promluvil Martin Hohmann ve svém rodišti, obci Neuhof u Fuldy. V desetistránkovém manuskriptu poslanceckého projevu nalezneme hned několik zářejících paralel. Pozastavme se například u jeho řečnické otázky: „Existuje židovský národ, který můžeme vnímat výhradně v roli oběti?“ V zemi, kde témata antisemitismu jsou podrobována vysoké míře řečnické senzibility, si dovolil i více. To, když označil bolševiky „židovského původu odpovědné za komunistický puč v Rusku“ a upozornil také na jejich členství v ruských revolučních vražedných komandech. Výsledkem jeho úvahy bylo konstatování, že tímto je možné „označit také Židy do jisté míry za národ pachatelů (Täter-volk)“.

Tento exkurs měl pro Hohmanna být náběhem na další tematickou jednotku, totiž, že Němce proto není dobré chápat pouze jako národ, který „zavinil běsnění v Osvětimi“. Třebaže svým projevem relativizujícím německou vinu publikum ve své domovině

očividně nadchl – alespoň to potvrzují mediální výstupy z obce i čtenářské ohlasy v tisku – způsobil poplach napříč politickým spektrem. Svá tvrzení vzal sice zpět, to už ale kauza dospěla do pro něj jistě nechtěných dimenzí. Politici všech v Bundestagu zastoupených stran nešetřili kritikou a předháněli se v pohoršujících komentářích na jeho adresu. Jeho dny v politice se zdály být sečteny. Vnitrostraničkový proces o jeho dalším setrvání v poslanceckém klubu se stal zároveň demonstrací síly předsedkyně Angely Merkelové ve stranické pozici. Na paty totiž málo charismatické čelní představitelce strany původem ze saského protestantského prostředí dýchá premiér spolkové země Hesensko Roland Koch. Poslanci si navíc stěžují, že vážne komunikace s vedením. A neopomenutelnou roli zde sehrává i předseda menší sesterské strany, CSU, Edmund Stoiber a jeho zdrženlivost v mezipartajní komunikaci. Hlasování o Hohmannově osudu bylo sice zčásti také signálem, že Merkelová nemá stranu pevně pod kontrolou (necelestých 50 poslanců bylo proti jeho vyloučení), většina však nakonec přece jen dospěla k názoru zprostit Hohmanna členství ve frakci (FAZ 18. 11. 2003, s. 4).

Co především hovořilo pro jeho vyloučení? Pohoršil *Centrální komisi Židů*, která proti němu podala žalobu. Řečnický neobratně promluvil o antisemitismu, což se v Německu nedělá. Distancoval se od jeho názoru, za nějž se sice omluvil, bylo víc než politicky moudré. Jeho vyloučení z poslancecké frakce bylo tím nejjednodušším řešením, nikoli však tím nejrozumnějším pro činnost strany.

Z případu Hohmann se politické strany mohou poučit z toho, do jaké míry je přínosná vnitropolitická diskuse nad ožehavými tématy, v nichž nevládně názorová většina (na tomto místě je třeba upozornit na to, že řada kolegů poslanců se za postoje Martina Hohmanna postavila; viz např. SZ 17. 11. 2003, s. 7), a do jaké míry nikoli. Do jaké míry je v rámci demokratického procesu žádoucí, a do jaké míry nikoli. Co posiluje a co oslabuje politický extremismus? Kde je na místě stranický názorový proud integrovat, kdy se od něj distancovat?

Relevantní jsou tyto otázky především proto, že Hohmann se stává neřízenou sítí nevázanou na stranické odpovědnosti. Mimo poslancecké sepětí s CDU, a tedy mimo oficiální proud strany hrozí jeho další nekontrolovatelná radikalizace. Pohyb mimo regulující a do jisté míry svazující stranické mechanismy může zapříčinit jeho další názorovou a politickou vyhrčenost.

Ohled za německou politickou scénou

Ohlédněme se nyní ve stručnosti za poválečným vývojem politické scény Německa. Už z dob Výmarské republiky sledujeme, jakým způsobem těžily z izolace extremistické strany. Nakonec jim vyhovoval systém tzv. negativní většiny, měly totiž jasno v tom, jak je u takových stran obvyklé, co nechtějí dosáhnout, než co chtějí. Po válce se osvědčil princip tzv. lidové strany, propagátorkou zde byla CDU (Křesťansko-demokratická unie), z jejichž úspěchů se pak také nechala inspirovat i SPD, tedy sociální demokraté. Konrad Adenauer pochopil stejně jako Kurt Schumacher, že integrace asi šesti milionů příslušníků NSDAP je pro budoucí vývoj demokratického politického systému stejně důležitá jako integrace milionů vysídlelců. Stejně tak účinný s ohledem na oslabování politického extremismu se ukázal být tah pozdějšího sociálnědemokratického lídra Willyho Brandta, který otevřel stranická vrátka revoltující akademické mládeži a přiměl ji tak k větší politické zodpovědnosti, a tedy rozváženějším výstupům.

Avšak i v FDP (Svobodná demokratická strana) docházelo k integraci příslušníků SS a bývalého aparátu NSDAP. Na tomto místě zmíníme Wernera Neumanna a jeho plán vmanévrovat tyto Němce do mocných a vlivných pozic rodícího se demokratického systému až do doby, než by byli dostatečně silní k vlastní profilaci na veřejnosti a případnému převzetí moci. Činil tak mj. pomocí diskusního „kruhu kamarádů“ *Gauleiterkreisu*, ale i např. *Německého svobodného sboru* založeného v roce 1951 v Hamburku. O jeho osobu se začátkem 50. let začali zajímat britští tajní agenti, byl proti němu zahájen soudní proces a nějaký čas strávil ve vězení.

Avšak doložit můžeme také chybné tahy na politické šachovnici. Po politickém převratu v bývalé NDR a znovusjednocení Německa se sociální demokraté rozhodli nepřijímat bývalé členy SED. Snad také proto se dnešní SPD může v nových spolkových zemích opřít pouze o členskou základnu asi 30 000 členů, čímž přichází o vysoký voličský potenciál. S ohledem na politickou radikalizaci má sociální demokracie v Německu oproti CDU značně ulehčenou pozici. Vedle ní se, řekněme více na levém politickém spektru (ale stále ještě v demokratickém měřítku), nalézají jako záchytný bod ještě Zelení. Názorová extremizace na levicově sociálním spektru končí u PDS (Strana demokratického socialismu).

Rozhodující otázku tohoto příspěvku můžeme tedy odpovědět na základě těchto tezí:

1. Vycházíme-li z adenauerovské koncepce tzv. lidové strany jako přístřešku pro politiky různých, ale příbuzných směrů, mělo by platit, že pod střešou SPD můžeme najít jak sociální demokraty, tak marxisty. Stejně tak k „unii“ patří katolický smýšlející proudy stejně jako „národovci“. Pokud strany nebudou plnit tuto integrující roli a nebudou přístupné široké vnitrostranické diskusi na tato témata, vystavují se riziku postupné ideové homogenity, stejnorodosti. Nejen, že tím trpí jejich integrační potenciál, ale systém se znepřehledňuje a zužuje do politického centra (srovnej MAYER/MEIER-WALSER 2002).

2. Neopomenutelný je také fakt, že strany se mohou sice na jedné straně opřít o stabilní voličskou základnu, na druhé straně však bojují o nerozhodné voliče. Pokud se strana vymezí vůči určitým uskupením, ztrácí část tohoto voličského potenciálu. Kromě toho se odcizuje i vnitrostranickým skupinkám, které se pak neangažovaně účastní honu na voličské hlasy, nebo dokonce přechází k extremistickým proudům. Vzpomeňme na tomto místě například Franze Josefa Strausse, který neúnavně zastával názor, že napravo od CDU/CSU nesmí vzniknout žádná demokratická legitimní strana.

Pokračujeme krátce – na pozadí těchto tezí – v exkurzu německým politickým systémem. Jak je zřejmé z politického vývoje voleb do Spolkového sněmu, slaví demokratické síly na pravé části politického spektra dosud úspěchy, do parlamentu se od prvních voleb v roce 1949 nedostala ani jedna pravicově extremistická strana. Zásahu na tom má bezesporu především pravicově – místy radikalizované – křídlo CDU/CSU, protože se pokouší integrovat a zachycovat národnostně vyhocenější smýšlející voličskou populaci. Při rozhodování voličů zde navíc očividně působí traumatické zkušenosti s totalitou z období Hitlerova běsnění. Po válce byly tyto síly víceméně úspěšně integrovány nebo eliminovány, a to např. zákazy koncipování pravicově-extremistických stran (např. zákaz SRP – *Socialistické říšské strany* z roku 1951) nebo tzv. Usnesením o extremismu z roku 1972, což vedlo k „politické disciplinovanosti“ (viz JESSE 1997: 265 a n.). Pojem extremismus je tedy v německém pojetí poněkud nepřesným, ale velmi aktuálním eufemismem. Nemá sice oporu v zákonech, jako fenomén jej však můžeme lokalizovat prakticky jen do evropského politického dění, těžko např. do USA nebo Číny. Můžeme také polemizovat o tom, jaká je v SRN jeho funkčnost. Slouží jako určitá hráz, *outgroup*-prostředek, odstředivá síla směrem ven z politického centra. Jeho koncipování je účelové především z důvodu obav nejen z návratu antisemitismu, ale především neonacismu, jenž by vystavil kritice poválečnou a v 60. letech opakovanou denacifikaci.

K výše uvedeným bodům tedy můžeme připojit tezi, že kdo úmyslně narušuje koncept široce orientované lidové strany, rozdmýchává nekontrolovatelné síly posilující politický extremismus. Není pochyb o tom, že jednotlivá stranická uskupení se vůči sobě mají vymezovat svými volebními programy, celkovou orientací a pozicí na politické šachovnici. Co však není dobrým signálem, je vymezovat se vůči těm členům jednotlivých stran, kteří i přes některé – položme si otázku, do jaké míry omluvitelné – extempore stojí za jejím programem. Co řekl Hohmann, nebylo vhodné. Omluva byla víc než na místě, a to i přesto, že se ostřílený a v regionu známý politik mohl prokázat širší veřejnou shodou s jeho názory. Ta by mu určitě neměla lichořit. Antisemitismus stejně jako další formy a zárodky politického extremismu není možné ospravedlňovat. Ale ani zcela a priori vylučovat ze systému a umožňovat nositelům těchto myšlenek další extremizaci. Platit by i zde mělo, že na poli konsenzu je disent

možný (JESSE 1996: 11). Tedy, projeví-li populistický zájem se na pokaženém obraze strany podílet. Už přiznání a veřejné uznání chyby je pozitivním znakem demokracie. Vnitropolitická diskuse posiluje demokratický stranický systém a svědčí o svěžím duchu a integračních možnostech strany. Zcela neprávem jsou názorové neshody znakem oslabení stranické pozice. Rozpačité mohou působit precedentní případy už v tom, že medializovaná osoba může získat sympatie větší veřejnosti a více se extremizovat. Kdy by však i strany měly dát červenou, je, když se objeví snaha společně politické cíle realizovat nedeokratickými silami.

Ale zpět k Martinu Hohmannovi. Jeho vyřazení neschvaluje ani někteří jeho kolegové z CDU. Dnes je těžké odhadnout, jak velká je to skupina a jak dobře je schopná se při dalších podobných kauzách organizovat navenek, což by pro CDU bylo jistě nevýhodné. Nálada ve společnosti navíc není vůči jeho historickému příměru zcela odmítavá. Na základě posledního výzkumu institutu Forsa, se 23 procenta Němců hlásí k latentnímu antisemitismu, což je o tři procenta více než před pěti lety. Součástí kvantitativního výzkumu byla i provokující otázka, jestli se židovské obyvatelstvo pokoušelo těžit výhody z nacistické minulosti Německa. Šestatřicet procent se domnívá, že ano. Vlnu tzv. nového antisemitismu zdvihá situace v Izraeli a četné konflikty na Blízkém východě. V Německu se podle studie společnosti Emnid domnívají dvě třetiny dotazovaných, že politika Izraele je výrazným elementem kritického názoru na Židy. 11. září, islámský terorismus, válka v Iráku a antiamerikanismus, to vše také podle studie *Evropského monitorovacího centra rasismu a xenofobie* ve Vídni sehrává roli na názorovém vyhocování. Výsledkem pak je nová forma antisemitismu v jakési legitimní či víceméně tolerované podobě, vybudovaná do jisté míry také na přetrvávajících stereotypech, která v Evropě často zasahuje i tzv. hlavní proud.

Médií neúnavně analyzovaná aféra Hohmann však voličským potenciálem CDU/CSU výrazně neotrásla. Z šetření veřejného mínění z 19. listopadu – tedy krátce po medializování jeho výstupu – by unii volilo 48 procent oprávněných voličů, což je jen o jedno procento méně než před dvěma týdny. Jisté však je, že Hohmannova činnost – během politické kariéry zatím neprokázal jiné antisemitické tendence – přestává být jeho zbavením členství ve frakci kontrolovatelná. A dvířka k jeho extremistickým sklonům se otevírají...

lukas-novotny@lycos.de

Literatura:

JESSE, Eckhard (1996): Totalitarismus im 20. Jahrhundert. Eine Bilanz internationalen Forschung. Bonn: BpB.

JESSE, Eckhard (1997⁸): Die Demokratie der Bundesrepublik Deutschland. Baden-Baden: Nomos.

MAYER, Tilman/MEIER-WALSER, Reinhard., C. (2002): Der Kampf um die politische Mitte. Politische Kultur und Parteiensystem seit 1998. München: Olzog.

Frankfurter Allgemeine Zeitung (FAZ), Die Welt, Süddeutsche Zeitung (SZ).

White versus Keynes

Letos v červenci uplyne 50 let od konání Mezinárodní měnové a finanční konference v Bretton-Woods, která se stala důležitým milníkem ve vývoji poválečného měnového uspořádání. Výsledkem jednání delegací 44 států, jež se konference zúčastnily, bylo podepsání dohody, která vtiskla ráz celému mezinárodnímu měnovému a finančnímu systému po dalších téměř třicet let.

Dohoda vedla k vytvoření brettonwoodského systému měnových kurzů, ve kterém bylo zlato postaveno do pozice rovnocenné s dolarem a každá měna měla stanovenou oficiální paritu ve vztahu k dolaru i ke zlatu. Celý systém byl zastřešen vytvořením Mezinárodního měnového fondu, jehož stanovami se v podstatě stala zmíněná dohoda. Vedle něj vznikla Mezinárodní banka pro obnovu a rozvoj (později Světová banka), a obě instituce jsou někdy označovány jako „brettonwoodská dvojčata“. Pro mezinárodní měnový a finanční systém měl však zásadní význam především Mezinárodní měnový fond, který – na rozdíl od brettonwoodského systému měnových kurzů – existuje dodnes.

Následující úvaha se zabývá komparací obou hlavních plánů, které na konferenci v Bretton-Woods vešly do světla jednání – plánu amerického diplomata Whita, jež reprezentoval postavení Spojených států, a britského ekonomy Keynesa, jako představitele britské vize poválečného uspořádání. Vedle těchto dvou plánů byla předložena ještě řada jiných koncepcí, jako je kanadský návrh na vytvoření Mezinárodní devizové unie, francouzský návrh na uspořádání mezinárodních měnových vztahů, nebo plán tzv. „klíčové měny“ profesora Williame. Jako nejvýznamnější z nich bychom mohli hodnotit kanadskou představu, která byla de facto kompromisem mezi Whitovým a Keynesovým plánem, i když se více méně přiklání k americké koncepci. Kromě návrhu na zřízení devizové unie, jež by pracovala na clearingovém mechanismu a požadavku, aby k úvěrům této instituce neměly přístup země s dostatečnými zásobami zlata [čl. V par. 1(b)], však neobsahovala žádné převratné prvky.

Ačkoliv spolu v posledních fázích jednání oba hlavní protagonisté – Harry Dexter White a John Maynard Keynes – velmi úzce spolupracovali, jejich původní předložené plány byly zcela nezávislé. White začal s vypracováváním konceptu poválečného uspořádání v roce 1941, první pracovní verzi dokončil v lednu 1942 (oficiálně pak v dubnu 1942) a neviděl Keynesovu představu Mezinárodní clearingové unie dříve než v srpnu 1942, kdy byla zaslána Spojeným státům. Nicméně mohl být do určité míry ovlivněn Keynesovou myšlenkou mezinárodní měnové reformy, neboť řada jejích prvků se již objevila v novinových článcích, které Keynes publikoval již v roce 1933 ve Spojených státech.¹⁾ Keynes navíc strávil v polovině roku 1941 tři měsíce ve Washingtonu, během nichž se účastnil intenzivních diskusí o bilaterální finanční pomoci s představiteli US Treasury, mezi nimiž byl i White. Nicméně je jasné,

že oba si zachovali odlišný názor na některé otázky před jednáním i po něm.

Bylo by příliš jednoduché si představit, že existoval pouze jeden konečný Whitův plán a jeden konečný plán Keynesův. Obě koncepce byly postupně přepracovávány. Původní verze Whitova plánu se oficiálně datuje dubnem 1942 (kdy byla současně dána k dispozici všem zainteresovaným stranám v Spojených státech a do Londýna se dostala v červenci 1942), jeho revidovaná finální verze vydaná US Treasury se datuje 10. 7. 1943. První významná verze²⁾ Keynesova plánu Mezinárodní clearingové unie pochází oficiálně z 11. 2. 1942 (v srpnu téhož roku byl dán k dispozici Spojeným státům) a jeho revidovaná verze byla vydaná britskou vládou v dubnu 1943.

Whitův plán

Whitův plán předpokládal vytvoření Stabilizačního fondu, mezi jehož cíle patří stabilizace měnových kurzů, podpora toku produktivního kapitálu, odstraňování bariér obchodu atd. Fond měl podle původního plánu z roku 1943 disponovat kapitálem ve výši „přinejmenším 5 mld. USD“, jež by se skládal z vkladů členských zemí, tzv. kvót, které by byly složeny ze státních cenných papírů, národních měn a zlata. Z tohoto fondu by byly poskytovány členským zemím úvěry do výše sto procentní kvóty proti ekvivalentnímu složení dlužné částky v domácí měně. Tyto úvěry měly sloužit k vyrovnávání sald bilance běžných plateb. Parita národních měn měla být zafixována Fondem, stejně jako cena zlata a k její změně mohlo dojít jen se souhlasem Fondu. Z těchto parit měly také vycházet devizové kurzy, které by mohly být používány jak mezi členskými státy navzájem, tak v transakcích mezi členskými státy a Fondem, jehož úkolem bylo zároveň pomáhat tyto devizové kurzy stabilizovat. Vedle Stabilizačního fondu se počítalo s vytvořením Mezinárodní banky pro obnovu a rozvoj, do jejíž kompetence spadala poválečná obnova členských států.

V konečné verzi zůstávají cíle Fondu více méně podobné. Kdybychom se však podívali na původní Whitův návrh z dubna 1942, najdeme zde ještě požadavek na „stabilizaci cenových hladin“, který však již v konečném znění nefiguruje. White patrně rozpoznal, že tento požadavek je s takovými nástroji, který by měl mít Fond k dispozici, zcela nerealizovatelný. Neměnil se ani výše základního kapitálu, byla však liberalizována možnost nákupu měn proti ekvivalentnímu složení dlužné částky v domácí měně až do výše 200 procent. Nově se objevují pravidla pro úpravu členského příspěvku (kvóty) a na rozdíl od původního plánu jsou

v konečné verzi zavedena tzv. „units“, která se měla stát zúčtovací jednotkou, v níž by byly vedeny všechny účty Fondu a vyjádřena parita měn.

Keynesův plán

Keynes přišel s koncepcí Mezinárodní clearingové unie, která měla vlastně představovat centrální banku centrálních bank, jež by emitovala mezinárodní peníze tak, jako národní centrální banky jednotlivých států vydávají bankovky. Těmito mezinárodními penězi a zároveň zúčtovací clearingovou jednotkou se měl stát bancor. Ten byl sice spjat se zlatem, ale tzv. jednosměrným způsobem. Jeho princip spočíval v tom, že účastnické země by si sice bancory za zlato na základě pevné ceny od clearingové centrály koupit mohly, ale obráceně by to možné nebylo. Podle Keynesova plánu měla mít každá země u Mezinárodní clearingové unie svůj vlastní účet vedený právě ve zmíněných bancorech, který by sloužil k nákupu a prodeji národních měn, které potřebují jednotlivé země k vyrovnání svých platebních bilancí. Členská země s pasivní platební bilancí by za nákup deviz k jejímu vyrovnání byla na tomto účtu debetována v příslušném ekvivalentu v bancorech, a naopak země, jejíž měna by se za tímto účelem použila, by byla na svém účtu v příslušném ekvivalentu kreditována. Maximální výše debetu jednotlivých zemí, tzv. kvóta, měla být určena na základě jejich zahraničního obchodu. Úvěrová kapacita však měla dosahovat sotva jedné poloviny těchto zdrojů, neboť země by si mohly půjčit jen 25 – 50 procent jejich kvóty, přičemž při půjčce vyšší než 25 procent byl nutný již souhlas vedení Unie. Ta byla vytvořena ve smyslu celosvětového členství, nicméně „zakládající státy“ – Velká Británie a USA – měly v původní verzi výsadní postavení, které vyplývalo mimo jiné i z toho, že ačkoliv byly hlasy jednotlivým státům v hlasování přiděleny proporcionálně k jejich kvótě, mohly dva „zakládající státy“ ostatní země v Unii přehlasovat. Vedle Mezinárodní clearingové unie se počítalo s vytvořením ještě dalších dvou institucí, z nichž jedna se měla zabývat rozvojem a druhá kontrolou pohybu zboží.

Na rozdíl od Whitova plánu, který prošel rozsáhlou úpravou, došlo v případě Keynesa jen k několika změnám. Mezi hlavní z nich patří opuštění konceptu „dvou zakládajících států“ se všemi jejich privilegii. Odpovědnost za vedení Unie stejně jako přístup k úvěrům je závislý v konečné verzi na výši členské kvóty.

Dvě koncepce – dva různé postoje

Oba plány usilovaly o takové měnové uspořádání, které by plně realizovalo požadavek stability při volné měnové konvertibilitě. Keynes sice formuluje tento požadavek poněkud zakrytě, nicméně je z jeho textu patrný. Hned v počátečních fázích formulování cíle Mezinárodní clearingové unie Keynes v jeho konečné verzi píše [čl. I]³⁾:

1. Potřebujeme všeobecně akceptovatelný mezinárodní měnový prostředek, který by učinil zbytečným blokování hotovosti a bilaterálních clearingů, takový mezinárodní měnový instrument, který by byl používán všemi státy v jejich transakcích mezi sebou...

2. Potřebujeme takovou náležitou a odsouhlasenou metodu k determinaci relativních směnných hodnot národních měn, aby bylo zabráněno jednostranným akcím a konkurenčním depreciacím.

3. Potřebujeme systém, ve kterém by převládal takový vnitřní stabilizační mechanismus, který by uplatňoval tlak na jakoukoliv zemi, jejíž platební bilance se zbytkem světa se odchyloje od rovnováhy v kterémkoliv směru...

White vyjadřuje požadavek stability při volně konvertibilitě mnohem zřetelněji. Navíc samotné instituci dává název „Stabilizační fond“, což mnohem příznačněji vyjadřuje jeho účel v porovnání s nakonec přijatým názvem „Mezinárodní měnový fond“. V konečném návrhu z 10. 7. 1943 White formuluje zmíněný požadavek již v cílech Fondu následovně [čl. I par. 1, 3, 5]⁴):

1. Pomáhat stabilizovat měnové kurzy Spojených národů a zemí k nim přidružených.

2. Pomáhat vytvářet podmínky, které by vedly k podpoře hladkého toku zahraničního obchodu a produktivního kapitálu mezi členskými zeměmi.

3. Redukovat užívání takových zahraničních restrikcí, bilaterálních clearingových dohod, praktik diskriminačních zahraničněobchodních metod a diskriminačních kurzů, které tvoří překážku světovému obchodu a mezinárodního toku produktivního kapitálu.

Základním rozdílem, jímž se oba plány liší a který vychází více méně i z postavení předkládajících zemí ve světové ekonomice, je úloha zlata v mezinárodním měnovém systému. Americký plán se dívá na celou situaci z pozice věřitelské země, která disponuje značnými zásobami zlata a tomu odpovídá i Whitova koncepce. Zlato mělo v jeho plánu sehrávat dominantní roli. Bylo postavené do pozice rovnocenné s dolarem a každá měna měla vyjádřenou oficiální paritu k dolaru i ke zlatu. V původní Whitově verzi můžeme přímo najít jako jeden z cílů Fondu požadavek „*pomáhat korigovat nerovnoměrnou distribuci zlata mezi Spojenými národy*“ [Část I, čl. 1 par. 4]. Ten sice v konečné verzi již obsažen není, nicméně důraz na úlohu zlata stále dominuje. Naproti tomu britský plán vychází z pozice země dlužnické, a Keynes, známý svým výrokem, že „*zlato je v měnovém systému pozůstatkem barbarství*“, přisuzuje tomuto drahému kovu jen velmi okrajovou úlohu. Hlavní roli zde sehrává na místo zlata bancor, který se měl stát svým symbolickým zlatým obsahem sám měnovým standardem a nahradit tak zlato v jeho povaze kdykoliv realizovatelného zboží za pevnou cenu na světovém trhu. Lze říci, že Keynesův plán byl prvním plánem na řešení otázky stability mezinárodního měnového systému bez zlata [Němeček 2000, cit. str. 72].

Keynes byl typickým zastáncem impéria a strávil možná až příliš mnoho času „*bojem za Británii*“ a bojem proti rostoucí ekonomické síle USA. White byl mnohem radikálnější ve vytváření mnohostranného systému a měnové konvertibility než Keynes. Keynesova zdrženlivost ohledně multilaterálního systému poválečného uspořádání měla kořeny v potřebě chránit zvláštní status Británie pomocí její centrální role v impériu a její bilaterální vztahy se Spojenými státy. Ve svém původním plánu si Key-

nes představoval Clearingovou unii primárně jako dohodu mezi dvěma zakládajícími státy, přičemž ostatní země, pokud by si přály být jejími členy, by musely splňovat určité podmínky. Zakládající státy by zároveň byly zodpovědné za řízení této instituce. V pozdějších verzích Keynes nakonec tuto ideu dvou zakládajících států opustil. Naopak White „*doufal, že se brzy sejdou reprezentanti různých zainteresovaných stran na konferenci, kde budou procházet možnosti mezinárodní stabilizace Fondu a Banky*“ [Whitův plán, cit. Introduction]. White chtěl zajistit aktivní účast latinskoamerických republik, a především Ruska, jehož účast byla zase na druhou stranu pro Keynesa zcela bezvýznamná, neboť Rusko mělo jen malý vliv na ekonomických zájmech Británie. Pro Spojené státy bylo Rusko ale mnohem významnějším partner, nikoliv však v obchodních či finančních otázkách, nýbrž v souvislosti strategického dominantního postavení v udávání tempa poválečné obnovy míru a prosperity.

Stabilizační fond operoval na základě něčeho, co bylo později nazýváno „*mixed bag of currencies*“, jinými slovy fungoval na základě měn členských států, na rozdíl od Clearingové unie, která vedla své účty pouze v mezinárodní měně nazývané bancory. White byl k vytvoření takové jednotky skeptický. Jeho původní představa z dubna 1942 neobsahovala v podstatě žádné ustanovení o vzniku mezinárodní měny, kromě možná až příliš rozvláčeného argumentu o bezvýznamnosti takové jednotky. Nicméně plán připouštěl určitou možnost jejího vzniku, kdy by Mezinárodní banka – nikoliv Stabilizační fond – vydávala bankovky založené na zlatých rezervách, které by byly denominovány v mezinárodní měně [Část II, čl. V]. Tento koncept rozšířil na Stabilizační fond až plán z roku 1943. Whitovy „*unitas*“ byly ústupkem Keynesově konceptu, avšak bez použití žádného z jeho prvků. Unitas měly stanoven svůj zlatý obsah na 137 1/7 gramu zlata a jejich vazba na zlato byla obousměrná. Vazba Keynesových bancorů na zlato však byla pouze jednosměrná, kdy si státy sice mohly kupovat bancory podle pevné ceny za zlato od clearingové centrály, ale obráceně to možné nebylo. Za těchto podmínek by však cena zlata na volném trhu logicky mohla stoupnout nad úroveň pevné ceny zlata v bancorech, čemuž by tento systém zabránil nemohl, neboť neobsahoval žádné ustanovení v tomto směru. Mezinárodní clearingová unie, která by musela bancory prodávat za pevnou (nižší) cenu zlata, by se tak stala ztrátovou.

Oba plány se liší také ve způsobu stanovení a udržování měnových kurzů. Na základě Whitova plánu z roku 1942 měly být kurzy fixovány Fondem. [Část I, čl. II par. 5], zatímco Clearingová unie předpokládala jejich stanovení na základě dohody mezi Unii a jejími členskými státy. White posléze v konečné verzi požadavek na měnové kurzy poněkud uvolnil. Článek IV konečné verze návrhu obsahuje nejen klauzuli o jejich stanovení na základě kurzu k dolaru k 1. 7. 1943, ale zároveň také možnost jejich korekce, která by v případě nevhodnosti kurzu stanoveného výše uvedeným způsobem dovolila na základě konzultací mezi danou členskou zemí a Fondem jeho hodnotu změnit. Tím White prakticky přijal i část ustanovení z Clearingové unie. Na rozdíl od původní verze bylo navíc povoleno i určité flukuační pásmo stanovené Fondem.

Dalším rozporem byla velikost kvóty, na jejímž základě si země mohly půjčit. Kvóta v Keynesově pojetí představuje maximální výši debetní bilance každého státu v Unii, zatímco ve Whitově pojetí je kvóta zároveň členským příspěvkem. Jakmile byly oba plány na stole, Keynes navrhoval celkovou kvótu ve výši 75 procent předválečného obchodu (v první verzi tato výše ještě specifikována nebyla), což by znamenalo asi 38 mld. USD. Použitelnou částí pro poskytování úvěrů by však za normálních okolností, tzn. bez dalšího souhlasu Unie, bylo jen 25 procent této kvóty. Whitova představa o celkové kvótě Stabilizačního fondu byla mnohem užší. V jeho původním plánu z roku 1942 je stanoveno „*přinejmenším 5 mld. USD*“ [Část I, čl. IV par. 1], přičemž státy si mohly zapůjčit 100 procent své kvóty. V konečné verzi se pak výše kvóty nemění, nicméně dochází ke změně limitu, do kterého si státy mohly půjčit, resp. nakoupit zahraniční měnu za měnu domácí. White tuto výši liberalizoval až na 150 procent členské kvóty v prvním roce a 200 procent kvóty v letech následujících. V otázce celkové kvóty při závěrečných jednáních Keynes nakonec ustoupil na 12 mld. USD, což znamenalo něco více než dvojnásobek Whitovy představy. Americká delegace souhlasila v konečné fázi s kompromisem ve výši 8,8 mld. USD, který bude revidován každých pět let. Ve skutečnosti však počáteční kvóta dosáhla jen 7,5 mld. USD, neboť se některé země, jmenovitě např. Sovětský svaz, rozhodly neparticipovat.

Odlišnosti byly také mezi možnostmi využívat zdroje Fondu a možnostmi využívat zdroje Unie. Lišilo se i „*potrestání hříšníků*“, kteří by nesplátili dlužnou částku včas. Navíc Keynesova představa uvalovala poplatky jak na země s debetní, tak i s kreditní bilancí. V konečné verzi pak navrhuje snížit sazby pro věřitele a zvýšit pro dlužníky. White formoval na druhou stranu Stabilizační fond tak, aby mohl zabraňovat tlakům vedoucím k nerovnováze. Protože nadměrné úvěrování by mohlo být stejně nebezpečné jako jeho nedostatek, a to především pro Spojené státy jako hlavní věřitelskou zemi, počítal jeho plán s takovou pravomocí Fondu, na jejímž základě by mohla být žádost o úvěr zamítnuta, kdyby zaměstnanci Fondu „*nebyli spokojeni s kroky, pomocí nichž by mělo být dosaženo rovnováhy*“ [Whitův plán, Horsfield 1969, cit. str. 52]. White vsadil na technické znalosti, správné uvážení a dobré posouzení ze strany zaměstnanců Fondu místo na „*dobré chování*“ dlužnických zemí.

Problematika hlasování byla představena v obou plánech také odlišně. Systém hlasování ve Stabilizačním fondu byl pojat jako kompromis mezi systémem, v němž by měl každý jeden hlas a systémem váženého hlasování na základě příspěvků vložených členy. Tyto příspěvky by byly určeny na základě několika důležitých faktorů od indikátoru ekonomické síly jako nejvýznamnějšího faktoru počínaje až po objem zahraničního obchodu konče. Konkrétně se jednalo o 100 hlasů plus dodatečný hlas za každý milion USD. Keynes se jen těžko ztotožňoval s tímto principem hlasování, a to především s představou, že by Velká Británie na základě tohoto systému mohla být přehlasována Spojenými státy. Clearingová unie měla stanoven systém hlasování založený

pouze na váženém systému, kdy počet hlasů byl proporcionální kvótě daného státu, která byla určena pouze na základě zahraničního obchodu dané země. Výsledek hlasování byl ale de facto závislý trvale či přinejmenším pět let po založení Unie na názoru zakládajících členů – Velké Británie a Spojených států. V konečných verzích se výrazně liší v otázce hlasování jen britský plán. Keynes upustil od koncepce dominantního postavení zakládajících členů, jak byla prezentována v původní verzi, a přiklonil se k čistému systému váženého hlasování na základě kvóty.

Charakteristickým rysem obou návrhů bylo vytvoření takového poválečného uspořádání měnového systému, které by se opíralo o činnost stálé instituce, jež by garantovala trvalou spolupráci v oblasti mezinárodních měnových a finančních vztahů a která by vedla k trvalé stabilitě při volné měnové konvertibilitě. Oba plány se však rozcházeły v mnoha podstatných otázkách, což bylo výsledkem i rozdílného postavení zemí, které jej předkládaly. Americký (Whitův) plán vycházel z pozice Spojených států coby země věřitelské, která disponuje značnými zásobami zlata, zatímco britský (Keynesův) plán vycházel z pozice země dlužnické, a nekladal proto velký důraz na úlohu zlata v mezinárodním měnovém systému. Konečný návrh na vytvoření MMF se stal sice kompromisem mezi oběma plány, ve skutečnosti byl však jeho ráz určován především americkou koncepcí.

renata.mudrova@volny.cz

Použitá literatura:

Němeček, E.: Mezinárodní měnový systém: otázka konvertibility, stability a likvidity, Karolinum 2000.

Horsefield, J. K.: The International Monetary Fund 1945–1965, Volume I-III., IMF Washington D.C. 1969.

Marková, J.: Mezinárodní měnové instituce, Oeconomica VŠE Praha 2002.

Skidelsky, R.: J. M. Keynes: Fighting for Freedom 1937–1946, Viking 2000.

Skidelsky, R.: J. M. Keynes: The Economist as Savior, 1920–1937, London: MacMillan Cambridge University Press 1992.

Boughton, J. M.: Why White, Not Keynes? Inventing the Postwar International Monetary System, IMF WP/02/52.

Moggridge, D.: The Collected Writings of J. M. Keynes, Volume XXV, Activities 1940–1944, Shaping the Post-War World: The Clearing Union, MacMillan Cambridge University Press 1980.

Kubišta a kol.: Mezinárodní ekonomické vztahy, HZ Editio 2000.

Gardner, R. N.: Sterling-Dollar Diplomacy in Current Perspective: The Origins and the Prospects of Our International Economic Order, New York, Columbia University Press 1980.

¹⁾ Viz. [Skidelsky 1992, s.427]: „Did Harry Dexter White read the American edition of The Means to Prosperity?“ Tato otázka je z dnešního pohledu nezodpověditelná, ale lze se domnívat, že skutečně četl.

²⁾ Zcela první verze Keynesova plánu kolovala British Treasury již 8. září 1941, nicméně významnější a ucelenější je tzv. čtvrtá verze z 11. 2. 1942, která byla později dána k dispozici Spojeným státům.

³⁾ Vlastní překlad autorky.

⁴⁾ Vlastní překlad autorky.

Návrh evropské ústavy zřizuje evropský kvazisuperstát

MILOSLAV
BEDNÁŘ

Předkládaný návrh „Smlouvy zřizující Ústavu pro Evropu“, jak zní oficiální pojmenování právem diskutovaného návrhu ústavy Evropské unie, je ze stanoviska člověka, který ví, co je ústava, na první pohled otravný výtvar. Ústava je právní dokument, ustavující státní zřízení, tj. zakládající dokument, jenž právně vymezuje stát jako takový. Ustavuje hlavní instituce, jež stát vytvářejí, popisuje jejich vytváření a vztahy a rovněž, je-li ústavou demokratického státu, určuje základní práva a svobody občanů takto právně ustaveného státu. Je proto stručným a jasným, jednoznačně formulovaným, svou srozumitelností každému občanu přístupným, jím osvojitelným přehledným textem zpravidla o několika málo desítkách stran.

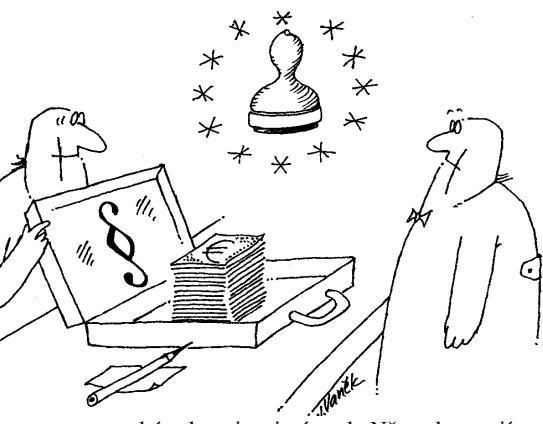
Návrh textu „Smlouvy zřizující Ústavu pro Evropu“ je opakem všech těchto základních charakteristik ústavy. Je tomu tak zřejmě proto, aby se v této ústavní smlouvě občané členských států mohli vyznat jen s velkými obtížemi, a tak se jim účinně zabránilo porozumět skutečnému postavení, do něž by závazná platnost této „ústavy“ uvedla členské státy a přirozeně i občany samotné. Takový záměr by ostatně plně odpovídal způsobu vzniku tohoto dokumentu. Navrhovaná evropská ústava je totiž výsledkem soustavných několikaměsíčních manipulačních praktik a svévolného nedemokratického jednání, jež zcela převládly na jednání Konventu o budoucnosti Evropy, kde předkládaný text vznikl.¹⁾

Návrh smlouvy zřizující ústavu pro Evropu prokazuje, že tato ústavní smlouva proti vůli občanů členských států fakticky ruší dosud stále významně přítomnou mezivládní povahu Evropské unie ve prospěch výrazně nedemokratické, dirigisticky pojeté nadstátní organizace, jež odstraňuje evropské demokratické tradice a občanský, tedy politický život jako takový. Lze ji proto nejpřesněji označit jako kvazisuperstát. Jeho nadstátní nedemokratická podstata vychází ze tří základních ustanovení textu smlouvy. Prvním je zřízení právní subjektivity EU jako celku.²⁾ Druhým výslovně nadřazení ústavy EU a práva přijatého institucemi Evropské unie nad právem jednotlivých členských států³⁾ a třetím povinnost členských států „učinit všechna odpovídající opatření, obecná nebo zvláštní, aby zajistily splnění závazků vyplývajících z ústavy nebo z právních aktů unijních institucí.“⁴⁾

Výslovnou nezávislou právní subjektivitu má dosud jen tzv. první pilíř EU, tj. Evropské společenství. To znamená, že Evropské společenství je subjektem mezinárodního práva. Může proto místo jednotlivých demokratických reprezentací členských států uzavírat a podepisovat mezinárodní smlouvy a dohody. Pro dosud mezivládně rozhodovanou oblast tzv. druhého a třetího pilíře EU, tedy zahraniční a bezpečnostní politiku, justici a policii výslovná právní subjektivita neexistuje. Ústavní

smlouvou požadované zřízení právní subjektivity pro Evropskou unii jako celek neznamená nic menšího než odstranění druhého a třetího pilíře Evropské unie jejich pohlcením do jediné organizační struktury s vlastní právní subjektivitou. Uzavírání mezinárodněpolitických, mezinárodně-vojenských, justičních a policejních smluv je tak výhradní pravomocí Evropské unie jako subjektu mezinárodního práva. Zde je skutečný smysl zrušení pilířové struktury EU, jež ústavní smlouva uskutečňuje. Jinými slovy, samostatnost zahraniční a bezpečnostní, justiční a policejní politiky členských států se vyhlášením právní subjektivity Unie v zásadě ruší, a tím i ústavní svrchovanost neboli suverenita jednotlivých členských států EU.

Zde se lze setkat s často veřejně opakovanou námitkou. Například Společná zahraniční a bezpečnostní politika EU při chystaném ustavení právní subjektivity Evropské unie prý vůbec neznamená odstranění zahraničněpolitické a vojenské samostatnosti členských států, neboť tyto oblasti v navrhované ústavní smlouvě podléhají jednomyslnému rozhodování. Příslušné pasáže ústavní smlouvy ale naopak obsahují následující skutečnosti: Ústavní smlouva v první řadě zavádí funkci unijního ministra zahraničních věcí,⁵⁾ jež svým samotným označením doznává vůdčí záměr vytvořit jakousi vládu evropského superstátu. Unijního ministra zahraničí má volit Evropská rada složená z předsedů vlád a ministrů zahraničních věcí členských států, a to kvalifikovanou většinou, tedy nikoli jednomyslně, a nadto se souhlasem jí voleného předsedy demokraticky zvolené, nýbrž vládami členských států pouze jmenované a slabým mandátem Evropského parlamentu schvalované Evropské komise. Nedemokratická povaha této zahraničně-ministerské funkce EU je zřejmá. Ministr zahraničí Evropské unie má být volen sborem zástupců výkonné, nikoli zákonodárné moci členských demokratických států, a to pouze jejich kvalifikovanou většinou, jež podle navrhované ústavy znamená souhlas většiny členských zemí zahrnující tři pětiny obyvatel EU. To znamená, že

evropské velmoci, zejména ale Německo, mají mít při volbě ministra zahraničí Evropské unie fakticky rozhodující, privilegované postavení. Tazák nedemokratická pravidla mají platit pro případné ukončení jeho funkčního období, tedy pro odvolání osoby unijního ministra zahraničí Evropskou radou.⁶⁾

Takto nedemokraticky vybíraná osoba ministra zahraničí EU má podle unijní ústavy vést a řídit (conduct) zahraniční a bezpečnostní, tj. zahraniční a obrannou, resp. vojenskou politiku EU. Smyslem její nedemokraticky vzniklé řídicí činnosti tedy je být skutečným ministrem zahraničí a obrany superstátní EU v jedné osobě. K vývoji společné evropské zahraniční a vojenské politiky EU má přispívat svými návrhy, jež má uskutečňovat na základě mandátů despotického, protože fakticky zákonodárného, ale ve skutečnosti exekutivního, a to jako celek nevoleného sboru Evropské rady. Ministr zahraničí a obrany EU má zároveň vykonávat funkci jednoho z místopředsedů nedemokratické Evropské komise. Z hlediska základních pravidel v Evropě vzniklé demokratické civilizace je postavení ministra zahraničí a obrany EU, jak je popisuje navrhovaná ústavní smlouva, zjevně nedemokraticky vytvořené a ukotvené. Takto nedemokraticky ustavený ministr zahraničí a obrany EU je podle navrhované evropské ústavy „zodpovědný za ovládání (handling) vnějších vztahů EU a za koordinování dalších aspektů vnějšího jednání Unie.“⁷⁾ Nedemokraticky ustavený ministr zahraničí a obrany EU se má z pozice své odpovědnosti za tzv. „vnější jednání Unie“ (Union's external action) například starat o rozšiřování unijního dirigistického modelu tzv. udržitelného ekonomického, sociálního a ekologického rozvoje v rozvojových zemích, a rovněž o tzv. udržitelné, tedy nedemokraticky dirigistické „řízení globálních přírodních zdrojů, aby byl zajištěn udržitelný rozvoj.“⁸⁾ Má rovněž zodpovídat, nebo přinejmenším koordinovat rozhodující nedemokratickou a de facto protiamerickou orientaci tzv. vnějšího jednání (external action) Evropské unie, ztělesněnou ve zdánlivě nevinném obecném požadavku „prosazovat mezinárodní systém založený na silnější multilaterální kooperaci a dobrém globálním vládnutí (good global governance).“⁹⁾ „Silnější multilaterální spolupráce“ ve zvláštním jazyce EU znamená konkurenční oslabení USA jako fakticky rozhodující demokratické mocnosti, zatímco prosazování „dobrého globálního vládnutí“ se týká záměru celosvětově nahradit pluralitu zejména demokratických států jakousi světovládou prostřednictvím nevoleného byrokratického uskupení tzv. expertů. Nedemokratický princip Evropské unie by se tak měl stát vzorovým modelem nedemokratické světovlády

a ministr zahraničí a obrany Evropské unie by měl mít hlavní zodpovědnost za postupnou realizaci tohoto zajisté nesmírně vznešeného a náročného globálního úkolu. Asi proto může být kdykoli odvolán nedemokratickou kvalifikovanou většinou v politologické terminologii despotické Evropské rady za souhlasu jí voleného předsedy nedemokraticky ustavené a fungující Evropské komise.

Nedemokratická povaha funkce faktického dvojministra pro oblasti zahraničních věcí a obrany EU a Evropské komise pro oblast tzv. vnějšího jednání EU se umocňuje v textu ústavy EU výslovně stanovenou možností podávat společně návrhy Radě ministrů, tj. sboru ministrů zahraničních věcí a obrany členských států EU, jež rozhoduje kvalifikovanou většinou.

Evropská rada má, jak říká navrhovaná ústava, v oblasti společné zahraniční a bezpečnostní politiky rozhodovat jednomyslně na doporučení Rady ministrů podle příslušných ustanovení.¹⁰⁾ Rozhodující ovšem je, co toto obecné pravidlo podle ústavního textu ve skutečnosti znamená. Rozhodnutí EU na poli zahraniční a obranné politiky, tedy tzv. „evropská rozhodnutí“, ale rada ministrů přijímá jednomyslně pouze ve výjimečných případech tzv. operačních akcí vynucených mezinárodní situací. Pokud se ale nějaký členský stát například zdrží hlasování, nebude sice povinen takové evropské rozhodnutí přijmout, nicméně musí respektovat jeho přijetí Uní a musí se zdržet jednání, jež by mohlo být v rozporu, nebo překážet (impede) jednání založenému na tomto tzv. evropském rozhodnutí.¹¹⁾ To ale znamená, že dotyčný členský stát nemůže v případě, že se zdrží hlasování, uskutečňovat samostatnou zahraniční a obrannou politiku, a tak přestává být svrchovaným, tedy suverénním státem. Ústavou stanovené jednomyslné hlasování o závazné společné zahraniční a obranné politice proto v případě, že se jeden nebo více států zdrží hlasování (s výjimkou případů, kdy jejich množství dosáhne jedné třetiny celkového počtu obyvatel EU), neznamená, že touto cestou údajného jednomyslného hlasování vzniklé rozhodnutí nebude přijato a že takové členské státy, které je nepřijmou, budou moci jednat samostatně podle svého svobodného rozhodnutí.

Až na uvedenou operační akce ale Rada ministrů rozhoduje v zahraničněpolitické, nikoli bezpečnostně obranné oblasti, výhradně kvalifikovanou většinou. Takový postup lze sice teoreticky znemožnit, jestliže s ním nějaký členský stát nesouhlasí. V takovém případě je úkolem ministra zahraničí EU, aby takový vzpurný stát přiměl za určitých, jemu předkládaných podmínek, k ústupu. V případě, že ministr zahraničí ve svém povinném přesvědčovacím úsilí neuspěje, může rada ministrů požádat Evropskou radu, aby věc rozhodla jednomyslně. Kámen úrazu je ale v ustanovení, že takové rozhodnutí Rada ministrů nedělá automaticky, nýbrž kvalifikovanou třípětinovou populační většinou. To znamená, že velké členské státy jsou v prosazování takového východiska privilegovány. Mohou je poměrně snadno jak prosadit, tak i znemožnit, a tím nesouhlasící stát nepřímou donucovat k podřízenosti ostatním.

Podle navrhované ústavy Evropské unie je povinností členských států v mezinárodních or-

ganizacích je prosazovat unijní stanoviska, a to zejména v Organizaci spojených národů, a plně informovat unijního ministra zahraničních věcí. Členské státy EU, jež jsou členy Rady bezpečnosti OSN, jsou zde podle ústavy EU povinny „hájit pozice a zájmy EU.“¹²⁾ Musí nadto požadovat, aby zde unijní ministr zahraničí unijní pozici osobně představil.

Tato podrobnější informace o evropskou ústavou stanoveném způsobu rozhodování o společné zahraniční a i bezpečnostní politice EU byla nezbytná. Konkrétně totiž vyvrací vládní a i převážnou částí žurnalistiky šířené ujišťování o evropskou ústavou údajně zaručeném, výhradně jednomyslném, státní suverenitě členských států zajišťujícím rozhodování EU v zahraniční politice. Z textu ústavy, jak se ukázalo, naopak zřetelně vyplývá, že například o společné zahraniční a bezpečnostní politice se pravidla přímo či nepřímo rozhoduje kvalifikovanou třípětinovou populační většinou, zvyhodňující evropské velmoci, a skutečně jednomyslné, názorovou pluralitu členských zemí EU respektující rozhodování se uvedeným promyšleným systémem takové rozhodování předcházejících rozhodovacích procedur stává spíše výjimečným jevem. Údajná jednomyslnost rozhodování EU o zahraniční politice je v zásadě neudržitelnou fikcí.

V předkládaném ústavním návrhu zakotvená faktická změna rozhodující váhy hlasu jednotlivých členských států, nyní podle ústavy EU vypočítávaná podle počtu obyvatel, spolu s posunem mnoha oblastí z jednomyslného hlasování do sféry hlasování kvalifikovanou většinou s konečnou platností diskriminuje malé členské státy oproti takto zajištěnému nadprávi velkých. Úsilí o demokratickou evropskou jednotu na základě rovnoprávnosti malých národů a zemí s velkými je v Evropské unii tímto návrhem Smlouvy zřizující Ústavu pro Evropu definitivně pohřbeno. Stále více patrně německo-francouzské ovládání EU tak dostává zelenou.

O návrhu evropské ústavy lze souhrnně říci, že to, co platí v uvedeném případě tvorby rozhodnutí o společné zahraniční politice konkrétně, je mutatis mutandis základní vlastností textu ústavní smlouvy obecně. Jinak řečeno, text tzv. ústavy pro Evropu odstraňuje reálný základ státní suverenity členských států, jež přetavují být skutečnými, ústavně svrchovanými státy. Místo toho se přeměňují v pouhé provincie nedemokraticky uspořádaného, svobodný politický život občanů dirigisticky likvidujícího, a proto kvazisuperstátního útvaru Evropské unie. Zde je reálný smysl v textu ústavní smlouvy poprvé výslovně stanoveného nadřazení ústavy EU a práva přijatého institucemi EU nad právem jednotlivých členských států¹³⁾ a rovněž ústavou stanovené povinnosti členských států „učinit všechna odpovídající opatření, obecná nebo zvláštní, aby zajistily splnění závazků vyplývajících z ústavy nebo z právních aktů unijních institucí.“¹⁴⁾ Mezi takové závazky například patří vymezení tzv. sdílených kompetencí, tj. pravomocí a jejich ústavní smlouvou daný rozsah. Sdílené pravomoci jsou takové, jež členské státy vykonávají, jen pokud je Unie buď nevykonává, nebo se rozhodla, že je přestane vykonávat.¹⁵⁾ Sdílené pravomoci zahrnují následující klíčové oblasti:

- vnitřní trh,
- svobodu, bezpečnost a spravedlnost,
- zemědělství a rybolov,
- dopravu a transevropské sítě,
- energetiku,
- sociální politiku,
- ekonomiku, sociální a územní soudržnost,
- životní prostředí,
- ochranu spotřebitele,
- společný zájem o bezpečnost ve všech veřejných záležitostech.

V případě, že se Evropská unie rozhodne tyto pravomoci členských států převzít, znamená to, že jejich příslušná ministerstva zpravidla ztratí pracovní náplň, a tím důvod existence. Státy tak v jejich případě přestanou být skutečnými svrchovanými státy a stanou se z jednoho centra spravovanými, nesvéprávnými územními částmi Evropské unie. V dané souvislosti se může vyskytnout námitka poukazující na realitu unie jako souboru členských států. Zde je však na místě zdůraznit, že tato realita se řídí pravidly a postupy jež, jak se ukázalo například u Společné zahraniční a bezpečnostní politiky, mezi členskými státy, tedy v Evropské unii jako takové, fakticky zavádějí stav nerovnosti a nerovnoprávnosti jednotlivých členů, a to i v případech tzv. jednomyslného rozhodování.

Obdobné zásadní výhrady jsou v textu ústavy na místě kupříkladu o tzv. dodatku o pružnosti (Flexibility clause). Ten stanoví, že v oblastech politik, kde ústava Evropské unii neposkytuje potřebné pravomoci, může Rada ministrů nicméně jednat, aby dosáhla cílů Unie. To konkrétně znamená v zásadě neomezené rozšíření takto značně zpružnělé unijní pravomoci na oblast někdejšího druhého a třetího pilíře EU,¹⁶⁾ tj. jak na zahraniční a bezpečnostně-obrannou politiku, tak na oblast vnitra a justice členských států, jejichž státní svrchovanost by fakticky přestala existovat.

V oblasti společné bezpečnostní a obranné politiky se text ústavy zaměřuje hlavně na umožnění tzv. posílené spolupráce členských států EU, jež se chtějí vojensky více integrovat způsobem, který zdvojnásobí velitelských struktur a obranných závazků ohrožuje samotnou existenci NATO jako klíčové záruky obranné demokratické civilizace Evropy v podobě transatlantického spojení demokratické Evropy s USA a Kanadou. Sem rovněž patří záměr zakotvit v ústavě klauzulu o vzájemné obraně členských států EU v případě napadení jedné z nich.

Návrh evropské ústavy uměle zavádí tzv. občanství Unie¹⁷⁾ jako občanství fiktivního superstátu bez politického základu, který nahrazují nedemokratické instituce EU a ústavou vystupňované potlačení demokratických pravomocí členských států EU. Jako údajnou záruku občanské svobody ústava obsahuje výrazně problematickou Chartu základních práv unie, kde si jednotlivá práva pro svůj neúnosný rozsah a převažující důraz na tzv. hospodářská a sociální práva nezřídka odporují. Právní závaznost Charty základních práv daná jejím zařazením do textu ústavy v zásadě znamená likvidaci reálné ústavní svrchovanosti členských států. Tímto krokem se totiž Evropský soudní dvůr mění ve svrchovanou, místním, vrchním, nejvyšším a ústavním soudům členských států bezprostředně nadřazenou soudní instancí pro soudní rozhodování ve věci občanských práv a svobod.

Souhrnně je předkládána evropská ústava v první řadě vcelku logickým úspěšným zvržením dlouhodobě uplatňovaného úsilí hlavního proudu poválečné evropské integrace nahradit rozmanitost a z ní vyplývající pluralitu evropských demokracií nedemokratickým nadstátním útvarem byrokratického typu, který by v Evropě odstranil původně a charakteristicky evropský svobodný politický život jako takový. Jestliže by se na mezivládní konferenci tento dokument stal závaznou právní normou ústavního rázu, Evropská unie by se stala závazně nedemokratickým, centralizovaně byrokratickým útvarem, fakticky řízeným evropskými velmocemi v čele s Německem a Francií spolu s jím nejbližšími vazalskými zeměmi, pro jistotu účinně zbavenými státní svrchovanosti. Zároveň by tak Evropská unie odstranila samotný smysl existence NATO jako rozhodující reálné záruky politické a obranné soudržnosti transatlantické demokratické civilizace. Původní záměr otců zakladatelů Evropské unie vytvořit mocenskou protiváhu vůči USA by tak tzv. Evropskou ústavou a jejím případným vylepšením v uvedeném smyslu získal reálné východisko.

Likvidace reálné státnosti členských, hlavně menších zemí EU má být v evropské ústavě kromě zásadního omezení jejich politických pravomocí, významného rozšíření rozhodování kvalifikovanou většinou a rozmanitých způsobů faktického paralyzování jednomyslného rozhodování rovněž dosaženo zásadním posílením tzv. regionalizace Evropské unie. Návrh ústavy označuje regiony jako „fundamentální struktury“¹⁸⁾ a zdánlivě významně posiluje jejich mocenské postavení. To vyplývá z pravomocí tzv. Výboru regionů jako poradního orgánu Evropského parlamentu, Rady ministrů a Evropské komise zejména v případech tzv. přeshraniční spolupráce.¹⁹⁾ Výbor regionů musí svá stanoviska předkládat Evropskému parlamentu, Radě ministrů a Evropské komisi. Postavení regionů má v rámci EU klíčovou strategickou povahu. Regiony si mohou oprávněně nárokovat obsáhlejší zapojení do rozhodovacích procedur EU. Podle ústavy Evropské unie může výbor regionů podávat žaloby u Evropského soudního dvora.²⁰⁾ Regiony se jednak zdánlivě dostávají do postavení značně autonomních subjektů, významným způsobem odstraňujících své ústavněprávní začlenění do demokratických států, a tím jejich demokratickou státnost jako takovou. Regiony tak ale v evropské ústavě závažně oslabují záruky práv a svobod občanů svou vzrůstající závislostí na rozhodování převážně velmi nedemokratických institucí Evropské unie.

Ve srovnání se zdánlivě silicím mocenským vlivem regionů, jenž ve skutečnosti v ústavě EU znamená výrazné posílení jejich přímé závislosti na nedemokratické institucionální struktuře Evropské unie a souběžné podkopání státnosti členských států, tedy i skutečných demokratických záruk práv a svobod občanů, se v ústavě výslovně minimalizuje vliv parlamentů členských států na rozhodování EU. Ty sice mají právo vznášet námitky proti legislativním návrhům Evropské komise. Mohou komisi upozornit na překračování jejich legislativních pravomocí. Jestliže se na takovém upozornění shodne třetina tzv. národních parlamentů, musí

Evropská komise předložit zdůvodnění, kde uvádí, proč se domnívá, že daný legislativní návrh není v rozporu s jejími pravomocemi. Komise ale vůbec není povinna námitky parlamentů respektovat a řídit se jimi. Evropská rada je nadto může nedemokraticky pojatou kvalifikovanou většinou založenou na většině obyvatel EU kdykoli zamítnout.²¹⁾

Dalším ústavně zakotveným způsobem likvidace státnosti členských zemí EU jsou pravidla tzv. posílené spolupráce více členských zemí v jakékoliv oblasti. Ta ale může vzniknout jedině tehdy, podporuje-li cíle EU, chrání její zájmy a posiluje její integrační proces.²²⁾ Posílená spolupráce se například od dubna letošního roku ve výrazně protiamerickém duchu namířeném proti NATO uskutečňuje pod označením *strukturovaná spolupráce* na poli společné bezpečnostní, tj. obranné politiky v podobě přípravy vzniku obranné unie mezi Německem, Francií a jejich dvěma nejposlušnějšími satelity, tedy Belgií a Lucemburskem. Tyto federalisticky zaměřené země tak stavějí ostatní státy před – v rámci textu ústavy – neřešitelný problém vytváření jednosměrných mocenských protiamerických ohnisk Evropské unie. Zároveň tímto svým krokem pokračují v postupném odstraňování zbytků reálné existující státnosti ostatních členských států EU ve prospěch takto budované nadstátní dirigistické struktury, ovládané německo-francouzskou mocenskou hegemonií.

Závěrem lze na základě předcházejících zjištění souhrnně konstatovat, že přijetím navrhované tzv. ústavní smlouvy by se Evropská unie stala právně nevratným způsobem jakýmsi nadstátním útvarem, účinně odstraňujícím ústavní svrchovanost, tedy reálnou státnost členských demokracií, a tím záruku občanských práv a svobod. Tento dirigisticko-korporativisticky spravovaný, demokraticky nekontrolovatelný, svobodu a demokracii Evropy nahrazující byrokratický kolos by byl s největší pravděpodobností řízen německo-francouzským mocenským tandemem s podporou přidružených vazalských zemí.

Jestliže bude text ústavy nyní probíhající mezivládní konferencí přijat bez zásadních změn, Evropská unie se tímto rozhodnutím ocitne v nezadržitelném konfliktu s převažující evropskou realitou, tedy s rozrůzněnou pluralitou evropských demokracií a jejich po tisíciletí utvářených státních tradic. Evropská unie se tak v neposlední řadě dostane do očividného protikladu a střetu s dlouhodobě osvědčenou českou tradicí pojetí demokraticky založené, nikoli nadnárodní a nadstátní evropské jednoty, nýbrž svobodné, na zásadě rovnoprávnosti malých a velkých národů a demokratických států. Vyrůstající nikoli dirigisticky přes hlavy občanů, ale z historicky vytvářené stabilní plurality a rovnoprávnosti evropských demokracií a jejich svobodně vznikajících, přirozených uskupení.²³⁾

Pokaždé, kdy se v evropských dějinách dostala tato charakteristicky česká tradice evropské jednoty do konfliktu s evropsky úpadkovým, dočasně převažujícím mocenským úsilím dirigisticky zcentralizovat Evropu, Evropa a svět se vždy ocitly na pokraji a počátku nezadržitelného celoevropského a posléze světového střetu a následně válečné konflagrace.

Pomůže „hvězdný štít“ Spojeným státům

v boji proti zbráním hromadného ničení?

Teroristické útoky ze dne 11. září 2001 změnil zásadním způsobem svět zahraniční a bezpečnostní politiky Spojených států a jejich spojenců. Lze říci, že tato změna spočívá především v urychlení vnitřní reformy Severoatlantické aliance, která se stále ještě přizpůsobuje změnám bezpečnostních hrozeb, jimž bude muset čelit v postbipolárním světě.¹⁾ Šíření stability i odpovědnosti Aliance „out of area“, boj proti terorismu a boj proti rozšiřování zbraní hromadného ničení představují nové priority NATO.

PETR ANDĚL

V souvislosti s narůstajícím, nedemokraticky postupujícím svazováním Evropy, jež nyní vyústuje do tzv. evropské ústavy, se přirozeně vyhranil konflikt jak mezi starou Evropou německo-francouzského ovládní Evropské unie a tradičními evropskými demokraciemi, tak mezi stále méně demokratickým tvrdým jádrem Evropské unie a USA. Tím je v sázce samotný smysl existence NATO jako hlavní záruky účinné existence politického a bezpečnostního transatlantického jádra světové demokratické civilizace. V dané souvislosti je příznačná a nanejvýš alarmující faktická oficiální podpora Evropské unie palestinskému terorismu jako demokratickou civilizaci ohrožujícímu ohnisku světového terorismu na Blízkém východě. Centrální kontinentální mocnosti Evropské unie souběžně systematicky podvazují americkou protiteroristickou politiku v Iráku a její úsilí o postupnou stabilizaci středovýchodního válečného a teroristického prostředí. Evropská unie se svou zahraniční politikou v tomto dlouhodobém úsilí čím dál zjevněji spojuje s ruskými a čínskými velmocenskými snahami. Přijetím navrhované evropské ústavy by se tato katastroficky zaslepená zahraničněpolitická orientace Evropské unie stala zevnitř nezměnitelnou.

V zájmu přežití svobody a demokracie Evropy, a právě tak v zájmu evropského a světového míru na svobodných demokratických základech je ze všech uváděných důvodů nezbytné navrhovanou Smlouvu zřizující Ústavu pro Evropu zamítnout. Jedině tak lze v nynější vystupňované evropské krizi reálně umožnit ozdravný návrat našeho světadíle ke skutečně demokratickým tradicím jeho sjednocování a zároveň k věrohodné a životně nezbytné obnově euro-amerického společenství jako přirozeného euro-atlantického jádra demokratické civilizace.

Praha, listopad 2003

mbednar@lorien.site.cas.cz

¹⁾ Jan Zahradil, Proč jsem opustil Konvent, Lidové noviny, 3. 7. 2003.

²⁾ Draft Treaty establishing a Constitution of Europe, Brusel, 18. 7. 2003, CONV 850/03, s. 7.

³⁾ Tamtéž, s. 10.

⁴⁾ Tamtéž.

⁵⁾ Tamtéž, s. 23.

⁶⁾ Tamtéž.

⁷⁾ Tamtéž.

⁸⁾ Tamtéž, s. 154.

⁹⁾ Tamtéž.

¹⁰⁾ Tamtéž, s. 155.

¹¹⁾ Tamtéž, s. 158.

¹²⁾ Tamtéž, s. 160.

¹³⁾ Tamtéž, s. 10.

¹⁴⁾ Tamtéž.

¹⁵⁾ Tamtéž, s. 11.

¹⁶⁾ Tamtéž, s. 14; srv. Rupen Raithatha, The EU Constitution and the Democratic Deficit, The European Journal, Volume 10, Number 8, July 2003, (5–7), s. 6.

¹⁷⁾ Draft Treaty establishing a Constitution of Europe, Brusel, 18. 7. 2003, CONV 850/03, s. 8.

¹⁸⁾ Tamtéž, s. 7.

¹⁹⁾ Tamtéž, s. 197.

²⁰⁾ Tamtéž, s. 231.

²¹⁾ Tamtéž, s. 227.

²²⁾ Tamtéž, s. 37.

²³⁾ Miloslav Bednář, Evropská tyranie – Česká státní idea, Evropská unie a demokratická civilizace, Centrum pro politiku a ekonomiku, Praha 2003, passim.

O jejich smysluplnosti i o oprávněnosti další existence Aliance pak přesvědčili širokou veřejnost především sami teroristé. Přes nesouhlas některých evropských spojenců s válkou v Iráku, přes spory o budoucí roli evropského křídla NATO a jeho podílu na boji proti terorismu, NATO našlo znovu svůj smysl.

Boj proti terorismu a snaha zamezit rozšiřování vlastnictví zbraní hromadného ničení se však v období po 11. září 2001 staly především klíčovými bodem zahraniční politiky USA. Spojené státy tak prosazují tento cíl vlastními silami a prostředky, protože jej považují za tak důležitý, že nehodlají riskovat zdržení při jeho projednávání se spojenci. Spojené státy se tak nezávisle na NATO i ve spolupráci se spojenci snaží prosadit jeden ze svých klíčových národních zájmů, zajištění bezpečnosti vlastních občanů. Ti jsou však stále více znepokojeni faktem, že některé ze zemí tzv. osy zla vyvíjejí nebo již vlastní zbraně hromadného ničení.

Tyto zbraně ale krom přímého ohrožení amerických občanů mohou poškodit Spojené státy i nepřímě. Čím více zemí třetího světa, potenciálně nepřátelských USA, bude tyto zbraně vlastnit, tím více se bude snižovat schopnost Spojených států podnikat přímé vojenské intervence k prosazení svých zájmů v zahraničí. V některých částech světa by to mohlo znamenat i podstatné omezení možnosti bojovat proti tamním základnám mezinárodního terorismu, budou-li tyto chráněny vládnoucím režimem vlastním zbraně hromadného ničení.

Spojené státy proto vyvíjejí maximální snahu, aby zamezily šíření zbraní hromadného ničení a aby přiměly ty země, které jimi již disponují, k tomu, aby se těchto zbraní do budoucna vzdaly. Nejtvrdší a nejradikálnější přístup volí USA pocho-pitelně při jednání se státy tzv. osy zla,²⁾ které jsou otevřené nepřátelské USA. Válka v Iráku byla jasně zdůvodněna jako preventivní akce, mající za cíl znemožnit vy-

soce nespolehlivému politickému režimu vydírat svět vlastnictvím zbraní hromadného ničení.³⁾ Dalšími zeměmi na pořadníku, čekajícími na zúctování, jsou Irán a Severní Korea. Právě poslední z jmenovaných však představuje i pro americkou vojenskou moc poměrně velký problém.

Předpokládá se, že Severní Korea již vlastní několik kusů jaderných zbraní, a obecně známo je i to, že vyvíjí nosiče těchto zbraní, balistické rakety Taep'odong 1 a 2.⁴⁾ Jde navíc o velice uzavřenou zemi, která stojí takřka mimo mezinárodní obchod i mezinárodní společenství. Její uzavřenost znemožňuje průnik informací o stavu severokorejské společnosti do zahraničí, a naopak. Lze proto jen obtížně předpokládat, k jakým účelům by byl vládnoucí režim schopen použít své zbraně hromadného ničení. Nelze učinit ani odhad, jak dlouho se tento režim udrží u moci. Jisté je jen to, že při vyjednávání s ním nelze použít mezinárodních hospodářských sankcí jako nátlakového prostředku. Pokud tedy opravdu Spojené státy chtějí přimět Severní Koreu k ukončení jejího jaderného programu, stojí právě teď před těžkou volbou. S největší pravděpodobností budou muset použít hrozbu vojenské síly. Hrozit Severní Koreji, disponující velikou vojenskou silou spolu s blížě nepotvrzeným počtem několika kusů jaderných zbraní, však znamená také hodně riskovat. Severokorejský režim dosáhne svými raketami spolehlivě nejen k americkým vojákům rozmístěným v Jižní Koreji a v Japonsku (obě tyto země by mohl vážně poškodit, a tím i nabourat světovou ekonomiku), ale pravděpodobně má v dosahu svých raket i část území USA, především ve státě Aljaška a na západním pobřeží.

Zdá se proto velmi pravděpodobné, že USA vyčlení do budoucna dostatek finančních prostředků, které by jim umožnily vyvinout praktický systém protiraketové obrany amerického kontinentu a zdokona-

lit již existující systémy, které chrání omezená území, kde operují americká vojska, a které též chrání území některých spojenců USA.⁵⁾ Tyto obranné systémy mohou být chápány jako pojistka proti použití zbraní hromadného ničení v případě konfrontace s některým ze států třetího světa, nebo v případě, že se teroristé zmocní raketové technologie těchto států a budou ji chtít zneužít. Měl by též ochránit území USA, kdyby proti němu byla odpálena nějaká raketa omylem.

Logické je však i to, že význam protiraketových obranných zařízení, chránících omezená území i těch chránících celý americký kontinent, vzroste, pokud USA ustoupí a nepodniknou další kroky k zastavení severokorejského jaderného programu.

V případě, že USA nezasáhnou vojensky v Koreji nebo jinak Severní Koreu nepříměji k ukončení jaderného programu, dojde s největší pravděpodobností ke zvýšení napětí v oblasti Dálného východu. Toto napětí pak přiměje Japonsko a Jižní Koreu, aby v rámci zachování rovnováhy sil usilovaly o výrobu vlastní jaderné zbraně. Nuklearizace Dálného východu by pak představovala další hrozbu světovému míru. U každé z těchto nových potenciálně jaderných zemí by pak samozřejmě enormně vzrostl zájem o vývoj prostředků protiraketové obrany a jejich instalaci. Lze předpokládat i to, že Japonsku a Jižní Koreji by mohly s budováním obrany pomoci Spojené státy, které mají v tomto oboru zatím jedinečné zkušenosti.⁶⁾ Pokud by byly systémy protiraketové obrany aplikované v těchto zemích vyso-

ce spolehlivé, mohly by teoreticky i snížit tlak na jejich nuklearizaci. Toto je však zatím příliš nereálné. Současné systémy protiraketové obrany dokáží likvidovat jen velmi omezený počet útočících raket, mnohem menší než ten, který ohrožuje území Jižní Koreje. Se stoupající geografickou vzdáleností však klesá i počet raket s patřičným doletem, kterými potenciální nepřítel disponuje, a tak lze konstatovat, že v případě odpálení jedné či dvou raket na Spojené státy lze spoléhat na to, že je systém obrany zachytí.

Současná korejská krize tak bez ohledu na svůj výsledek přispěje k rozšíření a oživení myšlenek na sestavení funkční protiraketové obrany, které vznikly v padesátých letech v USA⁷⁾ a v SSSR a které byly do dokonalosti dovedeny ve Spojených státech ve funkčním období prezidenta Ronalda Reagana. Ten se pokoušel o zastrašení SSSR pomocí projektu Strategické obranné iniciativy, tzv. „hvězdných válek“. Šlo o velmi ambiciózní, a tudíž jen těžko realizovatelný projekt stoprocentní účinné obrany proti masivnímu útoku všech sovětských balistických raket.⁸⁾ Současné plány na výstavbu protiraketové obrany si kladou ve srovnání s touto iniciativou jen skromný cíl.⁹⁾ Jde o zachycení několika raket odpálených omylem, nebo odpálených některým nepřátelským státem „osy zla“. Jde o to zlikvidovat 4–15 současně vypuštěných raket. To se dnes zdá již technicky proveditelné. Taková obrana by takřka znehodnotila jaderný potenciál Severní Korey a dalších zemí vyvíjejících jaderné zbraně vzhledem ke Spojeným státům, ale nijak by nenarušila rovnováhu strategických sil

mezi USA a Ruskou federací, protože by byla neúčinnou obranou proti podstatně většímu jadernému potenciálu Ruské federace.

Protiraketová obrana, ať už jde o obranu celého kontinentu, a nebo jen omezeného území, bude mít již velmi brzy pro Spojené státy velký význam při přesvědčování zemí, které vlastní velmi omezený počet balistických střel delšího doletu k tomu, aby se vzdaly zbraní hromadného ničení, a umožní Spojeným státům zachovat si jistou schopnost intervence i vůči zemím vybaveným zbraněmi hromadného ničení a jejich nosiči. Dodá též USA nespornou výhodu při jednání s ostatními jadernými velmocemi, protože vlastnictví jaderných zbraní i vlastnictví funkčního systému obrany proti balistickým raketám je velice prestižní a zcela unikátní záležitostí. Spojené státy jsou zatím jedinou supervelmocí, která si může dovolit o ně usilovat. Zachová si tak nespornou výhodu být vždy o jeden krok napřed před ostatními velmocemi, a nakloní tak rovnováhu strategických jaderných sil ve svůj prospěch, aniž by musela vyhrožovat novými ofenzivními jadernými zbraněmi.

Tato prestižní obrana se USA vyplatí zřejmě i tehdy, pokud nebude možno prokázat její spolehlivou funkci. Již pouhý fakt, že je brána vážně, ovlivňuje rozhodování relevantních osobností doma i v zahraničí.

Zároveň může existence systému protiraketové obrany amerického kontinentu vyslat i silný signál jediné z jaderných mocností, která by si v budoucnu mohla dovolit snahu o konfrontaci s USA, Číně.

Čínská lidová republika nijak nezakrývá fakt, že hlavní překážkou zlepšení vzájemných vztahů se Spojenými státy je odhodlání USA bránit Tchaj-wan před pokusy o jeho násilné sjednocení s kontinentální Čínou. ČLR proto jen velmi nerada naslouchá zprávám o budování obrany proti balistickým raketám v USA. Tato obrana totiž snižuje prestiž ČLR jako jaderné velmoci v očích Američanů. Ve svém důsledku pak může vést i k prodloužení amerického odhodlání bránit Tchaj-wan.¹⁰⁾

Protiraketová obrana USA, onen legendární „hvězdný štít“, však rozhodně může odradit mnoho států, které se snaží o změnu stávajícího mezinárodního pořádku, vyhovujícího USA jako jedinému současnému supervelmoci. Odradí je od pokusu o vývoj zbraní hromadného ničení i balistických raket jako jejich nosičů. To proto, že nebudou schopny překonat převahu USA ve strategických útočných i obranných zbraních, která USA učiní odolnými proti útokům balistických raket. Nelze však očekávat, že protiraketová obrana odradí od výroby zbraní hromadného ničení a jejich nosičů rozvojové země, jež chtějí v první řadě zapůsobit na své sousedy a zjednat si mezi nimi respekt.

Jasně je samozřejmé i to, že protiraketová obrana nebude nikdy schopna zamezit teroristickým útokům ani pašování chemických či biologických zbraní. Nebude také schopna zasáhnout proti raketám odpáleným z ponorek nebo proti střelám s plochou dráhou letu letícím nízko nad terémem. Tyto zbraně jsou však tak náročné na vývoj, že lze pochybovat o tom, že se je podaří získat některým zemím současně nebo budoucí „osy zla“. A o vyspělých zemích, které danými technologiemi disponují, je známo především to, že jejich prioritou je udržování dobrých vztahů se Spojenými státy.

Nelze se proto divit, že Spojené státy přistoupily k realizaci výstavby protiraketové obrany a vypověděly smlouvu ABM.¹¹⁾ Protiraketová obrana jistě zvýší nejen prestiž, ale i bezpečnost USA a pravděpodobně i prodlouží období, po které budou USA považovány za jedinou supervelmoc dominující současnému světu. Dojde tak dodatečně i k ospravedlnění ohromných finančních prostředků, které byly až doposud vydány na výzkum technologií Američany tradičně kontroverzně přijímané protiraketové obrany. Rozhodnutí, zda přistoupit k výstavbě protiraketové obrany amerického kontinentu, mělo být původně učiněno v prezidentském období vlády Williama Jeffersona Clintona, Clintonův tým jej však pro velkou složitost problému odložil. Definitivní ano pak bylo vyřčeno za vlády George Bushe mladšího a lze jen očekávat, že v souvislosti s vývojem ve světě bude toto rozhodnutí dále utvrzováno a upevňováno.

○

petr_andel@yahoo.com

¹⁾ Fakt, že teprve v období po skončení studené války, bezprostředně po provedení teroristických útoků 11. září byl poprvé v dějinách NATO uveden do činnosti článek 5 Severoatlantické smlouvy zavazující spojence ke kolektivní obraně, jasně vypovídá o tom, jak hluboce se Aliance změnila po pádu komunismu. (Ronald D. Asmus, *Opening NATO's Door: How the Alliance Remade Itself for a New Era*, Columbia University Press, New York 2002, str. XV).

²⁾ Američtí strategové a státníci se domnívají, že z těchto zemí pochází většina bezpečnostních rizik, kterým musí čelit. Jde o země otevřeně nepřátelské USA, snažící se získat zbraně hromadného ničení, a pravděpodobně také skrytě podporující mezinárodní teroristická hnutí. Patří mezi ně Írán, Severní Korea a dříve i Irák.

³⁾ Téma iráckých zbraní hromadného ničení bude zřejmě ještě hodně diskutováno. V současné době lze jen těžko odhadnout, byla-li jejich hrozba záměrně zveličena. Známé je však to, že důvodů pro intervenci bylo více, od snahy odstranit vládnoucí režim, až po pokus o politickou přestavbu regionu Blízkého východu, který je strategickým dodavatelem energetických surovin. Hrozba zbraní hromadného ničení však byla záměrně zmiňována nejčastěji, protože se na její závažnosti a naléhavosti shodovalo nejvíce zemí ve světě. Byla proto zdůrazňována jako nejnižší možný jmenovatel společné akce proti iráckému režimu.

⁴⁾ Taep'o-dong 1 má odhadovaný dolet 2800 km a Taep'o-dong 2–4000 km. V případě technického zdokonalení by mohl předpokládaný dolet T.2 stoupnout až na 10 000 km. Obě rakety, spolu s jejich možnými modifikacemi, jsou však zatím ve stadiu vývoje. Odhaduje se, že Severní Koreji potrvá 15 let, než budou tyto rakety schopny nést zbraně hromadného ničení. <http://www.fas.org/irp/threat/missile/rumsfeld/toc.htm>

⁵⁾ Systémy protiraketové obrany USA lze rozdělit na ty, které mohou chránit území celých Spojených států, a ty, které chrání jen určité oblasti. Ty poslední jmenované mají v názvu obvykle slovo theater (válčiště). Systémy chránící celé USA jsou podstatně složitější a náročnější, v praxi ještě nikdy nebyly vyzkoušeny v boji. Obecně je lze označit za strategické obranné systémy. Zatím jsou převážně ve fázi výzkumu. Realizován byl jen systém Sentinel (roku 1975) a v současné době probíhá práce na realizaci National Missile Defense, která se po nástupu administrativy G. Bushe ml. přejmenovala na Ground Based Midcourse Defense. Změna názvu pravděpodobně odráží i snížení technických nároků, kladených na program. Taktické obranné systémy, chránící omezené území (válčiště), již byly v praxi vyzkoušeny. Rozdělují se na pozemní a námořní, dále se člení do kategorií dle technických parametrů. Nejznámějším z nich se stal systém protivzdušné obrany Patriot 1 a 2, a to především díky jeho použití Spojenými státy ve válkách proti Iráku roku 1991 a 2003.

⁶⁾ Přesněji, mají v tomto oboru nejvíce zkušeností, protože vynaložily na vývoj protiraketové obrany nejvíce prostředků, následuje Ruská federace, jako dědic SSSR, který disponoval vlastním obranným protiraketovým zařízením v okolí Moskvy. USA však již jako jediná supervelmoc překročily k zahájení výzkumů možností chránit před útokem celý kontinent.

⁷⁾ Myšlenka na obranu proti balistickým raketám je pravděpodobně stejně stará jako tyto

rakety. Realizována byla však až v době, kdy věda poskytla potřebné technologie, které byly mnohem náročnější než samotná výroba útočících raket. Americké systémy strategické obrany 50. a 60. let: Nike-Zeus, Nike-X, Safeguard a Sentinel byly založeny na principu vyslání tzv. antirakety s jadernou hlavicí do blízkosti útočící rakety, která měla být likvidována (i v případě nepřesného navedení antirakety) jadernou explozí. V praxi realizován byl ale jen systém Sentinel, umístěný na základně amerického letectva Grand Forks. Do provozu byl uveden v říjnu 1975 a již za dva měsíce rozhodl Kongres o zrušení tohoto systému, jako drahého a neefektivního. (James M. Lindsay, Michael E. O'Hanlon, *Defending America: The Case of Limited National Missile Defense*, Washington D. C., Brookings Institution Press 2001, str. 3).

⁸⁾ Systém Strategické obranné iniciativy (SDI) se opíral o technologie umístěné v kosmu i na povrchu země. Využití antiraket, odpalovaných ze země, doplňoval použitím zbraní střílejších malých projektilů s velkou kinetickou energií, umístěných na oběžné dráze. Jeho hlavním posláním v budoucnu však mělo být vyvinutí laserových, mikrovlnných a jiných zbraní, pracujících s koncentrovanou energií, která by mohla ničit startující rakety na vzdálenosti tisíců kilometrů již několik okamžiků po jejich startu. Tento systém měl být schopný v okamžiku také zlikvidovat všechny nepřátelské družice a protivníka tak „oslepit“. SDI byla pokusem o vývoj třívrstvé strategické obrany, kde každá z vrstev likvidovala rakety v jiné části jejich trajektorie a využívala k tomu odlišných technologií. SDI byla však kritizována jako příliš drahá a technicky nerealizovatelná, protože náklady na její výstavbu by byly smysluplné vynaloženy jen v případě její účinnosti velmi blízké 100 %, čehož nebylo možno s použitím dostupných technologií dosáhnout. (Report to the Congress on the Strategic Defense Initiative, vydala SDIO, duben 1987/ Robert Bowman, *Star Wars: A Defense Insiders Case Against the Strategic Defense Initiative*, Los Angeles, Ca, USA, Jeremy P. Tarcher, Inc 1986).

⁹⁾ Ustupují od futuristických plánů na využití laserové a mikrovlnné technologie a vrací se opět k principu použití antiraket, tentokrát však bez jaderné hlavice.

¹⁰⁾ USA mohou ČLR velmi znepríjemnit dobývání Tchaj-wanu, pokud tomuto ostrovu poskytnou nejmodernější protiraketovou a protiletčkovou obranu.

¹¹⁾ Smlouva Anti Ballistic Missile Treaty, podepsaná roku 1972 USA a SSSR, omezila možnosti budování funkční strategické protiraketové obrany pro obě strany, aby tak navždy zůstala zachována přibližná rovnováha strategických jaderných sil mezi oběma supervelmocemi. Byl by tak zajištěn i trvalý mír mezi nimi, protože za podmínek rovnováhy strategických sil by bylo pro obě supervelmoci sebevražedné pustit se do otevřeného vojenského konfliktu. Po skončení studené války i po rozpadu SSSR byla smlouva v hrubých rysech respektována až do roku 1999, kdy schválil americký Kongres zákon o národní protiraketové obraně. Po následných bezvýsledných jednáních s Ruskou federací, která proti porušení smlouvy ABM protestovala, Spojené státy smlouvu 13. prosince 2001 vypověděly a ta do šesti měsíců pozbyla platnosti.

Antiamerikanismus a *Le Monde Diplomatique*

(SVĚT DIPLOMACIE)

Le Monde Diplomatique má ve Francii i ve světě pověst jednoho z vůbec nejvýznamnějších a nejagresivnějších vektorů francouzského antiamerikanismu. Na konferenci pořádané v roce 2002 pařížským Institut d'histoire sociale (Institut sociální historie) označil historik Frédéric Mairé tento měsíčník za nejlepšího nepřítele Ameriky.¹⁾ Vincent Dollier ve speciálním čísle časopisu *L'Histoire* z roku 2000, věnovaném analýze antiamerikanismu ve Francii, zase psal o křížové výpravě *Le Monde diplomatique* proti Spojeným státům.²⁾ Existenci anglosaského povědomí o neutuchající kritice USA ze strany tohoto periodika dokládá zmínka amerického týdeníku *Newsweek* z ledna 2000: *Ve skutečnosti je antiamerikanismus méně rozšířený, než se říká [...] Evropané nejsou hloupí. Mimo členy redakční rady Le Monde diplomatique málokdo sní o evropské rivalitě s vojenskou či politickou mocí Spojených států.*³⁾ Odkud se tento antiamerický diskurz vzal? Jakou argumentaci používá? Kdo jsou jeho hlavní nositelé?

Kritický postoj k americké civilizaci dostal *Le Monde diplomatique* do vínku od svého zakladatele Huberta Beuve-Méryho, otce deníku *Le Monde*, jenž svůj vztah k USA popsal ve čtyřicátých letech těmito slovy: *Pro Francii představují Američané opravdové nebezpečí. [...] Mohou nám překazit provedení potřebné revoluce. Jejich materialismus nedosahuje ani tragické velikosti totalitárního materialismu. I když opravdově uctívají ideu Svobody, necítí potřebu osvobodit se z pout, ve kterých je svírá jejich kapitalismus.*⁴⁾

Původně měsíčník s nízkým nákladem (v roce založení 1954: 2000 exemplářů) a malým rozsahem (osm stránek) se po pomalém rozjezdu stal na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let nejprestižnějším zahraničněpolitickým periodikem ve Francii. Počet jeho odběratelů ještě prudce stoupl v polovině osmdesátých let, kdy se k němu přimkla část čtenářů *Le Monde*, zklamaných příklonem tohoto deníku k liberálním hodnotám. Vzestupný trend pokračoval i v devadesátých letech. V srpnu 1992 se prodalo 239 000 výtisků, o deset let později to bylo už 359 680 výtisků.⁵⁾

Le Monde diplomatique od počátku neskrýval své akademické ambice: texty v měsíčníku doprovází poznámkový aparát a jádro jeho příznivců tvořili a tvoří vysokoškolsky vzdělaní Francouzi (67,8 procenta předplatitelů v roce 1985, 75 procenta v roce 1998⁶⁾ v produktivním věku (v roce 1985 59 procent příznivců má méně než 34 let – ti zůstávají věrní: v roce 1998 je 81 procento čtenářů mladších 50 let), většinou příslušníci středního stavu – státní zaměstnanci (1985: 57,9 procenta, 1998: 55 procent). Měsíčník patří mezi populární periodika zejména u středškolských a vysokoškolských pedagogů, což dále zvýrazňuje dosah prezentovaných analýz a názorů.

V roce 2003 vychází *Le Monde diplomatique* v 17 papírových vydáních ve 13 jazycích a v 9 různojazyčných internetových podobách. Jde tedy o vlivné médium nejen ve frankofonním světě.

Éra Clauda Julieny

Na jeho úspěchu i profilu se zásadním způsobem podepsal vedoucí redaktor (od 1973) a později ředitel (1982–1990) měsíčníku Claude Julien, původně zaměstnanec *Le Monde* (působil jako zástupce vedoucího a později jako vedoucí v zahraničním oddělení tohoto deníku v letech 1960–1971). Pod jeho vedením se z *Le Monde diplomatique* stal *pivot „tiers-mondisme“ ve Francii*,⁷⁾ zaměřující se soustavně na kritiku vnější i vnitřní politiky Spojených států.

Analýzujeme-li Julienovu produkci v – pro měsíčník přelomových – 80. letech, narážíme na dvě hlavní argumentativní linie. Julien nejdříve opakovaně ukazoval prstem na prezidenta Reagana, kterého popisoval buď jako náboženského fanatika, *definujícího teologicky svou „křížovou výpravu za svobodu“*,⁸⁾ nebo jako poněkud slaboduchého politika, *legendárního svou neschopností porozumět problému a zajímat se o detaily*. Tuto katastrofální kombinaci osobnostních předpokladů doplnil Reaganův zahraničněpolitický tým, dominovaný hlavně Jeane Kirkpatrickovou, velvyslankyní USA při OSN, *paranoidně svalující všechny problémy v rozvojovém světě na „sovětsko-kubánskou subverzi“*⁹⁾ a vedoucí politiku *zavrtělého nepřátelství všemi směry*.¹⁰⁾ Na teoretickém základě jejího rozlišení (nepřijatelné komunistické totalitární státy na jedné straně, tolerovatelné pravcové autoritářské státy na druhé) pak Reaganova administrativa *podporuje diktatury, jež jednoho dne nahradí režimy nepřátelské k západním demokraciím.*¹¹⁾ Zdůvodňuje

*opatření Mezinárodního měnového fondu pro finanční ozdravení zadlužených zemí, které díky této takzvané pomoci klesají ještě hlouběji. Podřizuje na základě falešných argumentů všechny světové rozdíly jediné reálné či vymyšlené rovnováze Východ–Západ. Rádoby racionálně vysvětluje zintenzivnění hromadění zásob jaderných zbraní.*¹¹⁾ V tomto odstavci úvodníku z února 1984 Julien shrnul dominantní motivy diskursu *Le Monde diplomatique* v době pomalu končící studené války, doplněné většinou odkazy na Írán a Chile (zavražděný chilský prezident Allende byl v sedmdesátých a osmdesátých letech jednou z nejčastěji zmiňovaných obětí kriminální americké zahraniční politiky).

Za nemorální Reaganovou zahraniční politikou se podle měsíčníku skrývaly zájmy velkého byznysu; Claude Julien v osmdesátých letech pomohl významnou měrou etablovat na francouzské intelektuální scéně kritiku neoliberalismu, *ohrožujícího samotnou podstatu demokracie*.¹²⁾ Julien ve svých analýzách znovu a znovu podtrhával základní znak neoliberalismu, který šíří víru „každý jen pro sebe“, *ničí lidskou solidaritu, na níž spočívá životnost společnosti, vše podřizuje takzvaným ekonomickým zákonům, odmítá každý ideál, který by se odvážil postavit se kapitalistickému materialismu*.¹³⁾ V mezinárodním měřítku neoliberalismus *kultivuje nerovnost mezi Severem a Jihem*, a ukazuje tak paradoxní tvář triumfu moderny založeného na sociálním regresu.¹⁴⁾

Devadesátá léta

V devadesátých letech *Le Monde diplomatique* pod vedením nového šéfredaktora Ignacia Ramoneta navázal na témata nastolená Julienem. Ještě než se měsíčník v druhé polovině devadesátých let definitivně zaměřil na boj proti *dábelské mašinérii globalizace*,¹⁵⁾ řízené Amerikou, opakovaně ve svých analýzách čtenářům předkládal obraz Spojených států ve fázi úpadku. V červnu 1992 se důkladně věnoval této *supervelmoci podmlené sociálním rozvratem*.¹⁶⁾

Prestížní amerikanistka Marie-France Toinetová z pařížského Sciences-Po nejdříve analyzovala katastrofické následky *reaganomics*, vedoucí k astronomickému zadlužení Spojených států. Více než desetiletí trvající vláda republikánů v USA také nastolila *státní rasismus* a zanechala za sebou zemi rozpolcenou sociálními nerovnostmi. Toinetová načrtla opravdu černou vizi americké reality: *kriminalita narůstá vysokým tempem [...], vzdělávací systém je rozvrácen, kojenečká úmrtnost v některých městech dosahuje děsivých hodnot [...], všude jsou drogy a i v centru měst narazíte na tak zdevastované čtvrti, že se ptáte, zda nebyly vybombardovány*. Autorka zakončila poeticky – je zřejmé, že král je nahý a Amerika vykrváčená. Na otázku proč? Marie-France Toinetová odpověděla ve svém článku poukazem na likvidaci státu v konzervativci ovládaných USA: *Stát je morálně v ruinách. Prohlašují o něm, že nemá žádný význam, že je perverzní; rozvoj prý umožní jen „neviditelná ruka“ (trh).*

V tomto typu úvah po zbytek devadesátých let pokračoval Loïc Wacquant, další známý přispěvatel Le Monde diplomatique, „boxující sociolog“, dnes profesor na UC-Berkeley. Ve svých článkách brilantně zachytil vztah mezi *odumíráním sociálního sektoru státu a narůstáním moci jeho trestní složky*¹⁷⁾ nebo na jiném místě artikulaci mezi *úmyslnou atrofii sociálního státu, jíž odpovídá hypertrofie trestního státu*.¹⁸⁾ Spojené státy podle Wacquanta do důsledků aplikovaly foucaultovskou devizu moderního státu *surveiller et punir* – tedy hlídat a trestat. Pro zajištění zdání bezpečnosti se americké autority rozhodly *kriminalizovat „nebezpečné třídy“*¹⁹⁾ – rozuměj zejména černošskou mládež. Z amerických věznic se tedy stala novodobá ghetta. Tímto opatřením americká vláda zároveň uměle snížila nezaměstnanost – rizikovou populaci prostě přesunula za mříže.

Le Monde diplomatique ve svých analýzách na přelomu století ovšem nezapomínal na nuance a neodsuzoval americký systém globálně. Uznával, že ve Spojených státech existují méně a více postižené oblasti: epicentrem katastrofy je stát s *antisociální koncepcí individualismu*, s vedoucí *ropnou třídou*, s *nejvyšším počtem vykonaných poprav* – včetně nezletilých a mentálně retardovaných zločinců, posílaných na smrt jen v *Íránu, Nigérii, Pákistánu, Saúdské Arábii, Jemenu* a americkém státu, kde *vládne ignorance* – totiž Texasu. Takové místo si *logicky muselo vybrat za guvernéra loosera*, proslulého svým spojením s fundamentalistickou pravicí a známého svým *žoviálním antiintelektualismem* – George Walker Bushe.²⁰⁾

Amerika v našich hlavách

V předvečer amerických prezidentských voleb v roce 2000 pak věnoval Le Monde diplomatique celé číslo Spojeným státům – s hlavním titulkem *Amérique dans les têtes* (Amerika v hlavách). Ignacio Ramonet, šéfredaktor měsíčníku, ve shrnujícím článku nezapomněl explicitně připomenout tradiční antiamerické motivy: nejdříve krátkým exkursem do dějin Spojených států, ztělesňujících všechnu *vinu Západu*,²¹⁾ – *genocidních* (viz indiáni), *otrokářských* (viz černoši z Afriky), *expansionistických* (viz Mexiko), *koloniálních* (viz Portoriko).²²⁾ Jeho článek je opravdu vzorovou syntézou antiamerického diskurzu – Ramonet nevynechal žádné z hlavních témat kritiky Ameriky konce dvacátého století: analyzoval vojenskou, vědeckou, ekonomickou, kybernetickou nadvládu Spojených států v makro-světovém měřítku, vědrinovsky shrnuto americkou *hyperpuissance*.²³⁾ Zaměřil se i na dominanci na mikro-úrovni – totální amerikanizaci mentalit v globalizovaném světě díky ovládnutí obrazovek (americkou kinematografií označil Ramonet za *trojského koně v intimě našich mozků*) a médií vůbec tímto *neprůhledem s usměvavou tváří* či *čarodějem* nebo *novodobým hypnotizérem*. Francouzský žurnalista samozřejmě vedle imperialismu obrázků zmínil i kolonizaci žaludků. Ramonetův závěr?

To vše, zabalené v klamném obalu *svůdné rétoriky svobody volby a autonomie konzumenta, tlučené do hlavy obsesivní a vsudy-přítomnou reklamou [...] podle principu mít je být*, vede k *pasivní komplikitě poddaných*, kteří spokojeně snáší tento *laskavý útlak, tento lahodný despotismus*.

Situace se ale z perspektivy šéfredaktora Le Monde diplomatique jevila mnohem vážnější než kdy předtím – nejvyšší stadium dominance představuje totiž v ramonetovské dialektice *interiorizace*: americké civilizaci se podařilo konečně ovládnout i kód-jazyk, ve kterém se vytvářejí myšlenkové koncepty. Není už možné myslet jinak než v pojmech americké globalizace, Amerika se usídlila v našich duších a *opravdivým otrokem je ten, kdo se považuje za svobodného*.

Tuto *mentální kolonizaci*²⁴⁾ nejlépe vysvětlil ve stejném vydání zmiňovaný Loïc Wacquant spolu se svým učitelem, nejvlivnějším francouzským sociologem konce dvacátého století – Pierrem Bourdieu. Bourdieu proslul svou přesvědčivou analýzou mechanismů dominance v různých „*champs*“ – politik, částech sociální reality – od raného díla Les Héritiers (Dědici, 1964 – týká se přístupu ke vzdělání) přes La Noblesse d'État (Státní šlechta, 1989 – mechanismy ovládnutí státní správy) až po pozdní La Domination masculine (Mužská dominance, 1998). Společně s Wacquantem se Bourdieu pod tímto úhlem pustil do dekonstrukce americké nadvlády. Autoři především dešifrovali, kdo je *dominant* – tedy dominující, ovládající, univerzální norma v globalizovaném světě, a dospěli k následující definici: *komplexní a pochybná realita jedné určité historické společnosti se stala modelem a mírou všech věcí – totiž americká společnost postfordovské a postkeynesiánské éry. Tato jediná supervelmoc, symbolická Mekka planety Země je charakterizována promyšleným rozkladem sociálního státu a souvztažným hypernarůstáním trestního aparátu, zničením hyperborového hnutí a diktaturou koncepce firmy, založené pouze na „akcionářské hodnotě“ [...], všeobecnou nestabilitou zaměstnání a sociální nejistotou, považovanou za hlavní motor ekonomické aktivity*.²⁵⁾

Když si Bourdieu a Wacquant položili fundamentální otázku, jak došlo k univerzalizaci tohoto pojetí, našli odpověď v působení amerických „intelektuálních výzkumných ústavů“: *dominance schémat neoliberální ideologie se prosadila díky dvacetiletému úsilí konzervativních think-tanků*. Le Monde diplomatique na toto nebezpečí upozorňoval už dříve – například v květnu 1995 Serge Halimi, kmenový autor měsíčníku, psal o *stovkách malých sebestijých Machiavelů, hledajících [ve Washingtonu D.C.] svého Lorenza Medicejského. Čekají [...] a vysvětlují: [...] Až se dostaneme do Bílého domu, budeme moci začít realizovat náš konzervativní anti-New Deal*.²⁶⁾ V lednu 2001 se s nástupem Bushovy administrativy Newyorský Manhattan Institute, washingtonská Heritage Foundation, a zejména American Enterprise Institute konečně dočkaly. Jejich uchopení reálné moci však předcházela léta mravenčí

vytrvalé práce na budování své image expertů na vše možné, brilantně se vyjadřujících v *politologickém a ekonomickém píždinu*, obratně využívajících *mediálních infrastruktur*,²⁷⁾ aby nakonec tyto instituce dosáhly svého cíle: *přijetí svých (extremistických) tezí jako sémantických loci communes*,²⁸⁾ které dodávají *sociálním fantasmagoriím dominance zdání rationality*²⁹⁾ a neoliberalismu podobu *zákonitého završení evoluce všech národů*.

Serge Halimi v roce 1997 začal vyzývat k zamezení vítěznému tažení *pensée unique* (jednotného myšlení), produkovaného *think-tanky a představujícími velkou kapitalistickou transformaci konce století jako „nevyhnutelnou“*.³⁰⁾ Přirovnával diskurz *apoštolů globalizace ke stalinské doxa padesátých let* a volal intelektuály k *neodkladnému odporu*. Roli *chercheur engagé* (angažovaného vědce) v opozici vůči think-tankovým expertům opět nejpřesvědčivěji definoval Pierre Bourdieu. Ten označoval společenské vědy za *věřejnou službu*, jež má lidem dát *nástroje k uchopení sociálního nevědomí, které ovládá jejich myšlení a omezuje jejich jednání*.³¹⁾ V textu z května 2001 vyzval své kolegy k boji proti neoliberální politice prostřednictvím *scholarship with commitment* (vědecké angažovanosti). Charismatický Bourdieu hovořil a psal o tom, že nastal *kairos* (čas ve smyslu příhodná chvíle), aby vědci vyšli ze svých pracoven, sdíleli své poznatky, vymýšleli a organizovali struktury sociálního odporu.³²⁾

Bourdieu tak jen znovu podpořil již existující iniciativy, na jejichž aktivitách se podílel, významnou měrou sekundované Le Monde diplomatique. Právě tento měsíčník přivedl na scénu myšlenku vytvoření (dnes vlivné) organizace *odmítající diktaturu trhů, ATTAC*,³³⁾ a patří mezi otce zakladatele *Le forum mondial de Porto Alegre* (každoročního lednového setkání odpůrců globalizace z celého světa v Brazílii).³⁴⁾ Americká globalizace našla tedy v Le Monde diplomatique zdatného a vytrvalého odpůrce, spolupracujícího s uvědomělými intelektuály bourdieuovského typu v mezinárodním měřítku.

ondrejmatejka@hotmail.com

¹⁾ Mairé, Frédéric: Le meilleur ennemi du Monde, in Les Cahiers d'Histoire sociale, n. 21, hiver 2002-03, ss. 79-87.

²⁾ Dollier, Vincent: La croisade du Monde diplomatique, in Les collections de L'Histoire, n. 7, 2000, s. 100.

³⁾ Elliott, Michael: A Target Too Good to Resist, in Newsweek, January 31, 2000.

⁴⁾ Beuve-Méry, Hubert: Réflexions politiques, 1932-1951, Éditions Le Monde et Seuil, 1952, citace in Revel, Jean-François: L'obsession anti-américaine, Plon, Paris 2002, s. 98.

⁵⁾ Mairé, Frédéric: Le meilleur ennemi du Monde, op. ibid., s. 80.

⁶⁾ Statistika in Le Monde diplomatique novembre 1985, s. 25 a Le Monde diplomatique, octobre 1998, ss. 14, 15.

⁷⁾ ad *tiers-mondisme* – zájem o problematiku rozvojových zemí a zejména jejich doplnění na konflikt supervelmocí, citát in Pelletier, Daniel: Monde diplomatique (Le), in Julliard, Jacques; Winock, Michel:

Dictionnaire des intellectuels français – Les personnes Les lieux Les moments, Seuil, Paris 1996, s. 797.

⁸⁾ Julien, Claude: Nouvelles classes, vieilles sorcières, in *Le Monde diplomatique*, janvier 1984, ss. 1,4,5,6.

⁹⁾ Julien, C.: Maccarthysme, in *Le Monde diplomatique*, novembre 1983, s. 1.

¹⁰⁾ Julien, C.: Croisade, in *Le Monde diplomatique*, mai 1983, s. 1.

¹¹⁾ Julien, C.: La trahison des intellectuels et des diplomates, in *Le Monde diplomatique*, février 1984, ss. 6,7,8.

¹²⁾ Julien, C.: Le corset libéral, in *Le Monde diplomatique*, novembre 1984, ss. 1, 26–29.

¹³⁾ Julien, C.: Reaganisme, in *Le Monde diplomatique*, mars 1985, ss. 1,2,3.

¹⁴⁾ Julien, C.: Sociétés écartelées, planète disloquée, in *Le Monde diplomatique*, mai 1987, s. 21.

¹⁵⁾ Petrella, Ricardo: Une machine infernale, in *Le Monde diplomatique*, juin 1997, s. 17.

¹⁶⁾ Toinet, Marie-France: Une superpuissance minée par son délabrement social – Comment les États-Unis ont perdu les moyens de leur hégémonie, in *Le Monde diplomatique*, juin 1992, ss. 14–15.

¹⁷⁾ Wacquant, Loïc, J.-D.: Ce vent punitif qui vient d'Amérique, in *Le Monde diplomatique*, avril 1999, ss. 1,24,25.

¹⁸⁾ Wacquant, Loïc, J.-D.: L'emprisonnement des „classes dangereuses“ aux États-Unis, in *Le Monde diplomatique*, juillet 1998, ss. 20–21.

¹⁹⁾ Idem.

²⁰⁾ Lazare, Daniel: Le modèle texan menace les États-Unis, septembre 2000, ss. 1–3.

²¹⁾ Bruckner, Pascal: Misère de la prospérité – La religion marchande et ses ennemis, Bernard Grasset, Paris 2002, s. 82 – výborná analýza antiglobalizačního diskurzu největších hvězd *Le Monde diplomatique*. Škoda, že tento esejista občas zapadá do stejné šablonovitých hodnocení, která u Ramoneta, Halimiho a dalších kritizuje.

²²⁾ Ramonet, Ignacio: Un délicieux despotisme, in *Le Monde diplomatique*, mai 2000, s. 5.

²³⁾ Bývalý francouzský ministr zahraničí Hubert Védrine je na svůj koncept patřičně hrdý – vzdýt udělal neobyčejnou mediální kariéru a dodnes na něm americké konzervativní politické špičky dokládají existenci nevyčísitelného francouzského antiamerikanismu, což, jak s oblibou vypráví Védrine, ještě podtrhává jejich ignoranci a kulturní imperialismus: ve francouzštině totiž předpona *hyper-* nenese žádné negativní konotace – viz např. přednáška H. Védrina na École Normale Supérieure v Paříži dne 14. dubna 2003, viz také Védrine, H.: *Les cartes de la France à l'heure de la mondialisation* (dialogue avec Dominique Moïsi), Librairie Fayard, 2000.

²⁴⁾ Bourdieu, Pierre; Wacquant, L.: La nouvelle vulgate planétaire, in *Le Monde diplomatique*, mai 2000, ss. 6–7.

²⁵⁾ Idem – tento i další úryvek.

²⁶⁾ Halimi, Serge: Les „boîtes à idées“ de la droite américaine, in *Le Monde diplomatique*, mai 1995, ss. 10–11.

²⁷⁾ Schiller, Herbert I.: Décervelage à l'américaine, in *Le Monde diplomatique*, août 1999, s. 15.

²⁸⁾ Wacquant, L.: Ce vent punitif..., op. ibid.

²⁹⁾ Bourdieu, P.; Wacquant, L.: La nouvelle vulgate planétaire, op. ibid.

³⁰⁾ Halimi, S.: Face au journalisme de marché, encourager la dissidence, in *Le Monde diplomatique*, juin 1997, ss. 16–17.

³¹⁾ Wacquant, L.: The Sociological Life of Pierre Bourdieu in *International Sociology*, December 2002, Vol 17(4): s. 556.

³²⁾ Bourdieu, Pierre: Pour un savoir engagé viz <http://www.monde-diplomatique.fr/2002/02/BOURDIEU/16120> – text publikovaný v *Le Monde diplomatique* posmrtně v únoru 2002 (Pierre Bourdieu zemřel 24. ledna 2002)

³³⁾ V prosinci 1997 vyzval Ignacio Ramonet ve svém úvodníku pro *Le Monde diplomatique* k vytvoření organizace jménem ATTAC na podporu Tobinovy daně, v červnu 1998 došlo k ustavujícímu zasedání, dnes existují pobočky v padesáti zemích. viz <http://www.france.attac.org>

³⁴⁾ viz <http://www.forumsocialmundial.org.br>

Lze psát beletristicky o mezinárodních vztazích?

Kapušičiński, Ryszard: EBEN; z polského ori-ginálu „Herban“, Praha: Nakladatelství Mladá fronta 2003, ss. 304, ISBN 80-204-1010-4.

Knihy o mezinárodních vztazích a mezinárodní politice bývají dosti často suchopárné. Zvláště u takzvaných velkých témat, jakými jsou například filosofie rozvoje celých regionů a kontinentů nebo analýza dějinných etap, se čtenář brzy utápí ve spleti faktorů, příčin a následků, je zahlcovan faktografií, nebo naopak ideologickými či jinými logicko-ideovými konstrukcemi. Čtenář ale trpí často i u tzv. lehkých žánrů, tj. literatury faktu, knižní produkce válečných zpravodajů a dopisovatelů, u cestopisů vyšších ambic, než je pouhý popis cest. Je to proto, že i tato literatura je nezdědka zatížena subjektivismem, jednotlivostmi, nepodloženými generalizacemi a obvykle rychleji zastarává.

Nic z toho se nedá říci o recenzované knize renomovaného polského historika, žurnalisty a esejisty Ryszarda Kapušičińskiego. Není to prvoplánově proto, že autor poznal Afriku tak říkajíc *jako svoje boty* za čtyřicet let činnosti, ale v důsledku jeho vzácné erudice a schopnosti dobrat se podstaty jevů přes čtivou formu vlastních pozorování, jež je namíchána do zřídka vídaného koktejlu s obecnými jevy, historickými fakty a paralelami projevů všelidských hodnot. Výsledkem je kouzelný text, který pobaví i poučí a ve formě krátkých medailonů osobností a fejetonů o hlavních událostech autorovy praxe odkrývá pozadí takových závažných témat, jako jsou rasismus, kolonialismus, dekolonizace, rozvojová pomoc se svými riziky, strategie a adekvátnost různých typů rozvoje atd. Přestože kniha je o Africe, má tedy co říci i v širším, dokonce globálním kontextu. Autor je ostatně znám i svými pracemi o Íránu, o Latinské Americe a jeho kniha o císaři Haile Selasie se dokonce v USA objevuje mezi údajně deseti nejlepšími biografiemi všech dob.

Tato práce se skládá ze třiceti črt či fejetonů. Ale každý z nich, na velmi úsporné ploše 10–15 stran dokáže uchopit problém ohromného významu. Člověku to připomíná způsob, jak svého času Alexandr Solženicyn v nevelkých novelách či povídkách dokázal osvětlit podstatu problémů i obdobných, byť spíše etických (despocie, relativita lidského štěstí, vina a odpuštění, chamtivost, fanatismus atd.) na tehdy šestině světa. Zde se osvětlují v jednom nebo více fejetonech mimo jiné problémy jako:

- rychlost dekolonizace a její rizika (Ghana, Zanzibar, země EAEC),
- anatomie typického vojenského převratu (Nigérie),
- příčiny politické nestability a tyranie v Africe (Uganda, Etiopie),
- nesmyslnost masového vyzbrojování afrických RZ (Etiopie, Eritrea),
- tragika příčin kořenů mezinárodních vztahů v Africe (země *afrického rohu*), a řada dalších.

Některé fejetony jsou problémově monote-matické, některé zabírají více otázek, ke kterým se autor zase na jiných místech vrací. Téměř všemi ale prolínají problémy otrěsné chudoby, mezinárodní pomoci a jejich úskalí, rasismu, politické nestability a hlavně specifické mentality Afričanů.

Zejména poslední z nich bývá v literatuře evropské a částečně i severoamerické provenience částečně poněkud zkreslována (apatie, nepodnikavost až lenost, malá kreativita, podléhání pověrám atd.). Autor ukazuje něco jiného: příčiny jsou mnohotvárné a Afričany málo ovlivnitelné (klima, devastace životního prostředí, násilné narušování dávných životních stereotypů apod.). Sem také klade autor i důraz na pochopení afrických kolektivistických tendencí jako podmínky přežití vůbec. Mají ostatně i svůj osobitý étos, nám těžko pochopitelný.

Pro obor mezinárodních vztahů je například významný jeden postřeh autora – otázka tvorby politicko-geografické a etnické sounáležitosti a budování státních útvarů. Většinou se totiž implicitně, a dokonce explicitně tvrdí, že faktická kolonizace byla kodifikována a završena Berlínskou konferencí o koloniích roku 1883, kde si evropské země násilně a necitlivě rozdělily světadíl a své dřívější územní zisky, což přineslo v dalším století mnoho neštěstí. Autor to uznává jen velmi částečně. Jeho názor je spíše opačný: proces kolonizace naopak – i když neúspěšně, brutálně a násilně – stmelil kolo deseti tisíc afrických ministatečků a kmenových držav permanentně spolu obvykle bojujících, do velkých celků, schopných civilizované správy, budování základní infrastruktury a přijímání technických inovací. Také konec otevřeného otrokářství a dalších excesů. Bez Berlína 1883 by byly dnešní vnitroafrické konflikty ještě četnější, nepřehlednější a krvavější. V leccems je možné souhlasit, zejména vezmeme-li v úvahu, že by se přirozeně již nevedly luky a špy, ale samopaly, tanky a raketami, což se sice děje i nyní, ale situace je přece jen kontrolovatelnější.

Vskutku nejde o veselé, ale naopak smutné a často šokující čtení. Utrpení Afriky je nyní značné a spíše roste. Ale pohled autora je velmi vyvážený. Vedle excesů vykořisťování a nerovnoprávných mezinárodních ekonomických vztahů, favorizujících bývalé metropole, vidí i nauivu *otců nezávislosti* 50. a 60. let s jejich pevnou vírou, že politická svoboda vyřeší následně vše víceméně sama (Nkrumah, Kenyatta, Ben Belle, Nyerere, Senghor a další). Jejich optimismus většinou selhal a oni sami se stali obětí vlastních chyb.

V období *vůdcovského přechodu* 70. let se objevila plejáda diktátorů, skutečných netvorů a zhoubečů vlastních zemí (Idi Amin, Jena. B. Bokass, Soglo). Z nich ale každý postupně vytvořil kromě domácího i závažný mezinárodněpolitický problém či krizi. Tito lidé ale nebyli plodem vývoje afrických společností

v pravém slova smyslu. V cynickém úšklebku dějin to byli džinové (nechtěně) vypuštěni z láhve vyspělým Západem i Východem, soupeřícími v bipolárním světě. Těžko uvěřit tomu, že například Idi Amin byl vyprodukován v rámci tzv. afrikanizace armád *vždy korektními* Brity, Jean Bokassa *vždy šarmantními Francouzi*. Stalo se to tak, že jejich armádní špičky ve snaze udržet si vojenský vliv i po dekolonizaci, povýšily doslova přes noc do plukovníckých a generálských hodností (britských a francouzských) dle své úvahy ty nejtupější a zdanlivě nejposlušnější desátinky a seržanty. Se zlou se však potázaly. Sovětům ostatně se stalo skoro totéž s Mengistu Mariamem, jehož obrovská půlmilionová a skvěle

moderně vyzbrojená armáda (i za československé peníze) se rozpadla opět doslova přes noc v roce 1991, když velký vůdce zpanikařil a uprchl letecky do Angoly. Všechny tyto zákruty afrických dějin pak přispěly k devastaci kontinentu podstatnou měrou.

Nynější druhá generace vůdců Afriky není, bohužel, dost kompetentní, aby tyto problémy byl jen částečně řešila. Navíc postrádá charisma generace první a je většinou naprosto diskreditována obrovskou korupcí, která některé z nich již zničila (Mobutu).

V tomto krátkém textu nelze pojednat obšírněji o řadě dalších aspektů charakteristické situace a jejich knižního zpracování. Ale každý, kdo zná Afriku z vlastní zkušenosti, si musí ří-

ci: Ano, toto je skutečná Afrika. Přečtením knížky (je možné za dva večery) uspoříte studium celých foliantů. Proto by ji měli číst i lidé teprve se do Afriky chystající, aby totiž věděli, co je čekat a proč. Měli by ji číst i studenti a doktorandi v oboru rozvojových studií (povinně) a mezinárodních vztahů a politikologie (nepovinně).

Na zásadní otázku, zda lze psát o mezinárodních vztazích beletristicky, je po přečtení knihy EBEN Ryszarda Kapuścińskiego možno tedy odpovědět jednoznačně kladně. Kniha oslovuje zainteresovaného čtenáře způsobem u nás zřídka vídaným.

Jaroslav Foltýn

Atlas války a míru

Smith, Dan: *The Atlas of War and Peace*. Earthscan Publications Ltd, London, 2003, 128 stran. ISBN: 1 84407 000 X.

Do rukou čtenářů celého světa se letos dostalo již čtvrté vydání známého Atlasu války a míru (první vyšlo přesně před 20 lety). Návaznost na předchozí vydání se projevuje především v metodice – každá kapitola je rozdělena na dvě části: souhrnný komentář a velmi přehledné mapy, grafy a číselné údaje.*) Specifikum letošního vydání je v tom, že autor psal pod silným dojmem událostí z 11. 9. 2001. Ty podle jeho názoru „ukončily dlouhé desetiletí od skončení studené války“, které potvrdilo všestrannou vojenskou nadvládu USA, ale zároveň s tím „nesrovnatelná vojenská síla nedala Spojeným státům nezranitelnost. Síla a bezpečnost jsou dvě rozdílné věci“. Z toho podle autora vyplývá nutnost zabývat se příčinami a důsledky války a ozbrojených konfliktů v celém světě a soustředit se přitom na „nejzákladnější smysl bezpečnosti – na bezpečnost obyčejných lidí a jejich důstojného života“.

V prvních třech kapitolách se autor zabývá obecnými charakteristickými rysy války dnešního světa. Na začátku první kapitoly, nazvané Příčiny války, autor varovně připomíná, že od skončení studené války ve světě proběhlo celkem 120 války, z nichž ani ne deset procent mělo charakter mezinárodních války. Jednu ze základních příčin války současnosti autor spatřuje v chudobě – připomíná, že v letech 1997–2001 připadalo na chudé země 56 procent všech občanských války a dalších 30 procent pak na země se středním stupněm rozvinutosti. Chudé země totiž nemají dostatečně vyspělé politické instituce schopné absorbovat potenciál konfliktů a svádět jej do směru nenásilných řešení. Smith je přesvědčen, že „čím méně zdrojů daná země má, tím více o ně usiluje... Z toho se pak odvíjí rozhořčení, pocity nespravedlnosti a ukrivdnosti. A to je úrodná půda pro citlivostivé politické vůdce.“

Dalším důležitým průvodním znakem války současnosti je pošlapávání základních lidských práv – mimosoudní popravky, mučení, násilí. Války úzce souvisejí také s politickým systémem – ve

zkoumaném období zažilo válečný stav pouze 12 procent zavedených demokracií, ale 45 procent diktatur! K základním příčinám dnešních války patří rovněž etnické rozdíly, tedy „strach z něho, kdo je jiný, potřeba nalézt odlišnou skupinu a svěst na ni nedostatky svého vlastního života.“

Druhé kapitole dal autor název Vojenský svět. V jejím úvodu zdůrazňuje, že bezpečnost nelze omezovat pouze na její vojenský rozměr a že „vojenský svět není vším“. Připomíná, že v ozbrojených silách dnešního světa je organizováno celkem 54 milionů mužů a žen, tedy necelé jedno procento světové populace. Vedle plně profesionalizovaných armád nadále existuje mnoho zemí s povinnou vojenskou službou, jejíž délka se pohybuje od 15 týdnů ve Švýcarsku až po 10 let v Severní Koreji. Celosvětově výdaje na zbrojení dosáhly v roce 2000 hodnoty 810 bilionů USD, z čehož plných 40 procent připadlo na USA. Největší výdaje na hlavu má Izrael (1512 USD), následují USA (1059), Saúdská Arábie (848), Tchaj-wan (785), Francie (580) a Velká Británie (576). Největším vývozcem zbraní jsou USA (47 procent světových kontraktů), Rusko (15 procent), Francie (10 procent) a Velká Británie (7 procent). Nejvíce nakupují evropské státy (téměř 19 procent a mezi nimi je na prvním místě Turecko s 5,4 procenta), země Středního východu (téměř 25 procent, z toho 8 procent Saúdská Arábie) a asijské státy (25 procent, z toho Tchaj-wan 11,8 procenta a Čína 5 procent).

Při rozboru terorismu autor zdůrazňuje jeho nepřímou podporu a dodává, že al-Káida plánovala úder 11. září 2001 na základě kalkulu, ale vše dopadlo zcela jinak, než očekávala – naprostá většina světa se sjednotila proti ní. Spojené státy pak expandovaly svou vojenskou sílu do dalších oblastí světa a také to mělo svou stinnou stránku – zvýšil se počet amerických terčů pro útoky jejich nepřátel. Smith pak dochází k závěru, že americká strategie preemptivních úderů „je chybná, protože příliš spoléhá na neověřené informace a nejistá hodnocení zpravodajských služeb“. Dodává, že důvodem americké vojenské přítomnosti ve světě je velká potřeba ropy, a navrhuje alternativní řešení – USA by svou bezpečnost mohly posílit

tím, kdyby hledaly nové způsoby energetické spotřeby.

Třetí kapitola autor nazval Válka a lidé. Připomíná, že jen ve válkách v letech 1997–2002 byly zabity tři miliony lidí, z toho 75 procent byli civilisté. Dalším vážným problémem jsou utečenci a běženci – jejich počet se dnes odhaduje na 40 milionů. Největší pomoc jim poskytují skandinávské země (Norsko 12,5 USD na hlavu, Dánsko 9,36 a Švédsko 7,19), zatímco v případě USA to je pouze 1,40 USD. Dalším vážným problémem jsou náslapné miny, které každoročně zabijí nebo zraní 20 000 lidí. Velmi stinnou stránkou dnešních války jsou nezletilí vojáci. Odhaduje se, že jich je přes 300 tisíc a jejich návrat k normálnímu životu je velmi těžký.

V dalších kapitolách se autor zaměřuje na konkrétnosti. Čtvrtou kapitolu věnoval Evropě, která je, s výjimkou postsovětského a postjugoslávského prostoru, stále méně zapojena do války. Oceňuje odvahu politických vůdců při řešení dlouholetého konfliktu v Severním Irsku a také výsledek jejich úsilí. Při hodnocení války na území bývalé Jugoslávie klade největší vinu Miloševićovi, který zneužíval nacionalismu k tomu, aby upevňoval své postavení v Srbsku. Dochází k závěru, že rekonstrukce bude pomalá a usmíření ještě pomalejší. Společný problém postjugoslávských zemí vidí v politické nestabilitě, oslabené ekonomice, v korupci a kriminalitě.

Pátá kapitola pojednává o jedné z nejvýbušnějších oblastí dnešního světa, o Středním východu. Autor zdůrazňuje, že k uspokojivému řešení doposud nevedly ani války, ani diplomacie, ani zvyšování cen ropy. Za velmi neblahou událost označuje vypuknutí druhé intifády. Dosavadní konflikty a napětí byly vyčerpávající pro všechny země této oblasti. Dále autor připomíná, že důležitou úlohu hraje voda – v roce 1967 se Izrael na západním břehu Jordánu zmocnil významných zdrojů, od roku 1982 čerpá z palestýnských pramenů, omezuje spotřebu vody Palestinců a nezastírá, že více vody jde izraelským osadníkům na okupovaných územích než Palestincům. Výsledkem je velký rozdíl v denní spotřebě vody na hlavu – 60 litrů u Palestinců proti 350 litrům u Izraelců. K tomu autor dodává, že na 60 procentech území Gazy žije 1,178 milionu Palestinců, zatímco na zbývajících 40 procentech je pouze 6900 izraelských osadníků, což v přepočtu na km² znamená poměr 5451 ku 48. Dalším vážným problémem jsou téměř 4 miliony palestýnských uprchlíků, z nichž nejvíce přijalo Jordánsko (1,5 milionu), Libanon (376 tisíc) a Sýrie (380 tisíc).

Při rozboru situace v Perském zálivu uvádí následující základní determinanty: obrovská naleziš-

tě ropy, nedostatek demokracie, řada krutých režimů a regionální rivalita. Dodává, že USA v zájmu zajištění dodávek ropy „dodávají zbraně a poskytují politickou podporu autokratickým režimům“. S ropou spojuje i vojenský úder na Irák v roce 1991. Píše, že jeho hlavním důvodem bylo to, že Irák svým vpádem do Kuvajtu vyvolal hrozbu destabilizace světového trhu s touto strategickou komoditou. Stejně nahlíží i na motivy druhé války proti Iráku – nakonec půjde především o poválečné rozdělení její těžby.

V šesté kapitole se autor zabývá Asií a za společný rys mnoha válek tohoto kontinentu označuje dlouhé trvání. Za velký problém postsovětských republik označuje „boj vůdců o kontrolu zdrojů“. Oceňuje jejich snahu spolupracovat v boji proti terorismu. Dodává však, že k dosažení dlouhodobé stability nestačí spoléhat na přítomnost cizích ozbrojených sil, ale je nutné rozvíjet hospodářství a demokracii. Společného souseda – Afghánistán – pak označuje za zemi, pro jejíž regionální kmenové vůdce je nejpřiléhavější zažitý výraz „warlords“ – kvůli nim se nad celou zemí stále vznášá hrozba další války. Při rozboru regionu jižní Asie označuje Kašmír za „nejnebezpečnější místo světa“ a u Barmy zase upozorňuje na vážný problém půl milionu dětí ve zbraních. V souvislosti se Srí Lankou se dotýká otázek, kde je hranice mezi terorismem (zákeřné útoky proti bezbrannému obyvatelstvu) a asymetrickou, či gerilovou válkou (zabíjení nejvyšších politických činitelů nepřítelů – prezidentů, premiérů, ministrů, poslanců či starostů).

V sedmé kapitole věnované Africe autor podtrhuje propojení mezi válkami, násilím, šířením pandemie AIDS a nezodpovědným chováním účastníků války. Při hodnocení afrického rohu zdůrazňuje, že tamní „chudoba je částečně příčinou a částečně důsledkem válek“. Značnou pozornost autor věnuje Súdánu. Připomíná miliony mrtvých v bojích mezi

SPLA (Súdánská lidově osvobozená armáda) a vládními jednotkami. Zpochybňuje zažitý názor, že v Súdánu jde především o válku mezi arabským a muslimským severem na jedné straně a tradičně africkým jihem na straně druhé. Dochází k závěru, že ve válce jde „především o kontrolu území a jeho zdrojů a také o to, že vlády v Chartúmu dlouhodobě využívají zdrojů z jihu země, ale vůbec se nestarají o jeho hospodářský rozvoj.“

V osmé kapitole autor oceňuje, že v Latinské Americe na počátku 21. století probíhá jediná občanská válka (v Kolumbii) na rozdíl od šesti válek v 90. letech. Nicméně varuje před potenciálem dalších možných válek, který vyplývá z „kombinace odcizení mezi širokými lidovými vrstvami a politiky na jedné straně a odhodlanosti úzké vrstvy tanních elit chránit své zájmy za každou cenu.“ Pokud jde o angažovanost USA, autor nastiňuje tři základní možnosti: předcházet hospodářským krizím, posilovat politickou nezávislost latinsko-amerických zemí, korigovat jejich špatná rozhodnutí a jednání. Podrobně se zastavuje u Kolumbie, kde hlavní příčinou lehké občanské války spatřuje v boji o půdu a o moc. Oceňuje guatemalský mírový proces, který se zabývá i socioekonomickými otázkami, které mají důležitý dopad na stabilitu a mír.

V deváté, závěrečné kapitole se autor opět vrací ke zobecnujícím hodnocením, která zaměřuje na mírové operace v dnešním světě. Zdůrazňuje, že peacekeeping by se měl zaměřovat především na přípravu voleb, na reintegraci bývalých válečníků do společnosti a na přípravu policie. Jako příklad úspěšných operací tohoto typu uvádí Střední Ameriku, Mosambik, Namibii či Kambodžu, kde se podařilo ukončit válku a nastolit relativně stabilní mír. Peacebuilding má vyšší ambice a spočívá na čtyřech pilířích: zajištění bezpečnosti, vytvoření předpokladů pro sociálně-ekonomický rozvoj, asistence při budování politických institu-

cí a při usmířování znesvářených stran. Autor k tomu dodává, že ti, kdo se k akcím peacebuilding odhodlají, musejí počítat s tím, že budou kritizováni jak v zemi zásahu (chováte se jako kolonizátoři), tak i na mezinárodní scéně (výsledky vašeho zásahu jsou mnohem skromnější, než byla očekávání mezinárodního společenství). Dalším úskalím je netrpělivost politických vůdců zemí, které se operací peacebuilding účastní. Autor uzavírá, že by se nikdy nemělo zapomínat, že cílem peacebuilding je „poskytnout pomoc a povzbuzení, neboť skutečné zdroje dlouhodobého míru se nacházejí uvnitř válkou zmiňované země“.

Atlas D. Smithe se vyznačuje velkou důkladností při výběru základních charakteristik, dat a údajů. Dává čtenářům dokonalý přehled o problematice válek dnešního světa. Nabízí i syntetizující závěry podepřené přesvědčivými argumenty – zvláště výmluvný a varující zároveň je přehled válek 1990–2002, který zabírá plných šest stran textu (116–121). Na některých místech (zejména kapitoly pojednávající o příčinách válek, o Středním východu, o postsovětských republikách ve Střední Asii, o Kolumbii nebo o Súdánu) autor možná poněkud přeceňuje význam ekonomických příčin válek v dnešním světě, když tvrdí, že jejich hlavní příčinou je boj o kontrolu území a na něm se nacházejících zdrojů. I přes tuto dílčí výhradu je však třeba ocenit vysokou úroveň Atlasu, který se jistě stane vítaným pomocníkem všech, kteří se zabývají problematikou mezinárodních bezpečnostních vztahů.

Jan Eichler

eichler@iir.cz

**) Autor čerpá číselné údaje především z Military Balance, Yearbook of SIPRI, Amnesty International report, The Statesman's Yearbook, z Encyclopaedia Britannica, z odborných knih a časopisů.*

AUTOŘI TOHOTO ČÍSLA

Bc. Petr Anděl, nar. 1977; student oboru Americká teritoriální studia na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze, kde roku 2000 získal titul Bc. (str. 37)

Miloslav Bednář, nar. 1948; absolvent Filozofické fakulty UK – sociologie; pracovník Filozofického ústavu AV ČR, Masarykova ústavu AV, spolupracuje s Centrem evropských studií na Pedagogické fakultě UK, spoluzakladatel a místopředseda Evropského hnutí v ČR, přednáší na FSV UK a I. lékařské fakultě UK. (str. 34)

PhDr. Jan Eichler, CSc., nar. 1952; po absolvování Vojenské akademie (1970–75) pracoval na MNO, v letech 1979–82 působil na čs. velvyslanectví v Paříži, v r. 1990 publikoval knihu Francouzská armáda od de Gaulle k Mitterrandovi; zabývá se problematikou Francie, je vědeckým pracovníkem Ústavu mezinárodních vztahů. (str. 43)

Doc. Ing. Jaroslav Fořtýn, DrSc., nar. 1936; dlouholetý učitel VŠE a vědecký pracovník EÚ ČSAV. Zabývá se světovou ekonomikou. Absolvoval řadu krátkodobých i dlouhodobých studijních a přednáškových pobytů v zahraničí. Nyní působí v doktorském studiu na VŠE a externě spolupracuje s UMV, kde je mj. členem redakční rady časopisu Mezinárodní vztahy. (str. 42)

PhDr. Petr Jelínek, nar. 1975; vystudoval Filozofickou fakultu UK, obor historie a politologie, afrikanistika. Pracuje jako vědecký pracovník Ústavu mezinárodních vztahů, se zaměřením na rozvojovou politiku a problematiku současné Afriky. Zároveň je doktorandem v Ústavu Blízkého východu a Afriky na Filozofické fakultě UK, obor dějiny a kultury zemí Asie a Afriky. (str. 8)

Mgr. Jan Karlas, MA., nar. 1978; absolvent oboru mezinárodní vztahy a evropská studia na Central European University (CEU) v Budapešti a oboru mezinárodní vztahy na Institutu politologických studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy. V současnosti je doktorandem IPS FSV UK a vědeckým pracovníkem Ústavu mezinárodních vztahů v Praze. (str. 18)

Michal Kořán, nar. 1977; vystudoval politologii na FF a FSV v Brně. V současné době se specializuje na Foreign Policy Analysis. (str. 21)

Šárka Krčálová, nar. 1974; vystudovala mezinárodní vztahy se zaměřením na bezpečnostní problematiku a nešiferní zbraní hromadného ničení na Montereym institutu mezinárodních studií. Od roku 2001 působí na MZV ČR v agendě OSN. (str. 11)

PhDr. Irah Kučerová, Ph.D., nar. 1959; přednáší na Katedře mezinárodních vztahů Institutu politologických studií FSV UK v Praze a na Katedře světové ekonomiky Fakulty mezinárodních vztahů VŠE. Zabývá se problematikou mezinárodních ekonomických vztahů a ekonomické integrace. (str. 22)

JUDr. Eduard Kukan, nar. 1939; po absolvování Institutu mezinárodních vztahů v Moskvě získal v roce 1964 doktorát na Právnické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Poté nastoupil jako kariéerní diplomat na Československé ministerstvo zahraničních věcí. Po rozdělení Československa byl zástupcem Slovenska při OSN. Od března do listopadu 1994 byl ministrem zahraničních věcí Slovenska. Do této funkce byl znovu jmenován v roce 1998. (str. 13)

Mgr. Ondřej Matějka, nar. 1978; doktorand na FSV UK (moderní dějiny), absolvent oboru Západoevropská studia na FSV UK, studijní pobyt na American University, Georgetown University (Washington DC, Ecole Normale Supérieure – Paris, v současnosti jako Fulbright visiting researcher na Princeton University, USA. (str. 40)

Ing. Renata Mudrová, nar. 1976; vystudovala VŠE, Fakultu mezinárodních vztahů, obor mezinárodních obchod (2000), absolvovala studijní pobyt (Cleveland State University) a pracovní stáž ve Spojených státech. V současné době studentka interního doktorského studia na VŠE, v jehož rámci vyučuje na Fakultě mezinárodních vztahů. Zabývá se mezinárodním měnovým a finančním systémem s důrazem na MMF. (str. 32)

Mgr. Lukáš Novotný, nar. 1979; studium na Západoevropské univerzitě v Plzni a Univerzitě Bayreuth. V současné době doktorand oboru politologie na Technické univerzitě v Chemnitz

a spolupracovník na projektu „Historické mezníky v identitách regionu pohraničí – sebedefinice a vzájemné vnímání v Čechách a Němcích v přímém sousedství“ Centra pro aplikovanou politickou vědu Univerzity Ludwiga Maximiliana v Mnichově a Sociologického ústavu Akademie věd České republiky (str. 30)

Jaroslav Olša, nar. 1938; v r. 1969 ukončil studium indonesistiky a anglistiky na Univerzitě Karlově. Od poloviny 70. let žil v Polsku a pracoval jako umělec ve svobodném povolání. Po sametové revoluci byl mj. viceprezidentem Konfederace umění a kultury, velvyslancem ČR v Indonésii, Singapuru a Malajsií a generálním konzulem v Pákistánu. (str. 26)

Prof. Dr. Otto Pick, nar. 1925; politolog, studoval na Univerzitě Karlově (Právnickou fakultu) a na anglických univerzitách. Působil na četných západoevropských a amerických vysokých školách. V letech 1983–1985 byl ředitelem československého vysílání Radia Svobodná Evropa. V letech 1993–1998 byl ředitelem Ústavu mezinárodních vztahů v Praze. V letech 1998–2000 byl 1. náměstkem ministra zahraničních věcí České republiky. Je emeritním profesorem Univerzity of Surrey v Anglii a od roku 1991 působil jako profesor politologie na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. V současné době je velvyslancem ČR se zvláštním posláním a předsedou redakční rady časopisu Mezinárodní politika. (str. 6)

JUDr. Cyril Svoboda, nar. 1956, vystudoval Právnickou fakultu UK; do r. 1990 pracoval jako notář; v r. 1990 poradce federálního předsedy vlády; od r. 1992 náměstek ministra spravedlnosti, od r. 1996 náměstek ministra zahraničních věcí; člen vládního výboru pro EU; předseda pracovního výboru pro provádění Evropské dohody. Od ledna 1998 do července 1998 vykonával funkci ministra vnitra. Od srpna 2002 je místopředsedou vlády a ministrem zahraničí ČR. (str. 4)

Doc. Štefan Volner, PhDr., CSc., nar. 1954; vystudoval Vojenskou akademii v Bratislavě. Je politologem specializujícím se na geopolitiku střední Evropy. Přednáší na Univerzitě M. Bely v Banské Bystrici. Pravidelně publikuje ve slovenském odborném tisku. Je konzultantem Ministerstva zahraničních věcí SR. (str. 15)